

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÖRNEKLERLE DÜŞÜNME ve ELEŞTİREL DÜŞÜNME

?

Giriş

Günümüzde nitelikli insanlara duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır ve toplumların nitelikli insan güçleri de ancak nitelikli bir eğitimle sağlanabilir. Türkiye'nin çağdaş bir toplum olmak için gösterdiği çabalar incelendiğinde, bütün bu çabaların temelini eğitimin oluşturduğu görülür. Çünkü, bir ülkenin çağdaş devletler arasında sağlam bir yer edinip, bu yerini korumasında rol oynayan önemli öğelerden birisi eğitimidir. Bilgi çağı olarak nitelendirdiğimiz, 21. yüzyılda, bilim ve teknolojinin hızla ilerlemesi toplumların yapısını değiştirmekte, böylece eğitim sisteminde de diğer alanlarda olduğu gibi yenileşme zorunlu bir hale gelmektedir. Bundan dolayı da hem bireylerin hem de toplumların geleceği açısından, büyük bir önem taşıyan eğitim konusunda ilgisiz kalmayı düşünmek mümkün değildir.

Toplum ve insan ilişkileri açısından, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temel etkenlerinden biri olarak kabul edilen eğitimin genel amacı, bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etmektir. Bu yönüyle de eğitim hem çevresini etkilemekte hem de çevresinden etkilenererek sürekli gelişmektedir. 21. yüzyıl eğitimi, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir açıdan bakabilme,

eleştirel düşünebilme ve yaratıcı problem çözme yeterliliğine sahip vatandaşlar gerektirmektedir. (Kepenekçi,2000).

Bu gereksinim ve değişim karşısında günümüzde eğitim sistemlerinin amaçlarına bakıldığında, en önemli amaçlardan birisinin, özgür,

bilimsel ve eleştirel düşünebilen insan haklarına saygılı, üretici ve çağdaş sorumlu vatandaşlar yetiştirmek olduğu söylenebilir.

Çeşitli araştırmacıların sorumlu vatandaşlığa yönelik ortaya

koyduğu bazı ölçütler vardır (Evertson, 1989; Evertson ve Enever, 1982; Akt. Ross ve Bondy, 1993).

Bu ölçütler şunlardır:

- Sorumlu vatandaşlar, demokratik bilgi ve becerilere sahip olmalıdır,
- İletişim ve sosyal becerilere sahip olmalıdır,
- Düşüncelerini ifade edebilmelidir,
- Birlikte işbirliği içinde çalışmalı ve
- Eleştirel ve problem çözme becerilerine sahip olmalıdır.

Yukarıdaki ölçütler dikkate alındığında bilgi çağı olarak nitelendirilen 21. yüzyılda eğitimin hedeflediği iyi ve etkili vatandaşlarda bulunması gereken en önemli özelliklerden birinin düşünme ve eleştirel düşünme becerileri olduğu görülmektedir. Nitekim, yeni ilköğretim programı incelendiğinde de bu programda bütün derslerde öğrencilere kazandırılacak beceriler 15 başlık altında toplanmıştır. Bu beceriler kısaca aşağıdaki gibidir (MEB,2005, 47):

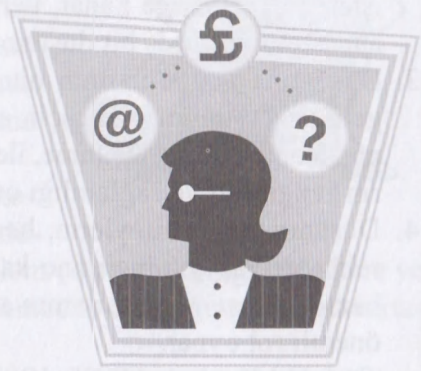
1. Eleştirel Düşünme Becerileri
2. Yaratıcı Düşünme Becerileri
3. İletişim Becerisi
4. Araştırma Becerisi
5. Problem Çözme Becerisi
6. Karar Verme Becerisi
7. Bilgi Teknolojilerini Kullanma Becerisi
8. Girişimcilik Becerisi
9. Türkçe’yi Doğru Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi
10. Gözlem Becerisi
11. Mekanı Algılama Becerisi
12. Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi
13. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi
14. Sosyal Katılım Becerisi
15. Empati Becerisi

Yukarıda bu beceriler incelendiğinde yine en önemli becerinin ilk sırada yer alan eleştirel düşünme becerisi olduğu görülmektedir.

Bu noktada aşağıda öncelikle düşünme ve daha sonra ise eleştirel düşünme kavramlarının ne olduğu üzerinde durulmuştur.

Düşünme Nedir?

Düşünmek insanın en eski alışkanlıklarındandır. İnsan, insan olmaya başlarken düşünmeye başlamıştır. Düşünmek insan için bir zorunluluktur. İnsan olabilmek için düşünmeyi bilmek, düşünebilme gerekir. Bunun için de insan denilince düşünce, düşünce denilince insan aklı gelir. İnsanoğlu bedensel açı-

dan hayvanların en güçlüsü olmamasına karşın, doğanın en güçlü varlığı olduysa, bunu yalnızca ve yalnızca düşüncesine borçludur. Doğada tüm hayvanlar bazı organlarını kullana kullana geliştirmiş, ancak bazı organlarını da kullanmaya kullanmaya köreltmıştır. İnsan beyni, insanın doğaya ve kendine karşı yürüttüğü o çok uzun savaşın verimli bir meyvesi olmuştur (Timuçin, 1992).

Kazancı'ya (1989) göre de canlılar için yiyecek, su ve hava ne denli önemli ise, başarılı ve rahat bir insan yaşamı için de düşünme o denli önemlidir. Bu nedenle düşünmeye, düşünme yollarını öğrenip uygulamaya ve düşünme gücünü geliştirmeye duyulan gereksinim her geçen gün artmış, doğru ve etkili düşünme yolları denenmiş ve öğretilmeye çalışılmıştır.

Kazancı, düşünmeye verilen önem ve onun geliştirilmesine duyulan önem ve isteğin aşağıdaki nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedir (1989, 2-3):

1. Düşünme, insan çabasını belli bir amaca ya da sonuca yöneltir. İnsanı kötü alışkanlıkların tutsağı olmaktan kurtarır. İnsana, yeterince bilgi toplamadan yanlış ve yanlı kararlar verme yerine düzenli ve sistemli biçimde toplanmış bilgiler

yardımla yön vermesini sağlar.

2. Düşünme, insanın karşılaştığı güçlükleri ya da problemleri önceden kestirmesine yardımcı olarak, onları karşılamada, onlara karşı hazırlıklı olmada en önemli rolü oynar. En basit işten en karmaşığa kadar, ileri görüşlülük ve doğru davranış ancak geliştirilmiş bir düşünme gücünden kaynaklanır.
3. Düşünme, kavramlarının oluşmasında ve gelişmesinde, her gelişen kavramın birey için anlam kazanmasında da rol oynar. Her alandaki düşünme, ilerleme ve gelişmenin kavramların zenginliği ve sağlamlığı oranında geliştiği bir gerçektir.
4. Düşünme hem bireylerin, hem toplumların güvenilir ve sürekli bir yaşayış biçimine kavuşmaları için gerekli ortamın hazırlanması ve bu ortamın sürekliliğinin sağlanmasında en önemli rol oynar.

Türk Dil Kurumu (TDK, 1983,83) sözlüğünde düşünme;

- Zihinden geçirmek,
- Bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek,
- Muhakeme etmek,
- Zihin ile arayıp bulmak, zihinsel yetiler oluşturmak,
- Bir şeye karşı ilgili ve özenli davranmak
- Tasarlamak, akıldan geçirmek, göz önüne getirmek,
- Hatırlamak,
- Değerlendirmek,
- Ayrıntıları iyice incelemek, tasalanmak, kaygılanmak,
- Karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek şeklinde tanımlanmaktadır.

Aklın kullanılmasının adıdır düşünme. Descartes felsefesinde “Düşünüyorum o halde varım” ilkesi bu durumun izahıdır. Bu ilkeye göre düşünmek (akıl) ile varolmak arasında koşullu bir ilişki kurulmuştur. Descartes düşündüğünü söylerken, düşündüğünden şüphe ettiğini de belirtmiştir. “Madem ki şüphe ediyorum, demek ki düşünmekteyim, düşündüğümü biliyorsam bu bilme, benim var olduğumun bir ifadesidir, delilidir. Öyleyse varım.” Buna göre düşünme ontolojinin gereği ve ispatıdır (Özüduru, 1993).

Yine, Akkurt (2002)'a göre düşünmek insan merkezli felsefi akımların en önemli malzemesidir. Düşünmek yerine göre insan olmanın ve insanca varolmanın kanıtı veya varlığın kendisi sayılmıştır. Düşünme, bu bağlamda yaşamın özü, kaynağı anlamına gelir.

Yıldırım (1996) ise, hangi konuda ve düzeyde olursa olsun, düşünmenin bir sorun ya da problem çözme etkinliği olduğunu ve düşünme sürecinin iki temel aşamadan oluştuğunu açıklamaktadır. Bu aşamalar;

1. Sorunu açıklayıcı ya da giderici çözümü bulma veya oluşturma
2. Bulunan ya da oluşturulan çözümün doğruluğunu yoklama

Birinci aşamada “buluş, icat, yaratma”, ikinci aşamada ise “doğrulama, kanıtlama, ispat” yer almaktadır. Morgan (1989) da düşünmeyi “simgesel aracılık, yani uyarıcı durum ile bireyin bu duruma gösterdiği davranım arasındaki boşluğu doldurması işlemi” olarak tanımlamıştır. Bir başka deyişle düşünme çevremize ilişkin bilginin işlenmesinden ibarettir.

Yirminci yüzyılın başlarına kadar mantık doğru düşünmenin kurallarını araştıran bir bilim olarak görülmüş ve düşünme derinlemesine bir mantık bilgisine dayandırılmıştır. Doğru düşünme ise temelinde geçerli ve tutarlı önermeler bulunan geçerli çıkarımlar yapmaya dayandırılmış ve düşünmenin durumsal etkenlerden etkilenmeyeceğine inanılmıştır. Bu görüşe göre öğrencilerin düşünmeyi öğrenebilmesi için problem çözmeyi öğrenmesi gereklidir. Bir öğrencinin düşünmedeki başarısı ise o öğrencinin çözebildiği problem sayısı ile ölçülür (Atabek ve Gençoğlu, 1998).

Yirminci yüzyılda ise düşünmeye farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Davranış kuramcıları düşünmenin, öğrenme olayının

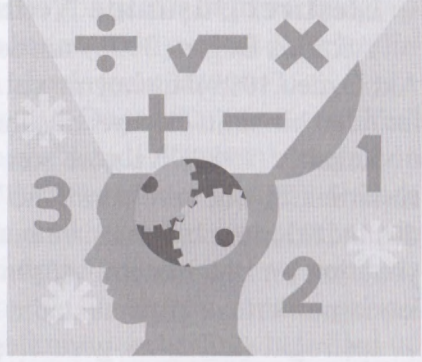
bir sonucu ya da ürünü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Skinnere' e göre birey karşılaştığı ya da kendisine sunulan uyarıcıları birbirinden ayırabiliyor ve kendine gerekli olanı seçebiliyorsa, düşünmeyi öğrenmiş demektir. Bu görüşe tepki olarak ortaya çıkan Gestaltçılar öğrenme ve düşünme eylemini bir süreç olarak ele almışlardır. Gestalt ekolünün en iyi bilinen psikologları Wertheimer, Duncker ve Maier düşünmeyi problem çözme ile eş anlamlı olarak kabul etmişlerdir. Gestalt psikolojisinin uzantısı olarak bilinen Bilişsel kuramcılar ise düşünmenin öğrenme gibi bir iç süreç olduğunu kabul etmiştir. Gestaltçı görüşü de içine alan bilişsel yaklaşım psikologlarından Piaget, Bruner ve Gagne öğrenme ve düşünmede üründen yani sonuçtan çok sürecin önemli olduğuna inanırlar. Çünkü, süreç öğrencinin öğrenme sırasında harcadığı çaba ve deneyimleri içerir ve öğrencinin zihninde oluşan, hakkında çok az şey bilinen, düzenli olmayan psikolojik bir olaydır. Bu nedenle sürecin gözlenmesi, incelenmesi güç ve karmaşıktır (Akt.Kazancı,1989).

Yukarıdaki sonuçlardan yola çıkarak genel anlamda zihinsel bir süreç ya da etkinlik olarak tanımlanan düşünmenin beyin kavramıyla doğrudan ilişkili bir süreç olduğu söylenilebilir.

Yıldırım (1999)' a göre biyolojik olarak sağ ve sol iki yarım küreden oluşan beyin, tüm düşünsel etkinliklerin merkezidir. Bu anlamda beyin düşünmenin aracıdır. Tıp alanında yapılan araştırmalar, beynin biyolojik yapısındaki bu ayırımın, üstlendiği işlevlerine de yansıdığını ortaya koymuştur. Buna göre, beynin sol yarısı vücudun sağ tarafını; beynin sağ yarısı da vücudun sol tarafını kontrol eder ve beynin bu iki yarı küresi farklı zihinsel etkinlikleri gerçekleştirir.

1960'lı yıllarda bir dizi araştırma yapıncaya kadar beynin sol yarı küresinin, sağ yarı küreden daha etkin olduğu düşünül-mektedir. Ancak, 1960'lı yıllardan itibaren elde edilen bulgular, beynin sağ yarı küresinin de sol yarı küre kadar önemli olduğunu, özellikle de sözel olmayan fonksiyonlar bakımından daha üstün olduğunu ortaya koymuştur. Beynin sağ ve sol yarı küresinin fonksiyonları ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen so-

nuçlar şunu göstermektedir: Beynin, sol yarı küresi konuşma, yazma gibi dili kullanma ile ilgili davranışlarda uzmanlaşmıştır. Ancak, sağ yarı kürenin dille hiç ilişkisi olmadığı söylenemez. Sağ yarı küre de kelimeyi tanıma ve anlamayı sağlamaktadır. Ayrıca, sol yarı küre analitik düşünme, mantıksal düşünme

, problem çözme gibi becerilerde daha çok uzmanlaşmıştır. Sağ yarı küre ise, sözel olmayan, sezgisel ve artistik algılamalardan uzay (mekanda konum) becerileri ve müzik yeteneklerinden sorumludur (Senemoğlu, 2001).

Bogen (2001)'e göre sol yarım küre, akılcı, realist, yakınsak, entelektüel, mantıklı, eleştirel düşünme, tarihsel, aşamalı, ayrıştırıcı, nesnel düşünme özelliklerine sahiptir. Sağ yarı küre ise; sezgisel, ırsak, etkileyici, duygusal, özgür, sürekli, sonsuz, bütüncü, doğal ve öznel düşünme özelliklerine sahiptir.

Ancak, beynin iki yarı küresinin işlevleri yukarda sözel olarak kolayca ayrıldığı gibi, normal yaşam koşullarında ayrılması mümkün değildir. Son yıllarda, birçok araştırmacı beynin iki yarı küresinin işlevlerini birbirinden ayırarak betimlemenin gerçek yaşam açısından uygun bir yaklaşım olmadığını belirtmektedirler. Çünkü insanoğlunun bir konudaki etkinlikleri ve düşünme süreçleri, genellikle iki yarı kürenin işlevleri ile ilgilidir. Dolayısıyla her iki yarı küre de birbiriyle iletişim halinde çalışmak durumundadır. Örneğin, dil bakımından sol yarı kürenin baskın olduğu kuşku götürmemekle birlikte, anlama açısından ise sağ yarı küre baskındır. Bu durumda, günlük yaşamda anlama ve konuşma iç içedir. Dolayısıyla, her iki yarı küre birbirine bilgi aktarmak, iletişim içinde çalışmak durumundadır. Ayrıca, günlük yaşamda hiçbir durum kesin çizgilerle bütüncü ya da çözümleyici; sezgisel ya da mantıksal vb. olarak ayrılmaz (Beaton, 1985; Akt. Senemoğlu, 2001).

Eleştirel Düşünme Nedir?

Yukarıda Bogen (2001)'nin de belirttiği gibi, Hermann (1990; Akt.Özden,1999)' da beynin sol yarı küresinin en önemli işlevlerinden birisinin eleştirel düşünme olduğunu belirtmiştir.

Kazancı (1989)' ya göre son yıllarda yaygınlık kazanan görüşlerden biri de bireylerin “ne” düşündüklerinden çok “nasıl” düşündüklerinin bilinmesi ve bunun bireylere öğretilmesidir. Bu yönelim, bir diğer önemli düşünme türü olan eleştirel düşünme kavramını ortaya çıkarmaktadır.

İpşiroğlu (2002)'na göre eleştirel düşünme düşünmenin en gelişmiş ve en ileri biçimidir. Çünkü, eleştirel düşünme saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme anlamına gelir. Eleştirel düşünme yoluyla nitelikliyi niteliksizden, doğruyu yanlıştan ayırt edebiliriz. Eleştirel düşünme başıboş bir düşünsel etkinlik değil, sorunların özüne inen, çeşitli açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen bir düşünce biçimidir. Eleştirel düşünmeyi zevkli kılan sadece bize tattırdığı özgürlük duygusu değil, aynı zamanda bir şeyi yakalama, keşfetme heyecanıdır.

Eleştirel düşünme konusunda önemli çalışmalarıyla tanınan Richard Paul (1991,125), eleştirel düşünmeyi, gözlem ve bilgiye dayanarak sonuçlara ulaşma olarak tanımlamıştır.

Norris (1985, 40-45) ise eleştirel düşünmeyi, öğrencilerin tüm bildiklerini bir konuya uygulayarak kendi düşünme becerilerini değerlendirip davranışlarını değiştirmeleri olarak tanımlamıştır.

Beyer (1987, 32-33)'e göre, eleştirel düşünme, bilginin doğruluğunun, kesinliğinin değerlendirilmesidir ve inançların, argümanların ve bilgi iddialarının bir değeridir. Chance (Akt. Şahinel, 2002,4)'de eleştirel düşünmeyi, “olguları analiz etme,

düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaş-tırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirm ve problem çözme yeteneği olarak tanımlamıştır”.

Cüceloğlu (1994, 216-217) “İyi Düşün Doğru Karar Ver” adlı kitabında eleştirel düşünmeyi “kendi düşünce sürecimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç” olarak tanımlamış ve bir bireyin kendini geliştirerek eleştirel düşünmeye ulaşabilmesi için aşağıda belirtilen üç temel adımı atması gerektiğini ifade etmiştir.

1. Kişi düşünce sürecinin bilincine varmalı:

Düşünceyi kendi başına olan, insan denetiminin dışında bir süreç kabul edecek yerde, düşünce sürecinin bilincine varmalı ve bilinçli olarak yön verebileceğini bilmeli. Bu girişimci tutumu gerektirir.

2. Kişi başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmeli:

Başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilen kişi, kendi düşünce süreçleri ile karşısındakinin düşünce süreçlerini karşılaştırma olanağına kavuşur.

Karşısındakinin kullandığı düşünce stratejilerini ve sonuca ulaşmak için kullandığı adımları inceleyen insan, kendinin daha etkili düşünmesine olanak sağlar. Bu yaklaşım kişinin kendi kalıplarının bilincinde olmasını ve onların dışına çıkarak yeni görüşlere kendini açık tutmasını gerektirir.

3. Öğrendiği bilgileri günlük yaşamında uygulayabilmeli:

Uygulama olmadan, eleştirel düşünme alışkanlığı elde edilemez. Eleştirel düşünmeyi sürekli uygulayan kişi, farkında olmadan, eleştirel düşünmeyi zamanla alışkanlık haline getirir.

Banks, McCarthy ve Rasool (1993)’e göre, çoğu zaman eleştiri sözcüğüne önyargılı bir yaklaşım vardır ve genelde bu sözcük olumsuzluk ifade eden bir sözcük olarak kabul edilir. Bir başka deyişle, eleştirinin eksik, yanlış, kötü, olumsuz yanları bulmaya dönük bir yargılama biçimi olduğu düşünülür. Oysa bu sözcük, kusur bulma, ayıplama anlamında değil, daha çok an-

latma, açıklama amacıyla yapılan çözümleme ve değerlendirme anlamına gelir.

Eleştirel düşünmedeki entelektüel özellikler, entelektüel bütünlük, entelektüel empati, entelektüel cesaret, entelektüel alçakgönüllülük ve sabır gibi değerlerden oluşur. Eğer düşüncelerimizdeki tutarsızlıkların farkındaysak bu entelektüel bütünlük ile ilgilidir. Diğer düşünceleri dikkate almadan, kendi düşüncelerimizde ve insanların bu düşünceleri kabul etmelerinde ısrarcı olmamız demek entelektüel bütünlükten yoksun olduğumuz anlamına gelir. Böylece eleştirel düşünme zorunlu olarak entelektüel bir karakter taşır. Eğer biz entelektüel sağduyumuzdan yoksunsak, değişik perspektiflerden bakma durumumuz olamaz. Entelektüel alçakgönüllülük yoksa, düşüncemizdeki zayıflıkların farkına varamayız. Entelektüel sabır olmazsa, sorunların karışıklığının üstesinden gelemeyiz ve sorunlar karşısında ayakta duramayız. Öğrencilerin zihinlerindeki entelektüel yetinin gelişmesine yardımcı olamayız (Paul, 1991).

Watson ve Glaser 1964 yılında (Akt. Çıkrıkçı-Demirtaşlı, 1996) eleştirel düşünmeyi, bilgi, beceri ve davranışlardan oluşan karma bir düşünce süreci olarak tanımlamış ve bu süreç içerisinde şunların yer aldığını belirtmişlerdir.

-Var olan sorunu fark etme yeteneği ya da doğru olarak öne sürülen bilgiler için gerekli kanıtları bulmayı araştıran-sorgulayan bir tutum/davranış

-Geçerli çıkarsamaların özelliklerine ve çeşitli kanıtların doğruluğuna ilişkin bilgi edinme,

-Bu bilgiyi davranışa aktarabilme ve kullanmadaki beceri yer almaktadır

Yıldırım (1997)' a göre eleştirel düşünmeyi diğer düşünme türlerinden farklı kılan şey, "ölçülü kuşku, gerçeğe yönelik arayış, bağımsız zihin" olmak üzere üç önemli özelliktir. Eleştirel düşünmeyi "ölçülü bir kuşkuculuk içinde bir konuya ilişkin bir görüş, bir sav, bir açıklama veya değer yargısını, bir davranış, bir durum, bir yapıt veya oluşumu kendisine özgü ölçütlere başvurarak, doğruluk ya da geçerlik yönünden nesnel ve ussal bir

yaklaşım ile irdeleme yeteneği” olarak tanımlamıştır.

Eleştirel düşünmenin ne olduğunu bilmek kadar önemli bir diğer boyut da eleştirel düşünme becerilerinin ne olduğudur. Bunun için aşağıda eleştirel düşünme becerileri üzerinde durulmuştur.

Eleştirel Düşünme Becerileri

Eleştirel düşünme becerilerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, bunlardan ilk ve en kapsamlı çalışmanın Robert Ennis’e ait olduğu söylenebilir. Robert Ennis eleştirel düşünme becerilerini oniki madde olarak özetlemiştir (Akt. Fisher, 1995).

Daha sonra Fisher, Robert Ennis tarafından geliştirilen düşünme becerilerine yönelik on iki maddenin daha iyi anlaşılması için her bir maddenin yanına bir soru eklemiştir. Bu on iki madde ve her maddeye yönelik sorular aşağıdaki gibidir (Fisher, 1995, 68-69):

1. Bir ifadenin anlamını kavrama (ifade anlamlı mı?)
2. Usa vurmada herhangi bir belirsizlik olup olmadığını yargılama (ifade açık mı?)
3. İfadelerin birbirleriyle çelişkili olup olmadığını yargılama (ifade tutarlı mı?)
4. Mutlaka bir sonuca ulaşmış olup olmadığını yargılama (ifade mantıklı mı?)
5. Bir ifadenin yeterince kesin olup olmadığını yargılama (ifade kesin mi?)
6. Bir ifadenin herhangi bir ilkeyi kullanıp kullanmadığını yargılama (ifade bir kuralı izliyor mu?)
7. Bir gözleme dayalı olan ifadenin güvenilir olup olmadığını yargılama (ifade tam mı?)
8. Bir ifadenin tümevarımcı bir sonucu garantileyip garantilemediğini yargılama (ifade savunulabilir mi?)
9. Bir problemin tanımlanıp tanımlanmadığını yargılama (ifade ilişkili mi?)
10. Bir ifadenin sayılıya dayalı olup olmadığını yargılama (ifade

de doğru olarak kabul edilebilir mi?)

11. Bir tanımın yeterli olup olmadığını yargılama (ifade yeterince tanımlanmış mı?)
12. Bir ifadenin otoriteler tarafından doğru olarak kabul edilip edilmeyeceğini yargılama (ifade doğru mu?)

Fisher (1995)'a göre yukarıda verilen sorular özellikle çocukların analiz yapmaya ilişkin sözcükleri tanıması bakımından önemlidir. “Ayırt etme”, “kanıt”, “yorum”, “görüş” gibi analitik sözcükler daha kesin düşünmemizi sağlar.

Henderson (1973)'a göre ise, eleştirel düşünme süreci aşağıdaki becerileri içerir:

1. Tanımlama: Problem sayılan durum tanımlanır
2. Hipotez (Denence) kurma: Probleme yönelik denenceler kurulur
3. Bilgi Toplama: İhtiyaç duyulan bilgiler saptanır, toplanır ve uygun olanlar ayıklanır
4. Yorumlama ve genelleme: Eldeki bilgiler karşılaştırılarak yorumlanıp genellemeler yapılmaya çalışılır
5. Akıl yürütme: Mantıksal hatalar sebep-sonuç çerçevesinde araştırılır, ihtiyaç duyulan noktalarda ek bilgiler sunulur.
6. Değerlendirme: Standartlar belirlenir, verilerin uygunluğu değerlendirilir ve hükümlere ulaşılır
7. Uygulama: Tümevarım yolu ile elde edilen hükümler uygulanır

Henderson (1973) bu sıralamada tam bir görüş birliğinin olmadığını, ancak karmaşık bir süreç olan eleştirel düşünme sürecinde farklı sıralamalar da olsa genel olarak bu becerilerin kullanıldığını belirtmiştir.

Son yıllarda literatür tarandığında eleştirel düşünen bireylerin sahip olması gereken özelliklerle ilgili daha geniş çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Ferret (1997)'e göre eleştirel düşünen bir öğrenci aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- Sürekli sorular sorar
- İfadeleri sürekli değerlendirir
- Meraklıdır
- Sorunlara yönelik yeni çözümler bulmaya çalışır
- Düşünceleri analiz ederken çeşitli ölçütler kullanır
- Çeşitli görüş ve sayıtlıları inceler ve onları olgularla karşılaştırır
- Başkalarını dikkatlice dinler ve geribildirim verir
- Eleştirel düşünmenin yaşam boyu süren bir süreç olduğunu bilir
- Tüm verileri toplayıp inceledikten sonra yargılara ulaşır
- Görüşlerini desteklemek için sürekli kanıt arar
- İlgisiz ve doğru olmayan bilgileri kabul etmez

Beyer (1991) ise eleştirel düşünen bireyin davranışlarını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

- Bir sorunun ya da iddianın açık olarak ifade edilmesi
- Diğer insanların kesin bir dil kullanmasını isteme
- Düşünmeden hareket etmeme
- Çalışmalarını kontrol etme
- Bir düşünceyi oluşturmada azimli olma
- Öne sürülen iddiaları destekleyen nedenleri ve kanıtları araştırma ve sunma
- Ön bilgileri kullanma
- Yeterli kanıt bulununcaya kadar karardan şüphe duyma

Amerikan Felsefeciler Birliği, eleştirel düşünen bireyin özelliklerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Facione ve Facione, 1996):

- Sürekli araştırır
- Sürekli neden arar
- Açık fikirlidir
- Ön yargısızdır
- Yargılarında dürüsttür
- Alçak gönüllüdür
- Konular hakkında net bir bakış açısına sahiptir
- Ölçüt seçiminde mantıklıdır

Yukarıda yapılan bütün açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, eleştirel düşünmenin farklı tanımları olmasına karşın, aşağı yukarı bütün tanımlarda, eleştirel düşünmenin bilgiyi etkili bir biçimde elde etme, karşılaştırma, değerlendirme ve kullanma yetenek ve eğilimini vurguladığı söylenebilir. Bir başka deyişle eleştirel düşünme, sıradan, olağan düşünmeden farklıdır. Bu farklılıkları Demirci (2002) aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur:

Olağan Düşünme

- Tahmin etme
- Tercih etme
- Gruplandırma
- İnanma
- Anlama
- Kavramları çağrıştırma
- Kanıtsız düşünceleri sunma
- Ölçüte dayanmayan kararlar alma

Eleştirel Düşünme

- Karar verme
- Değerlendirme
- Sınıflandırma
- Varsayma
- Mantıksal olarak anlama
- İlkeleri kavrama
- Kanıta dayalı düşünceleri sunma
- Kanıta dayalı kararlar alma

Yukarıda, eleştirel düşünme becerilerini açıkladıktan sonra, eleştirel düşünmeyi etkileyen faktörler üzerinde durulmasında yarar görülmüş ve aşağıda bu faktörlere kısaca değinilmiştir.

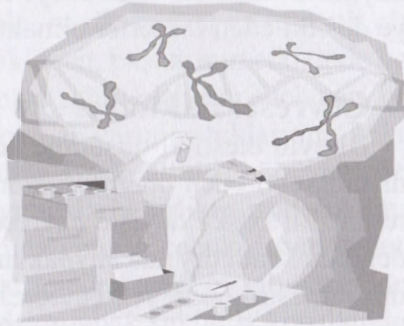
Eleştirel Düşünmeyi Etkileyen Faktörler

Bireyde bulunan bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar genel olarak iki faktörün etkisi ile şekillenmektedir. Bu faktörlerden birincisi kalıtsal; diğeri ise çevresel faktörlerdir. Bireyin gelişiminde çevre mi, kalıtım mı daha etkilidir sorusu genellikle çok sık sorulan ve üzerinde tartışılan bir konudur. Oysa genel olarak kalıtımın veya çevrenin tek başına etkili olduğunu söylemek yerine, bazı özellikler için çevrenin, bazı özellikler için ise kalıtımın etkili olduğunu söylemek daha doğrudur. Örneğin, yapılan araştırmalar zekanın büyük ölçüde kalıtsal etkilendiğini gösterirken, dışadönüklük, sebat, kaygı gibi bir takım kişilik özelliklerinin ise zekaya göre daha az kalıtsal olduğunu göstermektedir (Bacanlı, 1999).

Yapılan araştırmalar bireylerde eleştirel düşünmenin oluşmasında da kalıtsal ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu göstermektedir. Aşağıda sırayla kalıtsal ve çevresel faktörler incelenmiştir.

Kalıtsal Faktörler

Kalıtsal faktörler, bireyin doğumla getirdiği ve zihinsel kapasitesi ile ilgili faktörlerdir. Bireyin düşünebilmesi için belirli bir düzeyde zihinsel kapasiteye gereksinimi vardır. Ancak, bazı bireyler bu kapasiteye sahip oldukları halde çoğu zaman düşünmemektedir ve düşünme tembelliği diyebileceğimiz bir davranış sergilemektedirler (Gander ve Gardiner, 1993).

Kazancı (1989)'ya göre diğer şartlar eşit tutulduğu takdirde zeka seviyesi yüksek olan bir bireyde eleştirel düşünme yeteneği daha çabuk gelişmektedir. Zihinsel esnekliğin varlığı da aynı şekilde olumlu bir faktördür. Çünkü, zihinsel katılık ve dik başlılık düşünme gücüne, özellikle de eleştirel düşünmeye karşıt bir özelliktir.

Kalıtımsal faktörlerle aslında bireysel faktörler yani bireyle ilgili faktörler de kastedildiği için, Luis E. Raths ve arkadaşları eleştirel düşünmeye, duygusallığın da etkisi olduğunu belirtmiş ve aşağıdaki duygusal özelliklerin eleştirel düşünmeyi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir (Akt.Kazancı, 1989)

- Birey duygusal olarak bağımlı ise
- Birey aşırı katı duygulu ise
- Birey kompleks sahibi ise, özellikle bireyin yeterli zeka ya da zihin gücüne sahip olmayışını anlaması nedeniyle aşağılık duygusuna kapılmış olması
- Birey aşırı heyecanlı ise
- Bireyin kendine güvenememe gibi durumlar söz konusu ise eleştirel düşünme becerisi olumsuz etkilenecektir.

Sungur (1997)'da, gerek eleştirel düşünmeyi gerekse yaratıcılığı engelleyen bireysel etmenlerin, kendine güvensizlik, hata yapma ve eleştirilme korkusu, mükemmeli isteme ve uyumculuk, engellerden korkma, bir konu üzerinde yoğunlaşma ve sabırlı çalışma güçlüğü, bilişsel çelişiklere direnç, kimlik duygusundan doğan savunma mekanizmaları olduğunu belirtmiştir.

Kısaca, bireyde kalıtım yoluyla getirilen zihinsel, ruhsal ve duygusal faktörler öğrenmeyi etkilediği gibi eleştirel düşünmeye de etki eden faktörler olmaktadır.

Çevresel Faktörler

Bireyin eleştirel düşünme becerilerine kalıtımsal faktörlerin dışında etki eden önemli faktörlerden birisi de çevresel faktörlerdir. Bir başka deyişle çevresel faktörler, bireyin kendisinden değil de kendi dışında kaynaklanan faktörlerdir. Bireyin eleştirel düşünmesini etkileyen çevresel faktörler sırası ile aile, toplum ve okul şeklinde sıralanabilir. Aşağıda sırası ile bu faktörlerin eleştirel düşünme üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Aile

İnformal eğitim yoluyla düşünmenin öğrenilmesi ve öğretilmesinde ailelere de önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Gerçekte herkes çocuğunun sağlıklı gelişmesini ister. Ancak, her aile bu isteği doğrultusunda, çocuklarını geliştirici bir aile ortamı sağlayamaz. Çocuğun okul öncesi döneminde sağlıklı zihinsel gelişimini desteklemenin ilk koşulu geliştirici bir aile ortamı sağlamaktır. Geliştirici aile ortamı,

çocuğun özgürce davrandığı, ailesi tarafından belli kalıplara sokulmaya çalışılmayan doğal bir ortamdır (Cüceloğlu, 1994).

Uyumlu ve özerk bir aile ortamı içinde, tutarlı ve sağlıklı ilişkiler içinde yetişen çocuk, özerk bir birey olarak yetişkin yaşamına ulaşabilir. Ürün her zaman ekilen tohumla ve beraberinde hazırlanan yakın çevre şartlarıyla doğru orantılı olarak gelişir. Ailenin aşırı baskılı, otoriter tutuma sahip olması çocuğun kendine olan güvenini ortadan kaldıran, onun kişiliğini hiçe sayan bir tutumdur. Bu tutumda ana-baba katı bir disiplin uygular. Çocuk her kurala düşünmeden uymak zorunda bırakılır. Bu durumda anne ve babadan birisi, ya da her ikisinin baskısı altında olan çocuk, sessiz, uslu, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, küskün, silik, çekingen, başkasının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olabilir. Suçlayan, cezalandıran ve sürekli karışan ana-babaların çocuklarının, kolayca ağlayan çocuklar olduğu görülür. Baskı altında büyüyen çocuklarda, genellikle isyankar davranışlarla birlikte, aşağılık duygusu gelişebilir. Böyle bir ortamda yetişen çocuk dıştan denetimli bir kişilik oluşturur. Çünkü içinden geldiği gibi davranmak yerine olması gerektiği gibi davranmak şeklinde koşullandırılır (Yavuzer, 1995).

Oysa ailenin çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, onları desteklemeleri, çocukların bazı kısıtlamalar dışında arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Çocuk kabul edilmek ve onaylanmak ister. Eğer aile orta-

mı ona kendi benliğini tanımlama özgürlüğü veriyorsa sağlıklı bir biçimde olgunlaşma yolunda gelişir. Ailenin hoşgörüsünün normal bir düzeyde gerçekleşmesi, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Aşırı hoşgörülülük bir ailede yetişen çocuk ise olur olmaz yerde yersiz istek ve beklentilere, şımarıklığa ve bencillığe düşebilmektedir. Tek düze bir anlayış olduğundan çocukta kıyaslama dolayısıyla eleştirel düşünme negatif yönde gelişecektir (Yavuzer,1995).

Kağıtçıbaşı (1996)'na göre, ülkemizde ailede çocuktan beklenen itaat ve bağımlılıktır. Çocuk, ana-babanın ve özellikle babanın mutlak otoritesi altında büyür. Genellikle çocuktan beklenen, bağımsız davranış ya da karar verebilme ve kararın sorumluluğunu taşıması değil ana-babaya itaat etmesidir. Bu şekilde çocuk sürekli olarak dışarıdan denetlenir. Bu da içsel denetimin gelişmesine, yani, çocuğun kendi kendini denetlemesine pek fırsat tanımaz. 1970'lerin ortasında Endonezya, Federal Almanya, Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland, Türkiye ve ABD'de yapılan "Çocuğun Değeri" araştırmasında ülkemizde "Çocuğun ana-babasının sözünü dinlemesi" cevaplayıcıların %60'ı tarafından çocuklarında görmek istedikleri en önemli özellik olarak belirtilmiştir. Buna karşılık "çocuğun bağımsızlığı ve kendine güvenmesi" ancak, cevaplayıcıların %18'i tarafından çok önemli bulunmuştur. Gelecekte yetişkin evlatta görülmek istenen en önemli özellik olarak da "ana-babaya iyi ve hayırlı bir evlat olması" önemle belirtilmiştir (Akt. Kağıtçıbaşı, 1996).

Aile tutumları ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada ise, öğrenim seviyesi düşük olan annelerin çocuklarının Torrance Yaratıcı Düşünce Testinden aldıkları özgünlük puanlarının, yüksek öğrenim görmüş annelerin çocuklarındakinden anlamlı olarak düşük olduğu belirlenmiştir. Anne-baba tutumları açısından gereğinden fazla koruyucu olmanın yaratıcılığı engellediği sonucuna ulaşılmıştır (Davaslıgil,1988; Akt. Sungur,1997).

Aileler çocuklarını olabildiğince konuşmaya özendirmelidir. Onların bitmez tükenmez merak ve sorularını dikkatle dinleme-

li, hatta onlara sorularıyla ilgili sorular sorarak düşüncelerini ifade etmelerine yardımcı olmalıdır. Çocukların sorularına karşılık ailelerde çocuklara aşağıdaki soruları sorarak onları düşündürmeye yöneltmelidir (Doğanay, tarihsiz)

- Bununla neyi kastediyorsun?
- Söylemek istediğin temel nokta nedir?
- Bunu başka şekilde açıklayabilir misin?
- Bunun için bir kanıtın var mı?
- Buna bir örnek verebilir misin?
- Fikrini neler değiştirebilir?

Ailelerin çocukların soruları karşısında aşağıdaki ifadeleri kullanması ise çocukların gerek dil gerekse düşünme ve yaratıcılığını olumsuz yönde etkileyecektir (Doğanay,tarihsiz)

- Git başımdan, görmüyor musun meşgulüm,
- Benim canımı sıkmayı bırak öğretmene sor,
- Bırak canım ne olursa olsun seni ilgilendirmez,
- İşine bak, seni ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokma,
- Bu gereksiz şeyleri sorma bana

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkılarak, çocuğun ilk toplumsallaşma sürecinin başladığı yer olan ailenin eleştirel düşünme becerilerinin oluşmasında önemli bir yere sahip olduğu söylenilebilir.

Toplum

Eleştirel düşünmeyi etkileyen önemli faktörlerden birisi de çocuğun içinde doğup büyüdüğü ve onun kişiliğinin oluşmasını sağlayan toplumun kültürüdür. Kültür, bir toplumun tüm yaşam biçimini ifade eder. Ralph Linton (Akt.Tezcan, 1991)' a göre kültür, öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından meydana gelen bir bileşimdir. Onu bir araya getiren öğeler, belli bir toplumun üyelerince paylaşılır ve aktarılır.

Kültür aşağıdaki işlevlere sahiptir (Tezcan,1991)

-Kültür, bir toplumu diğerinden ayırmaya yarayan bir işaret gibidir

-Kültür, bir topluma özgü olan değerleri içerir ve onları yorumlar

-Kültür toplumsal dayanışmanın temellerinden birini oluşturur

-Kültür, toplumsal kişiliğin doğuş ve gelişiminde egemen bir etmendir

Her toplumun kendine özgü gelenek, görenek ve toplumsal normlar anlayışı bir başka deyişle kültürü vardır. Bireyler toplumsallaşma sürecinde içinde yaşadığı toplumun kültürünü öğrenir ve onu diğer kuşaklara aktararak toplumun varlığını sürdürmeye çalışırlar.

Sungur (1997)'a göre farklı kültürler, içinde barındırdıkları bireyleri kimi konularda yaratıcılığa özendirirken kimilerinde aynı şeyi yapmazlar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde bilim ve sorun çözme özendirilirken aynı özendirmeye politik ve sosyo-ekonomik konularda rastlanma-

maktadır. Arap kültürlerinin ise teknik konularda yaratıcılığa izin verdiği, dinsel konularda ise bu denli hoşgörülü olmadığı bilinmektedir. Eleştirel düşünen ve yaratıcı olan birey topluma tam anlamda uymuş bir birey değildir. Bu bireyler bulunduğu kültür ile özdeşleşmek istememekte ve onu onaylamamaktadır. Kimi alanlarda kültür ile iyi geçinir, ne var ki kültürün tümü ile çok derin ve anlamlı biçimde uzlaşmaya direnir. Kendini içinde yaşadığı kültürden ayrı tutan bir şeyleri hep kendinde saklar. Türkiye ve benzeri toplumların kültürlerinde, aile içi ve sosyal ilişkilerde kişilerarası bağlılık ve bağımlılık en önemli değerlerdir. Çekirdek aile yapısına doğru bir gelişme görülse de, bu tür ilişkiler devam eder. Örneğin, yaşlı ana-babalar kendi geçim

kaynakları olsa bile evlatlarıyla birlikte veya onlara yakın oturmayı tercih ederler. Evlatlarının da onları huzurevine göndermeleri ayıptır. Yaşlı ana-babalar yaşadıkları sürece ailenin bir parçasıdırlar. Aile içinde işlevleri vardır ve kendilerini bir kenara itilmiş hissetmezler. Sıkı bağlarla örülü toplum yapısında, çocuktan bağlılık ve itaat beklenir. Büyüdüğünde de vefalı olması ve ana-babasını desteklemesi beklenir. Bu durum büyüyen çocuğun üzerinde ağır bir sorumluluk oluşturur (Kağıtçıbaşı,1996).

Orta sınıf Avrupa toplumlarındaki gibi sıkı aile disiplinin yaygın olmadığı bir sosyal ortamda, bazı ana-babaların kısıtlayıcı yetiştirme tarzı, çocukları tarafından sevgi eksikliği olarak değerlendirilebilir. Oysa, kısıtlayıcı bir disiplinin yaygın olduğu bir toplumda, bu tür yetiştirme tarzı normal kabul edilir ve çocuklar tarafından “ana-baba tarafından sevilme” olarak algılanmaz. Kültürler arası araştırmalar da , bu durumu kanıtlamıştır. Örneğin, Japonya ve Kore’de sıkı aile disiplini, çocuklar tarafından ana-babanın yakın ilgisi olarak yorumlanırken, Amerikalı ve Amerika’ya göç etmiş Koreli ailelerin çocuklarınca “sevilme” olarak algılanmaktadır (Pettengill ve Rohner,1985;Akt. Kağıtçıbaşı,1996).

Yine Nijerya’da yapılan bir çalışma çevre koşullarının (kırsal-kentsel) ve ırk faktörünün, bireylerin kendilerini ifade yeteneğini etkilediğini ortaya koymuştur (Ojeikutu,1980; Akt. Sungur,1987). Torrance, kültürlerarası çalışmalarında yaratıcılığın gelişim eğrisini inceleyerek her kültürde farklı eğrilerin bulunduğunu öne sürmüştür. Bunu da her kültürün meraka ve yaratıcılığa olan gereksinmesine karşı tutumu ile açıklamıştır. Torrance’a göre bireyin yaşamındaki kültürel devamsızlıklar da yüksek düzeyde yaratıcı işleve yol açmaktadır. Yetişkinlerin dünyasında genç için yeni talepler, çocukça düşünce ve belirsizlikler karşısındaki regrasyona karşı yaptırımlar vardır. Lise yıllarından üniversiteye ya da iş ve askerlik hizmetine geçişte kültürel kalıplarda devamsızlıklar ve kesintiler olmaktadır. Birey bu aşamada yaratıcı uyum göstermek durumunda kalmaktadır (Torrance, Myers,1970;Akt. Sungur1987).

Eleştirel düşünmenin en büyük engellerinden birisi de önyargıdır. Önyargılı bir toplum içerisinde yetişen bir kişi de önyargılara dayalı davranışlar sergileyecektir. Boostrom (1992)'a göre, eleştirel düşünmenin en büyük engeli önyargıdır. Sonuçta herkes neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda bir görüşe sahiptir. Eğer siz düşünmeye yönelirseniz, kendi görüşlerinizi fark edersiniz; bu da diğer görüşlerin neler olduğunu bilmeye açık kapı bırakmamızı sağlar. Yine McCann, McCann ve Moore (1985, 13)'e göre, her insan içinde yaşadığı toplumda zamanla bilgi, inanç ve deneyimler kazanır ve kazandığı bu yapılar doğrultusunda çevresindeki uyarıcılara anlam verir. Eğer bu yapılar önyargılar üzerine kurulu ise birey de zamanla eleştirel bir bakış açısı yerine önyargılı ve taraflı bir bakış açısı geliştirerek uyarıcılara anlam vermeye çalışır. Önyargılar gerçeklerin çarpıtılmasıyla oluşan sistemin sonucudur. Bu önyargılı tutumları geliştiren kişiler de bunu süreç içerisinde bir yaşam tarzı haline getirerek karar verme konusunda yeterince eleştirel olmazlar.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda toplumun kültürünün yaratıcı ve özellikle eleştirel düşünen bireyler yetiştirmede çok etkili olduğu, dinsel, cinsel, siyasal tabu ve yasaklarla dolu bir toplumda kendini ifade edebilen eleştiren ve yaratıcı ürünler ortaya koyan bireylerin yetiştirilmesinin oldukça zor olduğu söylenebilir.

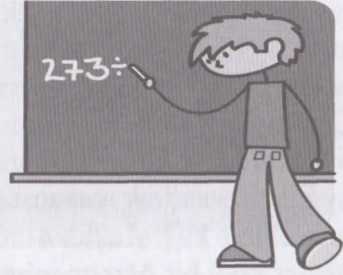
Okul

Çocuğun toplumsallaşma sürecinin ilk iki aşamasında yer alan aile ve akran grubu bir ölçüde bilinçli ve kontrollü bir toplumsallaşma sürecini içermeyebilir. Bilinçlilik ve kontrollülük aile ve akran grubunun eğitim düzeyi ile ilintilidir. Ancak, okul ortamı planlı ve kontrollü bir eğitsel ortamı içerir. Bu bağlamda bireyin okula gelmeden önce geçirdiği toplumsallaşma sürecinin olumsuz etkileri okul ortamında azaltılmaya ve giderilmeye çalışılır.

Okul, bireylerin toplumla uyum sağlayabilmeleri ve mutlu olabilmeleri yolunda gereksinim duydukları konuları öğren-

melerini sağladığı oranda başarı sayılır. Bir başka deyişle okul sadece bireyin bilgi donanımını sağlamakla kalmaz, onun sosyalleşmesine büyük ölçüde yardımcı olan bir kurum niteliği de taşır.

Ünlü düşünür ve eğitimci John Dewey, belki de pedagojik yanlışlıkların en büyüğünün, bireyin sadece okulda gördüğü konuları öğrenme çabasından ileri geldiğini savunur. Ona göre, bir takım davranışların oluşumu gibi, ikinci derecede önemli görülen konular bazen bir coğrafya ya da tarih öğreniminden daha önemli olabilir. Çünkü bu tür davranışların kazanılması, bireyin gelecekteki yaşamının temelini oluşturur. Dewey'e göre, okul karmaşık bilgileri basitleştiren, zararlı çevresel etkenleri azaltarak, bireyi yakın çevre sınırlamalarından kurtararak, daha geniş çevreyle ilişki kurmasına olanak hazırlayan bir kurumdur (Dewey, Akt. Otaran, 1996)

Günümüz toplumunda, eğitimin temel amacı, bireylere kendilerini yönetebilme yeteneğini geliştirme yolunda yardımcı olmak, böylelikle de gerek toplumun, gerekse bireylerin ödüllendirilmelerini sağlamaktır. Okul, öğrenciye kendi gereksinme ve amaçlarıyla sosyal dünyasını bütünleştirerek doyum sağlayabilme olanağını hazırlar. Bugünkü eğitim sistemlerinde çağdaş okulun amacı, topluma yapıcı, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmektir. Okulların bu tür bireyler yetiştirebilmesi için, öğrencilere bağımsız düşünebilme yeteneklerini geliştirme konusunda yardımcı olması gerekir (Yavuzer, 1993).

Okulun beş temel ögesi vardır. Bu öğeler şunlardır (Erden, 1998)

- Eğitim programı
- Öğretmen
- Öğrenci
- Yönetici

- Bina, araç ve gereçler ve
- Çevredir

Okulu oluşturan yukarıdaki tüm öğeler okulun amacına ulaşması için gereklidir. Öğelerin her birinin işlevi farklı olmakla birlikte öğeler birbiriyle etkileşim içinde bir bütün olarak okulun amaçlarına ulaşmasına hizmet ederler. Ancak, bu öğeler içinde ki en önemli yani olmazsa olmaz diyebileceğimiz öge öğretmendir. Çünkü, bir eğitim programı ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, bir okulda ne kadar çok araç-gereç olursa olsun sınıfa giren ve uygulamayı direk yapan öğretmen olduğu için eğer öğretmen mesleki ve kişisel açıdan nitelikli değilse o zaman iyi olan diğer öğeler kötü bir öğretmenin elinde işlevselliğini kaybedebilir.

Çocuğa ve gence içinde bulunduğu toplumun değerleri ile bütünleşen, evrensel değerlere açık, eleştiren, özgür düşünebilen, yaratıcı, üretken, hoşgörölü, bilimsel demokratik bir anlayışın kazandırılabilmesi için, okul ortamının bunu sağlayacak nitelikte olması gerekir. Öncelikle bu davranışlara sahip öğrenciler yetiştirebilmek için, bu değerleri benimsemiş ve uygulayan öğretmenlere ihtiyaç vardır. Bir başka deyişle, demokratik, bilimsel, özgür ve eleştirel düşünebilen öğretmenlerle, ancak çağdaş eğitim amaçlarına ulaşabilir.

Yukarıdaki düşünceden hareketle aşağıda eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasında öğretmenin rolü üzerinde durulmuştur.

Eğitimde Eleştirel Düşünme ve Öğretmen

Değişen dünya düzeni içinde küreselleşme yolunda, ülkeler-de bir çok değişim de kendini göstermiştir. Bu değişim, küreselleşmenin yanında bazı kavramların önceliğinin de değişmesine neden olmuştur. 2000’li yıllarla birlikte insanlık bir çağın sonu olduğu kadar toplumsal bir modelin de sonuna gelmiş bulunmaktadır. Bu sonla birlikte toplumların değerleri de değişmiştir. Sanayi toplumunun değeri olan ticari zenginlik ve teknolojik mülkiyet eski önemini kaybetmiştir. Yeni toplumun mülkiyet ögesi ve değeri “bilgi”dir. Bilgi sanayi toplumuna özgü olan

sosyal düzeni yıkararak yeni bir sosyal yapı inşa etmek için temelleri atmıştır. Bu yapılanmada eğitim tek geçerli yöntem ve araç olarak kabul edilmiştir (Doğan, 1999).

Bu nedenle, gelişimden sorumlu en önemli faktörlerden biri olan eğitimin, endüstri çağını enformasyon çağından ayırt eden değişikliklere ihtiyacı vardır. Bu değişikliklerin özünde yatan gerçek ise, eğitim reformunun ve yeniden yapılanmanın anahtarı olan akılcı ve eleştirel düşünmeyi öğrenmek olacaktır.

Boostrom (1992,1)' a göre, "düşünme sadece formal eğitimin yapıldığı okullarda istenilen bir etkinlik değildir. Eleştirel düşünme sorun çözmedir ve bu da her günkü yaşamımızın bir parçasıdır. Eleştirel düşünme eğitimi ile öğrencilerin yaşam kalitesi yükseltilebilir. Çünkü, eleştirel düşünme yoluyla bireyler sorunlarını çözmeyi başararak yaşamlarını daha mutlu olarak sürdürebilirler".

Nitekim, bugün tüm dünya ülkeleri arasında eleştirel ve yaratıcı düşüncenin egemen olmadığı bir toplumun, gelişmiş bir toplum olamayacağı görüşü yaygın kabul görmektedir. Bir toplumun geçmişin bilgi birikimine sahip olması önemli görülmemekte, ancak daha önemli olanı özgün ve yeni bilgileri üretebilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bilgiyi üretebilmenin de eleştirel ve yaratıcı düşünmenin bir ürünü olduğu belirtilmektedir. Eleştirel ve yaratıcı düşünme toplumsal sorunların çözümünde de bireylere yol gösterici olmaktadır. Bunun yanı sıra, giderek artan bilgi birikiminin eğitimle aktarılmasının olanaksızlığı karşısında, bireylerin kendi kendilerine bilgi edinmeleri ve sorunlarını kendilerinin çözmek zorunda kalmaları eleştirel ve yaratıcı düşünmenin önemini ortaya koymaktadır (Demirel, 1993).

Yeaman, Hlynka, Arderson ve Daman'in (Akt. Şimşek, 2001)'e göre, günümüzde eğitimin temel işlevi, öğrencilerin farklı seçenekleri görebilmelerine ortam yaratmak olmalıdır. Bu

da, bilginin özüne ilişkin ciddi bir sorgulamayı gerektirir ve dışardan sunulan gerçeklik ile kişisel olarak yapılandırılan gerçeklik arasındaki çelişkilerin keşfedilmesini öngörür.

Ennis'e göre ise, öğrenciler bir olay hakkında geniş boyutlu düşünebilme ve bir alandaki problemi çözerken başka alandaki bilgilerini kullanabilme becerisini kazanmalıdır. Bilgi toplumunda öğrenciler sınırlı da olsa, farklı söylemler hakkında bilgi sahibi olmalı ve bunlara eleştirel olarak bakabilmelidir. Eleştirel düşüncenin Ennis'e göre bazı özellikleri şöyledir; konuya odaklanma, tartışmaları analiz etme, açıklayıcı ve meydan okuyucu sorular sorma ve cevaplama, kaynağın güvenilirliğini sorgulama, verileri yargılama ve sonucu çıkarma, tahminleri değerlendirme ve başkalarıyla iletişim kurmadır. Öğrenciler farklı fikirleri karşılaştırabilmelidir. Çünkü, karşılaştırılmayan veriler tek başına gerçekçi bilgiler vermekten uzaktır (1991).

Çağdaş toplumun, günümüz insanından beklediği en önemli özelliklerden biri, sorun çözücü olmasıdır. İnsanoğlu geçmişten bugüne kadar değişik sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların boyut değiştirerek gelecekte de süreceği kaçınılmazdır. Aslında, uygarlığın günümüzde geldiği düzey, insanoğlunun yaratıcı sorun çözmesinin bir ürünüdür. Karşılaşılan sorunların farklılığı ve çoğunun daha önce hiç karşılaşılmamış sorunlar olması, yaratıcı sorun çözme becerisinin önemini daha da belirginleştirmektedir (Doğanay, 2001).

Piaget (Akt. Fisher, 1995)'e göre de eğitimin en önemli amacı, geçmişte insanların yaptıklarını sürekli tekrar eden değil, yeni bir şeyler yapabilen, üretebilen insanlar yetiştirmektedir. Bunun için de, eğitim kendine sunulan her şeyi kabul etmeyen, sorgulayabilen, eleştirebilen, üretebilen bireyler yetiştirebilmelidir.

21.yüzyıl eğitim sürecinde aranan, öğrenmeyi öğrenen yani bilgiyi arayıp bulan, toplumda meydana gelen değişimlere ayak uyduran ve bu değişimlerin kaynağı olan bir birey tipidir. İstenen insan tipini yetiştirmekle görevli olan okullar, bu işi ancak, iyi yetiştirmiş öğretmenlerle yapabilir. Öğretmen, çocukların çok boyutlu düşüncelerini sağlamak için uygun strateji, yöntem ve teknikleri

eğitim ortamında kullanmalıdır. Yaratıcı ve eleştirel düşünmenin oluşması için buluş yolu, araştırma, soruşturma ve tam öğrenme stratejileri, güdümlü tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma yöntemleri ile sokratik tartışma, küçük ve büyük grup tartışması, münazara, drama, deney, gözlem, beyin fırtınası, problem çözme gibi teknikler eğitim ortamında işe koşulabilir. Öğrencinin kendini özgür hissedeceği, bir öğrenme-öğretme ortamı olmalıdır. Bu nedenle de her şeyden önce, öğretmenlerin 21. yüzyılda dünyada ve toplumda meydana gelen değişimlere ayak uydurmaları, bilgilerini yenilemeleri gerekir. Bir başka değişle, çağdaş toplumun öğretmenini, sürekli öğrenmeyi bir ilke olarak benimseyen, çok yönlü, demokratik, sorunların üstesinden gelmeyi başaran, sorun çözme ve eleştirel düşünme becerisine sahip sınıfını aktif öğrenme ortamına dönüştürebilen özelliklere sahip olmalıdır (Kuran, 2002; Sönmez, 1993).

Türkoğlu, günümüzde bilim ve teknolojideki hızlı değişime paralel olarak eğitim alanında da önemli değişimlerin olduğunu belirterek, bu değişimlerin öğretmenin ve ondan beklenen görevlerin yeniden tanımlanması zorunluluğu üzerinde durmaktadır. Türkoğlu'na göre geçmiş eğitim anlayışı daha çok öğretmen odaklıydı. Böylece öğretmene öğretici olarak bakılıyordu. Ancak, günümüzde, öğrenme temel alındığından, öğretmene öğrenmeyi kolaylaştırıcı ya da sağlayıcı olarak bakılmaktadır (Türkoğlu, 2002). Çağdaş kuramlardan "yapıcı" kurama göre, öğrenme insan zihninde bir yapılanma sonucu meydana gelir. Birey dışardan gelen uyarıcıları aktif olarak özümlemeler ve davranış oluşturur. Dolayısıyla bu teoriye göre her öğrenci öğrenme sürecinde aktif hale getirilmeli ve kendi öğrenmesinden sorumlu olmalıdır. Bu nedenle öğretmen yöntem çeşitliliğine gitmeli ve problem çözmeye dayalı öğrenme gibi çağdaş öğretim yöntemlerine yer vererek öğrencilerin daha yaratıcı ve eleştirel düşüncesini sağlamalıdır .

Yukarıdaki düşünceler dikkate alındığında, günümüzde artık çağdaş eğitim yaklaşımlarının eğitim ve öğretim ortamının öğrenci merkezli olması gerektiği konusunda hemfikir oldukları söylenebilir.

Birçok uzman ve öğretmen öğrenci merkezli eğitim anlayışını aşağıda Tablo 1'deki gibi karşılaştırmıştır (Akt. Titiz, 1998,115).

Öğeler	Öğretmen Merkezli	Öğrenci Merkezli
Sınıfta Etkinlik	. Öğretici	. Etkileşimli
Öğretmenin Rolü	. Bilgi Verici . Daima Uzman	. Katılımcı . Bazen Öğrenci
Öğrencinin Rolü	. Dinleyici . Daima Öğrenci	. Katılımcı . Bazen Uzman
Ders Ağırlığı	. Bilgiler	. İlişkiler
Bilgi Kazanımı	. Belleme ve Ezber . Bilginin Birikmesi	. Sorgulama ve Buluş . Bilginin Dönüşümü
Başarı Göstergesi	. Miktar	. Kalite
Ölçme	. Normlara Göre	. Ölçütlere Göre
Teknoloji Kullanımı	. Tekrar ve Uygulama	. İletişim, Katılım, Erişim

Tablo 1: Öğretmen ve Öğrenci Merkezli Eğitimin Karşılaştırılması.

Yukarıdaki Tablo 1'de de görüldüğü gibi öğretmen merkezli eğitim anlayışında daha çok geleneksel öğrenme söz konusu iken, öğrenci merkezli eğitimde daha çok çağdaş öğrenme anlayışı vardır.

Wood (1998)'a göre, eğitim programları aracılığıyla düşünmeyi öğretmenin en önemli amaçlarından birisi, öğrencileri ders için istekli hale getirmektir. Eğer, öğretmenler, öğrencileri düşünme becerilerinin yaşamın her alanında hayati önem taşıdığına inandırmak istiyorlarsa öğrencilere bu becerileri sınıf ortamında kazandırmak zorundadırlar. Sınıfta öğretmenin sadece geleneksel ders kitabını ve düz anlatım yöntemini kullanması öğrenilenleri sorunları ve problemleri analiz etmede pasif hale getirir ve onları dersten soğutur. Bunun için öğretmen derste yorumlama, alternatif görüş araştırma, sorunları ortaya çıkarma, keşfetme, eleştirme, değerlendirme süreçleri üzerinde durmalıdır.

Ennis (1991)'e göre, eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesinde en önemli faktör öğretmendir. Hazırlanan metinler, çalışma kitapları, önceden düzenlenmiş planlar öğretim yardımcıları olabilir. Ancak, düşünme becerilerini geliştirmede

tek başlarına yetersizdirler. En etkin öğretim, konu ve düşünme süreçlerinde bilgili, sürekli olarak düşünme ile ilgili beceri ve davranışları sergileyen ve öğrencilerde yazma ve konuşma çalışmalarında sistematik ve dikkatli düşünebilme beklentisi olan öğretmenden çıkar. Bu nedenle düşünme becerilerinin öğretiminde iyi yetiştirilmiş öğretmenlerin özel bir yeri vardır.

Walsh ve Paul (1998), öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için, öncelikle öğretmenlerin bu alanda eğitilmesi gerektiğini ve onlara hizmet öncesi ve hizmet sonrasında eleştirel düşünme bilişsel beceri derslerinin verilmesinin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Walsh ve Paul'a göre ancak, bu şekilde öğretmenler öğrenciler için etkin düşünen örnek modeller olabilirler.

Eleştirel Düşünmeyi Gerekli Kılan Nedenler

Yukarıda da belirtildiği gibi, günümüzde eğitimin en önemli amacı, bireylere değişik koşullara uyum sağlayabilecek, esnek düşünebilecek, sorgulayabilecek becerileri kazandırmaktır. Bireylerde bu becerilerin oluşması temel düşünmeyle ilgili kavramların kazandırılmasıyla mümkündür. Bu nedenle de, sorgulayan, eleştirel düşünen, akli ve bilimsel süreci benimseyen çağdaş vatandaşların yetiştirilmesi için gereken eğitim programlarına olan ihtiyaç daha yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

Günümüz toplumunda bireylerin eleştirel düşünmelerini gerektiren bir çok neden vardır. Kazancı (1989)'ya göre eleştirel düşünme gücünün geliştirilmesini hedefleyen eğitim anlayışının başlıca üç önemli gerekçesi vardır. Bunlardan birincisi, öğrencilerin yaşamları boyunca verecekleri önemli kararların başarı derecesi eleştirel düşünme sürecini kullanmasındaki becerileriyle paralel olacaktır. İkincisi, eleştirel düşünme gücünün, propaganda, reklam vb. tekniklerin olumsuz etkilerinden bireylerin korunmasında yararlanabilecek en önemli araç olmasıdır. Üçüncüsü, eleştirel düşünme gücü ancak erken yaşlarda geliştirilip kullanılmaya başlanırsa etkili olur, yaş ilerledikçe bu gücün gelişmesi güçleşir.

Literatür tarandığında eleştirel düşünmeyi gerektiren nedenler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Eleştirel düşünmeyi gerektiren en önemli nedenlerden birisi demokratik bir toplum kültürünü sürdürebilme ve geliştirebilme gerekliliğidir. Çünkü, eleştirel düşünebilme becerisi, demokratik bir vatandaşın sahip olması gereken en önemli becerilerden birisidir (Doğanay, tarihsiz)

2. Günümüzde eleştirel düşünmeyi gerektiren önemli bir gelişme de bilgi patlamasıdır. Bilgi gün geçtikçe çoğalmakta ve değişmektedir. Hızla çoğalan ve değişen bilginin hepsini eğitim programlarına koymak ve öğrencilere sunmak olanaksız olacağından, öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırarak öğrencilerin kendilerinin bilgiye ulaşması ve kendisi için gerekli bilgiyi edinme ve o bilgiyi anlama ilke ve yöntemlerini geliştirmesi gerekmektedir. Nitekim, Faciona (1998)'a göre eleştirel düşünme beceri ve tutumlarına sahip olmayan insanlar, hangi akademik beceriye sahip olurlarsa olsunlar, özgün bir şekilde eğitilmiş olmazlar.

3. Eleştirel düşünmeyi okullarda önemli hale getiren önemli nedenlerden birisi de, eleştirel düşünme becerileri ile okul başarısı arasındaki olumlu ilişkidir. Literatürdeki bir çok araştırmada, eleştirel düşünme becerilerine sahip olan öğrencilerin daha yüksek not ortalamalarına sahip oldukları yolunda bulgulara rastlanılmaktadır (Facione, 1998; Kazancı, 1989).

Paul ve Elder (2001) birçok eğitim kademesi ve özellikle üniversitedeki derslerin içeriğinin ancak düşünülerek öğrenilebileceğini, aksi halde öğrencilerin birçok bilgiyi ezberleme yoluna gideceklerini belirtmektedir. Oysa ezber 21. yüzyıldaki çağdaş eğitim anlayışının kabul etmediği bir durumdur. Bir öğrenci bilgiyi ezberleyerek çok yüksek notlar alarak mezun olabilir, ancak bu durumda kalıcı ve anlamlı bir öğrenme olmadığı için bu öğrencinin çok nitelikli bir kişi olarak mezun olduğu söylenemez.

4. Ruggiero (1988)'a göre ise eleştirel düşünmeyi gerekli kılan en önemli nedenlerden birisi, insanları önyargı ve fanatizmden uzaklaştırmaktır. Önyargı ve fanatizme sahip insanların

çok olduğu toplumların kendini yenilemesi geliştirmesi çok zordur. Çünkü, bu tür toplumlarda kişilerin nesnel düşünme, farklı bakış açıları geliştirme, farklı bakış açılarına hoş görü ile bakma ve yeniliklere direnme özelliği vardır.

Örneğin, toplumumuzda son yıllarda özellikle spor dallarından olan futbolda yaşanan fanatizm tribünlerde bir çok insanın ölümüne yarananmasına ve çevreye zarar vermesine neden olmaktadır. Bir başka deyişle bu fanatizm hem maddi hem manevi olarak topluma ve insanlara zarar vermektedir. Oysa, eleştirel düşünmenin yaygın olduğu toplumlarda insanlar önyargı ve fanatizmden uzak olduğu için, bu toplumların bir çok açıdan kendini yenilemesi, geliştirmesi daha kolaydır. Bu tür toplumlarda insanlar olaylara, durumlara daha geniş açıdan baktıkları ve diğer insanların düşüncelerine daha hoşgörölü, önyargıdan uzak bakabildikleri için daha mutlu ve üretken bir yaşam sürerler.

Eleştirel Düşünmenin Konu ve Beceri Temelli Olarak Öğretilmesi

Yukarıdaki açıklanan nedenlerden dolayı, öğrencilerin okullarda eleştirel düşünme becerisi kazanarak mezun olmaları ve bu becerileri ileriki yaşamlarında da kullanmaları oldukça önemlidir. Literatür tarandığında, öğrencilerin okullarda eleştirel düşünme becerilerini kazanıp bu becerileri ileriki yaşamlarında kullanabilmeleri için eleştirel düşünmenin nasıl öğretilmesi gerektiğine yönelik temel iki yaklaşım üzerinde durulduğu görölmektedir. Bu yaklaşımlar, konu ve beceri temelli yaklaşımlardır. Bazı araştırmacılar göre düşünme öğretimi bütün ders programları içerisine yayılarak yani, konu temelli olarak öğretilmelidir.

Ruggiero (1988)'e göre düşünme öğretimi eğitim programları içerisinde yayılarak verilmelidir. Düşünmeyi eğitim programları içerisine yayarak öğretme ifadesi, bir derse yabancı kavramlar getirmek ya da ders içeriğini değiştirip yerine yeni bir ders getirmek olmadığı gibi, bir ders içerisindeki hedefleri birer birer takip etmek de değildir. Bu ifade daha çok, öğrencilerin kendi kendilerine sonuçlara ulaşma ve problemleri çözmedeki becerileri elde etmeleri, problemlerin nasıl çözüldüğünü anlamaları veya bir disipline özgü tutumlara, alışkanlıklara ve bilimsel becerilere odaklanmaları anlamına gelmektedir.

Ruggiero (1988), birçok ders içerisinde düşünmeyi öğretmenin iki zorlayıcı nedeni olduğunu belirtmiştir. Birinci neden, eğer düşünme sadece bir ya da iki derste öğretilirse, kazandırılmak istenen düşünme becerilerinin öğrencide yerleşmesi yani öğrencilerin bu becerileri kazanma ihtimali oldukça düşüktür. Eğer eğitimciler, öğrencileri düşünme becerilerinin yaşamın her alanında hayati önem taşıdığına inandırmak istiyorlarsa, bu becerilerin her disiplinin içerisine yayılarak öğretilmesinin önemli olduğuna dikkat çekmek zorundadırlar.

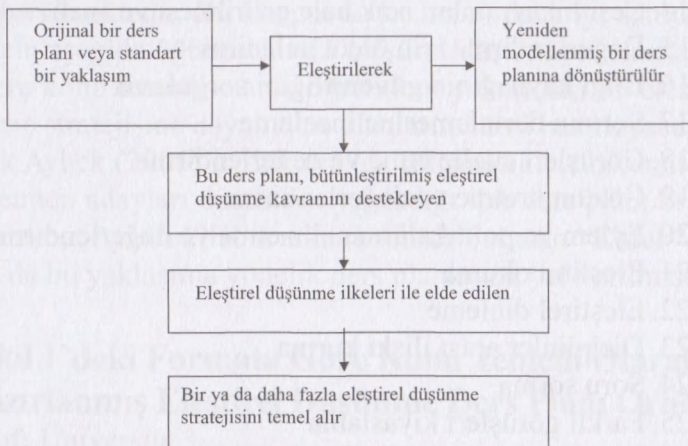
Düşünmeyi birçok ders içerisine yayarak öğretmenin ikinci zorlayıcı nedeni; öğrencilerin derse karşı olan ilgi, istek ve motivasyonunu arttırmaktır. Düz anlatım ve geleneksel ders kitaplarını, öğrencileri problemleri ve konuları analiz etmekten uzak tutar ve öğrencilerin derslerin hareketsiz, durağan ve ölü olduğunu düşünmelerine neden olur. Bir derste düşünmeyi öğretmek demek, hipotez oluşturma, yorumlama, alternatif görüş araştırma, sorunları ortaya çıkarma, değerlendirme, keşfetme süreçleri üzerinde durmak demektir. Bir eğitim programı ancak, bu sonuçları sağladığı zaman öğrencilerin derse katılımı ve ilgisini çekebilir.

McPeck (1981)'e göre de düşünmenin tüm boyutları önemlidir ve genel olarak bir dizi eleştirel düşünme becerisinden söz edilemez. Bunun için, eleştirel düşünmenin ayrı bir ders olarak beceri temelli verilmesi faydasızdır. Eleştirel düşünmenin konu alanının mantıksal normlarına uygun olması gerekir ve her konu

alanına göre bu normlar değişir. McPeck (1981)'e göre öğrencilere genel olarak eleştirel düşünme ilke ve bileşenlerini öğretmek yerine, üzerine çalışılan konu alanının epistemolojik temelleri verilmeli ve olumlu tutum geliştirilmelidir.

Yine Paul, Binker, Jensen ve Krelau, eleştirel düşünme becerilerinin belirli disiplinler ve konu alanları içinde işlenmesi gerektiğinde ısrar etmektedir. Bunların yanında Paul, Binker, Jensen ve Krelau'nun eleştirel düşünme kavramları, konu alanlarına ve disiplinlere özgü usa vurma biçimlerini de içerir ve öğrencilerin sosyoloji, psikoloji ve biyoloji gibi farklı konu alanlarına ilişkin düşünme biçimlerini de öğrenmelerinin gerekli olduğunu vurgular. Paul, Binker, Jensen ve Krelau (Akt. Paul, 1991, 127) eleştirel düşünme becerilerinin geniş bir tanımını yaparak bu tanımları öğrenme-öğretme sürecine transfer etmeye çalışmışlardır. Bunun için yaptıkları çalışmalar ile Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Dil gibi konu alanlarına yönelik eleştirel düşünme stratejilerinin yer aldığı örnek ders planları önermişlerdir.

Bu ders planlarını geliştirme sürecini, aşağıdaki Şekil 1'deki gibi "Eleştirel Düşünme Ders Planını Yeniden Modelleme" başlığı altındaki gibi açıklamışlardır.

Şekil 1: Eleştirel Düşünme Ders Planını Yeniden Modelleme.

Yukarıda Şekil 1’de, en son aşamada verilen eleştirel düşünme stratejilerini Paul, Binker, Jensen ve Krelau (Akt. Paul, 1991, 127) duyuşsal ve bilişsel stratejiler olarak ikiye ayırmışlardır. Duyuşsal stratejiler, bireyde özellikle bağımsız düşünebilmeyi geliştirmeyi hedeflerken, bilişsel stratejiler ise, düşünmeyi gerektiren farklı becerileri örgütlemeyi içermektedir. Bu stratejiler kısaca, aşağıdaki gibidir:

A) Duyuşsal Stratejiler (Beceriler)

1. Bağımsız düşünme,
2. Ben merkezli veya toplum merkezli iç görüşler geliştirme,
3. Adil ya da tarafsız düşünme,
4. Duygu ve düşünceler arasındaki ilişkiyi anlama,
5. Ön yargılı olmama-yargıyı geciktirme
6. Sorgulama cesareti geliştirme
7. İyi niyetli ve dürüst düşünme
8. Düşünme azmi geliştirme
9. Düşünme becerisine güven duyma

B) Bilişsel Stratejiler (Beceriler)

10. Geçerli ve geçersiz genellemeleri fark etme,
11. Öğrendiklerini transfer etme
12. Kendi görüşlerini geliştirme
13. Çeşitli sorun, sonuç veya inançları açık hale getirme,
14. Çeşitli kavramları açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi
15. Değerlendirme için ölçüt geliştirme
16. Bilgi kaynağının güvenilirliğini sorgulama
17. Sorunu derinlemesine inceleme
18. Görüşleri analiz etme ve değerlendirme
19. Çözüm üretme ve değerlendirme
20. Eylem ve politikaları analiz etme ve değerlendirme
21. Eleştirel okuma
22. Eleştirel dinleme
23. Disiplinler arası ilişki kurma
24. Soru sorma
25. Farklı görüşleri kıyaslama
26. Diyalektik düşünme

27. İdeal ile gerçeği birbirinden ayırt etme
28. Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma
29. Önemli olan benzerlik ve farklılıkları tesbit etme
30. Varsayımları inceleme ve değerlendirme
31. Sorunla ilgili olan ve olmayan olguları ayırt etme,
32. Akılcı yorumlar yapma
33. Kanıtları ya da verileri açıklama ve değerlendirme
34. Tutarsızlık ya da çelişkileri fark etme
35. Doğurguları ve sonuçları keşfetme

Paul, Binker, Jensen ve Krelau yukarıda belirtilen duyuşsal ve bilişsel olmak üzere toplam 35 eleştirel düşünme stratejisi- nin her birinin sınıfta nasıl uygulanacağını gösteren uygulamalar önermiş ve eleştirel düşünme becerilerini temel alarak, dil, sosyal bilimler ve fen bilimleri gibi konu alanlarında yukarıda Şekil 1’deki formata uygun eleştirel düşünmenin konu temelli öğretimine ilişkin çeşitli ders planları tasarlamışlardır (Akt. Paul, 1991). Ülkemizde, Demirel (1999)’inde Ali Yıldırım’ın denetiminde eleştirel düşünme becerilerine ilişkin verdiği örnek ders planlarını bu modellerden esinlenerek yapılandığı, yine aynı şekilde Şahinel (2001)’in de bu örnek ders planlarından yola çıkarak dil öğretimine ilişkin örnek ders planlarını düzenlediği ve doktora tez çalışmasında bu planları uygulamaya dönüştürdüğü görülmektedir. Bu kitapta da konunun daha iyi somutlaşması için aşağıda öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi sınıfta öğrencilere konu temelli olarak öğretirken yukarıdaki 35 eleştirel düşünme stratejisine dayalı ders planlarını nasıl hazırlayacağına yönelik Aybek (2006)’in doktora tez çalışmasında üniversitedeki öğretmen adayları üzerinde uyguladığı bir ders planı örneği sunulmuştur. Ayrıca kitabın arka tarafında bulunan “**Ekler**” kısmında da bu yaklaşıma yönelik ders planlarına yer verilmiştir.

Şekil 1’deki Formata Göre Konu Temelli Olarak Hazırlanmış Eleştirel Düşünme Ders Planı Örneği

Sınıf: Üniversite 3

Ders : Sosyal Bilgiler Öğretimi

Konu: Sosyal Bilgilerin Tanımı ve Gerekçesi

Süre: 180 dakika (4 ders saati)

Geleneksel Ders Planı

Özet

Öğrenciler, Sosyal Bilgilerin ne olduğunu ve niçin Sosyal Bilgiler öğrenmek zorunda olduklarını ders kitabından okurlar. Amaç, Sosyal Bilgilerin ne olduğu ve neden öğrenmek zorunda olduklarını açıklamaktır. Daha sonra öğretmen sınıfta konuyu anlatır ve onların konuyu anlayıp anlamadığını onlara çeşitli sorular sorarak öğrenmeye çalışır. Öğrenciler öğretmenin sorduğu sorulara ders kitabından okudukları açıklamalardan yola çıkarak cevap verirler.

Geleneksel Ders Planının Eleştirisi

Bu derste bilgiye dayalı bir öğretim etkinliği ağırlıklı olarak yer almakta ve bu da dersi etkisiz hale getirmektedir. Çünkü öğrencilere kendi mesleki alanlarını oluşturan “Sosyal Bilgilerin Tanımı ve Gerekçesi” gibi önemli bir konu yalnızca düz anlatım ve soru-cevaba dayalı geleneksel yöntemlerle öğretilmektedir. Bu durumda öğrenciler öğretmen tarafından sorulan sorulara beklenen cevaplar verme dışında pasif öğrenci ve kitapsal bilgilerin tekrarlayıcısı durumundadır. Bunun sonucu olarak da bu dersin amacından uzak bir biçimde işlendiği ve öğrencilerde bu alan yönelik kavramların gelişmesine ancak minimum düzeyde katkıda bulunabileceği söylenebilir.

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Amaçları

1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin ne olduğuna yönelik farklı kaynaklardan yaptığı araştırmaları eleştirel okuma yoluyla açıklama
2. Sosyal Bilgileri niçin öğrenmemiz gerektiğine ilişkin nedenler ileri sürme
3. Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılan temel yaklaşımları karşılaştırma
4. Etkili demokratik vatandaşta bulunması gereken özellikleri tartışma

Ele Alınacak Konular

1. Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler nedir?
2. Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılan yaklaşımlar
3. Niçin Sosyal Bilgiler öğreniyoruz?
4. Sosyal Bilgilerin genel hedefi olarak demokratik vatandaşlık eğitimi

Yeni Ders Planında Yer Alan Eleştirel

Düşünme Becerileri

- S-21 Eleştirel okuma
- S-13 Çeşitli sorun, sonuç veya inançları açık hale getirme
- S-17 Sorunu derinlemesine inceleme
- S-6 Sorgulama cesareti geliştirme
- S-25 Farklı görüşleri kıyaslama
- S-12 Kendi görüşlerini geliştirme

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Ana Hatları

1. Daha önceden öğrencilerin ders kitabından ya da diğer kaynaklardan okuduğu bölümler üzerinde irdeleyici ve düşünmeyi teşvik edici sorular sorulur. Örneğin, Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin ne anlama geldiğini birkaç cümle ile ifade etmek istersek ne söyleyebiliriz (S-21). Bu ve benzeri sorulara gelen cevaplara göre belirtilen ifadelerin ne anlama geldiği tartışılır (S-13).

2. Sosyal Bilgilerin niçin öğrenilmesi gerektiği ve etkili bir vatandaşta bulunması gereken özelliklerin neler olduğunun öğrencilerin kendi cümleleriyle açıklaması için onlara bazı sorular sorulur. Örneğin, taradığınız kaynaklar dışında size göre Sosyal Bilgileri niçin öğrenmeliyiz (S-17). Etkili demokratik vatandaşta bulunması gereken nitelikler nelerdir? Neden? (S-6).

3. Öğrencilerin Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılan temel yaklaşımları karşılaştırmaları istenir (S-25). Soruyu cevaplayan öğrenciye görüşlerini hangi temele dayandığı ve diğer öğrencilerinde bu görüşe katılıp katılmadığı sorulur (S-12)

Değerlendirme

İşlenen konunun özetlenebilmesi ve bir genellemeye ulaşılabilmesi için öğrencilerden bugün derste tartışılan konudan yola çıkılarak birkaç cümle ile ortaya çıkan sonuçları yazmaları istenir. Daha sonra ise öğrencilerin sonuçlara yönelik yazdığı cümleler üzerinde tartışılarak o gün işlenen konunun bir sonraki derste işlenecek konuyla bağlantısı kurulur.

Bu ders planında yer alan S-21, S-13 gibi kısaltmalar aşağıda tamamı belirtilen ve yukarıda da açıklanan Paul, Binker, Jensen ve Krelau'nun ortaya koyduğu eleştirel düşünme stratejilerini (becerilerini) göstermektedir.

Eleştirel Düşünme Becerileri

A) Duyuşsal Stratejiler (Beceriler)

1. Bağımsız düşünme,
2. Ben merkezli veya toplum merkezli iç görüşler geliştirme,
3. Adil ya da tarafsız düşünme,
4. Duygu ve düşünceler arasındaki ilişkiyi anlama,
5. Ön yargılı olmama-yargıyı geciktirme
6. Sorgulama cesareti geliştirme
7. İyi niyetli ve dürüst düşünme
8. Düşünme azmi geliştirme
9. Düşünme becerisine güven duyma

B) Bilişsel Stratejiler (Beceriler)

10. Geçerli ve geçersiz genellemeleri fark etme,
11. Öğrendiklerini transfer etme
12. Kendi görüşlerini geliştirme
13. Çeşitli sorun, sonuç veya inançları açık hale getirme,
14. Çeşitli kavramları açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi
15. Değerlendirme için ölçüt geliştirme
16. Bilgi kaynağının güvenilirliğini sorgulama
17. Sorunu derinlemesine inceleme
18. Görüşleri analiz etme ve değerlendirme

19. Çözüm üretme ve değerlendirme
20. Eylem ve politikaları analiz etme ve değerlendirme
21. Eleştirel okuma
22. Eleştirel dinleme
23. Disiplinlerarası ilişki kurma
24. Soru sorma
25. Farklı görüşleri kıyaslama
26. Diyalektik düşünme
27. İdeal ile gerçeği birbirinden ayırt etme
28. Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma
29. Önemli olan benzerlik ve farklılıkları tespit etme
30. Varsayımları inceleme ve değerlendirme
31. Sorunla ilgili olan ve olmayan olguları ayırt etme,
32. Akılcı yorumlar yapma
33. Kanıtları ya da verileri açıklama ve değerlendirme
34. Tutarsızlık ya da çelişkileri fark etme
35. Doğurguları ve sonuçları keşfetme

Yukarıda belirtilen, düşünmenin ders programları içerisinde yayılarak öğretilmesi yani konu temelli olarak öğretilmesi fikrini benimseyen araştırmacılar yanında, eleştirel düşünme öğretiminde beceri temelli yaklaşımı benimseyen birçok araştırmacı da bulunmaktadır.

Beyer (1991) eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinin zaman alacağını belirterek, bu becerilerin uzun süreli düşünme incelemelerinin içinde tutulan öğrencilerin kazanabileceğini ileri sürmektedir. Böyle bir amacı gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri ise aşağıdaki şekilde açıklamaktadır.

1. Arzu edilen eğilimleri gösteren davranışlar için model oluşturma:

Öğretmenler, konu ile ilişkili bilgiyi elde edinceye kadar yargılara şüphe ile bakmalı ve konuya ilişkin görüş farklılıklarını bilinçli bir biçimde ortaya çıkarma çabası içinde olmalıdır. Aynı zamanda öğretmenler, öne sürdükleri iddialara ve verdikleri kararlara nasıl ulaştıklarını göstermelidir. Bunu yaparken neden-

lerini öğrencilere açıklamalı ve öğrencilerin önemli düşünme özelliklerinin farkında olmalarını sağladıklarından emin olmalıdır.

2. Arzu edilen eğilimleri yansıtan öğrenci davranışlarında ısrar etme:

Öğrencilerin etkili düşünmenin destekleyicisi ve belirtisi olan davranışları sergilemeleri sağlanmalıdır. Öğrencilerin savlarını ve kararlarını destekleyen nedenleri belirtmeleri, diğer bireylerden de bunu istemeleri, seçim yapmadan önce seçenekler yaratmaları, farklı görüşleri araştırıp keşfetmeleri ve yargılarını geciktirmeleri gerekmektedir. Öğrencilerin bu davranışları sergilemesinde öğretmenin ısrar etmesi, öğrencilerin eğilimlerinin bir süre sonra alışkanlık haline dönüşmesini sağlar.

3. Öğrencileri düşünme eğilimlerini temel alan davranışlar sergilemelerini gerektiren etkinlikler için çalışma:

Öğrenme etkinlikleri öğrencileri tutarlı ve sürekli bir biçimde ustaca düşünmeye ilişkin davranışları sergilemeye yönlendirmedir. Öğrencilerin farklı görüşleri araştırıp bulabilecekleri, ek veriler toplayabilecekleri, yargılardan şüphe edecekleri, bir çok seçenek arasından seçim yapabilecekleri etkinlikler öğretmenler tarafından tasarlanıp işe koşulmalıdır.

4. Uygun düşünme eğilimlerinin belirtisi olan davranışları güdüleme:

İyi ve yetkin düşünmenin göstergesi olan davranışların önemi ve değeri açıklanarak, övgü ve not gibi güdüleme araçları kullanıp, öğrenciler bu istenilen davranışları sergilemeleri konusunda cesaretlendirilmelidir.

Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi amaçlandığında, sınıf ortamının düşünmeyi destekler bir biçimde tasarlanması ve öğretimin de bu yönde yapılması gerektiğini ifade eden Beyer (1991, 120-123), aşağıdaki beş önemli noktanın göz önüne alınması gerektiğini vurgular. Bunlar:

- Sınıf düzeni
- Öğrenci davranışları
- Öğretmen davranışları

- Öğrenme etkinlikleri
- Eğitim materyalleridir.

Yine, Beyer (1991)'a göre, eleştirel düşünme becerileri öğretiminde başarılı olmak isteniyorsa en az üç önemli etkeni fark etmek önemlidir. Bunlar:

- Eleştirel düşünme becerileri konu bazlı öğrenmeyi vurgulayan bilgilendirmenin otomatik bir çıktısı olarak öğretilemez. Bir başka deyişle, eleştirel düşünme becerileri konu temelli verilmemelidir.
- Hiçbir eleştirel düşünme becerisi tek bir ders veya biraz anlatımla yeterli öğrenilmez. Bunun için belirli bir zaman gereklidir.
- Öğrenciler, eleştirel düşünme becerilerini gerçekten kazanmışsa bu becerileri karşılaştıkları yeni durumlara transfer edebilmelilerdir.

Eleştirel düşünmenin, beceri temelli olarak öğretilmesi gerektiğini savunan kişilerden birisi de Matthew Lipman'dır. Lipman (1988)'a göre, eleştirel düşünme özel bir kurs şeklinde öğretilmelidir. Eğer, eleştirel düşünme konu temelli olarak verilirse, derslerde özellikle konular üzerinde yoğunlaşılacağı için, eleştirel düşünme becerileri göz ardı edilecek ve öğrencilerde bu tür becerilerin gelişmesi sınırlandırılmış olacaktır.

Ennis (1991)'e göre de, eleştirel düşünme beceri temelli olarak öğretilmelidir. Beceri temelli olarak öğretildiğinde, konu içerisindeki temel disiplinlerin tekrarlanmasından kaçınılmış olur ve aynı zamanda kazanılan bilişsel becerilerin diğer derslere uygulanması ve o dersler tarafından desteklenmesi daha kolay olur. Yine, düşünmenin ayrı bir ders olarak verilmesini savunan ve temel düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen çeşitli düşünme etkinliklerinden oluşan, dünya çapında hazırlanmış bazı programlar bulunmaktadır.

Bu programlardan birisi Fuerstein'in Aracılı Zenginleşme Programı, diğer ikisi ise Edward De Bono'nun Altı Şapkalı Düşünme ve Cort düşünme Programıdır.

Fuerstein'in Aracılı Zenginleşme Programı, akademik öğren-

me ve başarı için önemli olan kavrama fonksiyonlarını arttırmak üzere hazırlanmış bir eğitim programıdır. Fuerstein' a göre, çocuğun düşünme becerilerini geliştirememesi, çok az amaçlı öğrenme yaşantısı geçirmiş olmasındandır. Çocuğun birlikte yaşadığı yetişkinler, arabulucular olarak çocuğun mevcut düşünme yapısını, çevresindeki bilgileri alıp organize ederek kullanmalarını sağlayıcı bir şekilde geliştirebilirler. Program "anlama dinamiktir ve değiştirilebilir, sabit ve değişmez değildir" teorisine dayanır. Fuerstein'in Aracılı Zenginleşme Programı, temel düşünme becerisindeki yetersizlikleri gidermenin, öğrencilerin bağımsız öğrenenler gibi hareket etmelerini sağlamak için gerekli kavramlar elde etmenin, beceriler stratejiler, davranışlar sağlamanın, teşhis etmenin ve öğrencilere nasıl öğreneceklerini öğretmenin yollarını aramaktadır. Okul ve yaşam becerileri arasında bir köprü oluşturmak amacıyla tasarlanan bu program, 15 etkinlikten ve bir öğretmenin rehberliğinden oluşmaktadır. Program, çeşitli yaş gruplarında ve topluluklarda kültürleri ve yetenekleri farklı öğrencilerde kullanılmaktadır (2000).

Düşünmenin beceri temelli olarak verilmesi gerektiğini savunan kişilerden birisi de Edward De Bono'dur. Bu nedenle De Bono' da düşünmenin öğretimine yönelik bazı teknik ve programlar geliştirmiştir. Düşünme becerilerinin geliştirilmesini hedefleyen tüm bu beceri temelli programlar incelendiğinde, bu programların özünü bazı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik olarak planlanmış, etkinlikler ve aktivitelerin oluşturduğu söylenilebilir. Bu aktivitelerin öğretmenlere, ilerde öğretmen olacak öğretmen adaylarının sınıfta eleştirel düşünmeyi öğrencilerine kazandırmak amacıyla kullanılabilecekleri düşünülmüş ve aşağıda De Bono'nun geliştirdiği Cort Düşünme programına değinilmiştir.

Cort Düşünme Programı

Cort (Cognitive Research Truth) düşünme etkinlikleri, Edward De Bono tarafından, düşünmenin doğrudan beceri olarak öğretilmesi için en yaygın materyalleri içererek hazırlanmış

ve 1970'den beri uygulanmakta olan bir düşünme programıdır. Bu program, basit, açık ve uygulanması pratik olan derslerden oluşmaktadır. De Bono (2002)'ya göre Cort düşünme programı, düşünme becerilerini geliştirmek için hazırlanmış bir programdır. Düşünmeyi bir beceri olarak geliştirmenin avantajı, bu becerinin tek bir alanda geliştirilmediği için, her durumda kullanılabilmesidir. Cort düşünme programı, 6 bölümden meydana gelir ve her bölümde on ders bulunmaktadır.

Program, Amerika, Britanya Adaları, İrlanda, Kanada, Avustralya, Malta, Yeni Zelanda gibi ülkelerde çok yoğun bir şekilde uygulanmakta olup, Venezüela'da da bir yıllık bir pilot uygulamadan sonra, Cort düşünme dersleri ülkedeki tüm okulların eğitim programına eklenmiştir.

Kısaca, bu program gerek seçkin okullarda gerekse alt sosyoekonomik düzeye sahip okullarda uygulanmış ve çok olumlu sonuçlar alınmıştır. Ayrıca, De Bono tarafından programın çok değişik yaş grubundaki öğrencilere (6 yaşındaki çocuklardan yetişkinlere kadar) ve 75 ile 140 arası zeka düzeyine sahip bireylere uygulanabileceği belirtilmiştir (De Bono, 2002).

Yukarıda da belirtildiği gibi Cort düşünme programı 6 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler aşağıdaki gibidir (De Bono, 2002).

Cort 1- Genişletme (Breadth):

Bu bölümdeki dersler, bireyin herhangi bir durum ya da olay hakkında daha geniş bir perspektif içinde düşünmesini sağlayarak onun, olayların farklı yanlarını görmesine yardımcı olur. Cort1'deki her ders öğrencilerin düşünme yeteneklerini genişletmek için onları cesaretlendirme üzerine kurulmuştur. De Bono'ya göre gerek yetişkinlerin gerekse çocukların düşünmesinde yaygın olarak yapılan yanlış, görüşlerini çok dar tutma ve ani karar verme eğilimidir. İşte Cort1'deki dersler çocuğun, olayları tüm boyutları ile düşünmesini sağlayarak, onların daha geniş bir düşünme yelpazesi geliştirmesine yardımcı olur.

Cort 2-Organizasyon (Organization):

Bu bölümdeki dersler, bireylere tanıma, analiz etme, karşılaştırma, fark etmek, seçme gibi önemli düşünme işlemleri ve bunların düzenlenmesine yönelik becerileri kazandırmayı amaçlar.

Cort 3- Etkileşim (Interaction):

Bu bölümdeki dersler, bireylerin bir olaydaki kanıtları bulup, bu olaydaki doğru ve yanlış olan şeyleri eleştirmesi ve tartışmasını sağlamaya yöneliktir.

Cort 4- Yaratıcılık (Creativity):

Burada, bireylerin sorunlar karşısında daha etkili ve yaratıcı düşünmesini ve daha çok alternatifler üretmesini sağlayıcı dersler vardır.

Cort 5- Bilgi-Duygu (Information and Feeling)

Bu bölümde, bilgiye pratik olarak ulaşma ve değerlendirme yolları ile inançlar, beklentiler, tutumlar gibi duygulara yönelik dersler yer almaktadır.

Cort 6- Tepki (Action)

Bu bölümdeki dersler, bireyin zihinsel veya düşünsel becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerden oluşur.

Araştırmalar, yukarıda açıklanan Cort programındaki bölümlerden Cort1'deki derslerin birçok yönden öğrenci üzerindeki önemli bir etkiye sahip olduğunu ve onların eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğini göstermiştir. Bu bölümde bulunan dersler eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya daha yakındır, bir başka deyişle eleştirel düşünme becerilerini daha çok içermektedir. Cort1'de bulunan dersler eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya daha uygun olduğu için aşağıda bu bölümdeki on dersin içeriği üzerinde kısaca durulmuş ve bu derslerle ilgili etkinliklerin daha iyi anlaşılması ve öğretmenlerin sınıfta öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırabilmesi sırasında uygulayabilmesi için her bir dersle ilgili örnekler sunulmuştur. Ayrıca kitabın arkasında bulunan “**Ekler**” kısmında

Aybek (2006)'in doktora tezini uygulaması sırasında öğrencilerin Cort1 programındaki derslere yönelik hazırladığı etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

CORT1 İçinde Yer Alan Dersler

Cort1 içinde 10 ders bulunmaktadır. Aşağıda bu derslerin ne olduğu ve bu derslere yönelik örnek uygulamalara yer verilmiştir (De Bono, 2002).

Ders 1: Fikirlerin Ele Alınış Yöntemi (Treatment of Ideas-PMI)

Bu derste, bir fikri hemen red etmek ya da kabul etmekten çok bu fikrin iyi, kötü ve ilginç yönleri üzerinde düşünerek karar vermek söz konusudur .

P (Plus-Artı): Bir fikir hakkındaki iyi (pozitif) yönler. Bir başka deyişle bu fikri neden sevdiğimizdir.

M (Minus-Eksi): Bir fikir hakkındaki kötü (negatif) yönler. Bir başka deyişle bu fikri neden sevmediğimizdir.

I (Interest-İlginç): Bir fikir hakkında ilginç bulduğumuz yönler

Günlük yaşamda bir fikri sevip sevmediğimizi belirtmekten-se PMI uygulayabiliriz. Çünkü, PMI uygulamak kişiye aşağıdaki yararları sağlar:

- PMI becerisi önemlidir. Çünkü, bu beceri kullanılmadığında ilk anda bize kötü gibi görünebilecek değerli ya da önemli bir fikri red edebiliriz.
- PMI becerisi kullanılmadığında çok olumlu bulduğumuz bir fikrin olumsuz yönlerini görme ihtimalimiz daha düşüktür.
- PMI becerisi, fikirlerin sadece iyi ve kötü olarak ele alınmasını değil, aynı zamanda fikirlerin ilginç yönlerinin de olduğunu göstermektedir.
- PMI becerisi sayesinde bir fikri her yönüyle düşünmeden önce değil, her yönüyle düşündükten sonra o fikri sevdiğimiz hakkında bir karar verebiliriz.

Örnek

Fikir: “Otobüslerdeki bütün koltuklar çıkarılmalıdır”. Bu fikrin pozitif, negatif ve ilginç yönleri neler olabilir?

P (Artı):

- Otobüsler böylece daha fazla insan alır.
- Otobüslere girip çıkmak daha kolay olur.
- Otobüslerin bakım ve onarımı daha ucuza mal olur.

M (Eksi)

- Otobüs aniden duracak olursa yolcular birden düşerler.
- Yaşlı ve sakat insanlar otobüslerden faydalanamazlar.
- “Otobüslerde alışveriş torbaları ve bebek taşımak zorlaşır.

I (İlginç):

- İlginç fikir; iki değişik tür otobüs önerisi olabilir. Biri koltukları sökülmüş, diğeri ise sökülmemiş.
- İlginç fikir; Aynı otobüs daha fazla çalıştırılabilir.
- İlginç fikir; Otobüslerde rahatlık çok önemli olmayabilir.

Ders 2: Kolayca Anlaşılamayan Faktörler-Bütün Faktörleri Göz Önüne Almak (Factors Involved-CAF)

Bu etkinlikte bir durum ya da olay hakkında ani bir bakış açısı dışında mümkün olduğu kadar geniş bir bakış açısıyla olayı ele alıp tüm faktörleri kapsayan bir şekilde bakmak önemlidir. Bir başka deyişle CAF, bir olay hakkında tüm faktörlerin göz önünde bulundurulduğu bir düşünme sürecidir. Bu düşünme biçimi, özellikle, karar verme, planlama ve sonuca ulaşmada oldukça önemlidir. İnsanlar genellikle tüm faktörleri göz önüne aldıklarını düşünürler ancak, bu göz önüne alınan faktörler insanların kendileri için belirgin olanlarla sınırlıdır. CAF’ı ciddi bir düşün-

me biçimine çevirmek insanın dikkatini olay hakkındaki önemli faktörlerden tüm faktörlere çekmesini sağlamakla mümkündür. Bu faktörler şunlardır:

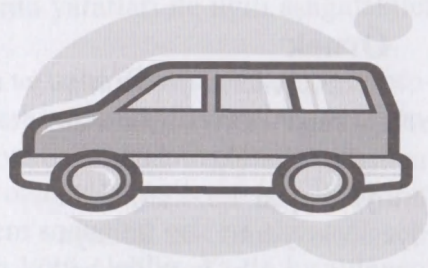
- Kişiyi etkileyen faktörler
- Diğer insanları etkileyen faktörler
- Genel olarak toplumu etkileyen faktörler

Eğitim faaliyetleri sırasında CAF yapmak, özellikle öğrencilerin birbirlerinin düşüncelerine bakarak hangi önemli faktörlerin ihmal edildiğini ortaya çıkarmaları ve ayrıca, öğrencilerin aynı konuda yaptıkları CAF' ları birbiriyle karşılaştırıp dışarıda bırakılan faktörleri görmelerine yardımcı olması açısından da önemlidir. Sonuç olarak, bir karar vermek ya da seçmek zorunda kaldığımızda bir çok faktörü göz önüne almamız gerekecektir. Bu faktörlerden bazılarını dışarıda bırakırsak, verdiğimiz karar bize o anda doğru gibi gelse de verdiğimiz kararın sonradan yanlış olduğunu görebiliriz. Diğer insanların fikirlerine baktığımızda, onların hangi faktörleri dışarıda bıraktıklarını kolayca görebiliriz.

Örnek

Bir çift kendilerine ikinci el bir araba almaya giderler. Bu çift araba alırken hangi faktörleri göz önünde bulundurmalıdır?

- Satan kişinin arabanın sahibi olması.
- Arabanın fiyatı.
- Arabanın tipi ve rengi.
- Arabanın motor gücü ve hızı.
- Tüm mekanik parçaların düzgün çalışması.
- Bir aile için yeterli büyüklüğe sahip olması vb.

Ders 3: Kurallar (Rules)

Bu etkinliğin amacı, bundan önceki derslerde öğretilen PMI ve CAF etkinliğini uygulamaktır. Kurallar iyi tanımlanmış bir

düşünme durumu yaratır. Halen uygulanmakta olan veya yeni önerilen bir kural PMI uygulaması için, kural yaratmadaki faktörler de CAF uygulaması için bir fırsattır. Düşünme durumunda kurallara da dikkat etmek gerekir. Neyi düşünsürsek düşünelim, göz önüne alınacak değerlendirmeleri yaparken bazen kırılması zor olan belirli kuralları takip ederiz. Bu etkinlikte düşünerek ve tartışarak kuralları ortaya koymak önemlidir. Günlük hayatta ortaya konulan bir çok kural vardır. Bunlardan bazıları aşağıdaki alanlara yöneliktir:

- Bazı kurallar karmaşıklığı engellemek için yapılmıştır. Örneğin, arabaların yolun sadece bir kenarından gitmeleri gerektiği gibi.
- Bazı kurallar zevk almak için yapılmıştır. Örneğin, futbol oyununun kuralları oyunun oynanabilmesini sağlar
- Bazı kurallar çeşitli kurumların kendi bireyleri tarafından yapılmıştır. Örneğin, askerlerin nöbette oldukları zamanlarda üniforma giymeleri gerektiği gibi.
- Bazı kurallar da bazı kişilerin diğerlerinden hile ile yararlanmalarını engellemek için yapılmıştır. Örneğin, hırsızlık yapmamamız gerektiği gibi.

Genel olarak düşünüldüğünde kurallar, toplumun büyük bir kesimi için hayatı kolaylaştıran ve iyileştiren bir amaç için vardır. Bunun için kurallar ortaya konulurken iyi bir düşünme sürecinden geçilerek ortaya konulmalıdır.

Örnek

“Ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında uymaları gereken kuralları ortaya koyan bir komitenin üyesi olsaydınız, bu konuya yönelik ne gibi kurallar belirlerdiniz?”

- Ebeveynler daha fazla dinlemelidirler

- Ebeveynler olaylara çocuklarının bakış açılarından bakmaya çalışmalıdırlar
- Ebeveynler çocuklarının yanında kavga etmemelidirler
- Ebeveynler çocukların bazı kararları kendilerinin almasını sağlamalıdırlar
- Ebeveynler, çocuklarının hangi davranışlarından hoşlanmadıklarını bazen çocuklarına açıklamalıdırlar

Ders 4: Sonuçlar (Consequences)

Sonuçlar becerisi, bir hareketin, planın, kararın, kuralın, buluşun vb. sonuçlarını görüp ona göre önlem almak için ortaya konulan bir inceleme sürecidir. Bazı insanlar için iyi düşünme, sürekli CAF yapmaktan ibaret olabilir, ancak CAF temel olarak bir karara ulaşmayı sağlayan ve o anda çalıştırılan faktörlerle ilgilidir. Sonuçlar becerisi ise, bir karar verildikten sonra neler olabileceği üzerinde yoğunlaşır. Bir durum hakkında ani sonuçlar olabileceği gibi kısa dönem sonuçları (1-5 yıl), orta dönem sonuçları (5-25 yıl) ve uzun dönem sonuçları (25 yıldan fazla) da vardır.

CAF bir durum hakkındaki anlık düşüncemizi gösterirken, sonuçlar becerisi daha ilerisini dikkate alarak düşünmek demektir. Belirgin bir şekilde, sonuçlar birer PMI parçası olabilir ancak sonuçlar becerisinde en önemli nokta, dikkatin direk olarak geleceğe odaklanmasıdır.

Kısaca “Sonuçlar” becerisinin yararları ile ilgili aşağıdakiler söylenebilir:

- Bir karar verirken kısa, orta ve uzun dönem sonuçlarının hepsinin göz önüne alınması yani, sonuçlar becerisinin uygulanması daha sağlıklı kararlar vermek açısından önemlidir.
- Kısa dönem sonuçları ile uzun dönem sonuçları birbirinin zıttı olabilir. Yani kısa dönem sonuçları çok iyi olmasına rağmen uzun dönem sonuçları kötü olabilir. Ya da kısa dönem sonuçları kötü olmasına rağmen uzun dönem sonuçları daha iyi olabilir.
- Sonuçlar becerisi, sadece bireysel olarak karar vermektense

- diğer insanların bakış açılarına göre karar vermemizi sağlar.
- Diğer insanlar davranışlarımızın sonuçlarını, bizden daha kolay görebilirler.

Örnek

Avustralya'da bir adam arkadaşlarının avlayabilmesi için tavşan getirir. **İlk anki sonuçları iyidir**, çünkü arkadaşlarının atışlarına hedef olabilecek birçok tavşan olur. **Kısa dönem sonuçları de iyidir** çünkü tav-

şanlar alternatif bir et ürünü olurlar. **Orta dönem sonuçları ise kötüdür** çünkü tavşanlar o kadar hızlı türemeye başlarlar ki artık zararlı hale gelirler. **Uzun dönem sonuçları ise çok kötüdür** çünkü tavşanlar tüm Avustralya'ya yayılır ve tarımsal bitkilere zarar verirler.

Ders 5: Amaçlar(Objectives)

Amaçlar becerisi, bir durum hakkındaki algımızı genişletir. Çünkü, bu beceri, öğrencilerin, eylemlerin arkasındaki amaca direk olarak odaklanmasını sağlar. Bu beceride, eylemi yapan kişi neyi amaçlamaktadır? Ne yapılmaya çalışılıyor? gibi sorular önemlidir.

Burada hedefleri seçme ve tanımlama, bir kişinin kişisel hedeflerini ve diğerleri hakkındaki düşüncelerini açık bir şekilde anlama önemlidir. Bazen bir amacı gerçekleştirmek ve başarmak için eylemlerde bulunuruz. Ancak, eyleme geçmeden önce neyi başarmak istediğimiz yani amaçladığımız konusunda düşünmek daha sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlar. Yine, eğer başkalarının da hedeflerini görebilsek bu durum başkalarının düşüncelerini de anlamamıza yardımcı olur.

Örnek

“Büyük bir alışveriş merkezi inşa eden bir inşaat mühendisinin amaçları neler olabilir?”

- Kendi şirketine ve sonuçta kendisine para kazandırmak
- Yasal kurallara uygun bir yapı inşa etmek
- İş yapacak başarılı bir alışveriş merkezi kurmak
- Potansiyel müşteri memnuniyetini sağlamak
- Alışveriş merkezini istenen sürede bitirmek

Ders 6: Planlama (Planning)

Planlama becerisinde, hedefleri, sonuçları konuların içerdiği faktörleri (CAF) ve fikirlerin ele alınmasını (PMI) bir araya getirip, planlamayı bir düşünme durumu olarak kullanma söz konusudur. Hedefler, sonuçlar, konuların içerdiği faktörler gibi önemli hususlar ele alınmadan, planlama yapılamaz. Çünkü, bu şekilde detaylı bir bakış açısı daha iyi planlamayı sağlar. Planlama, ileride bir işi nasıl yapacağımızı düşünmemiz anlamına gelmektedir. Çünkü, işlerin düzenli yürümesi için bir organizasyon yapmak ve plan yaparken ne yapacağımız konusunda bir taslak hazırlamak gerekir. Yapacağımız iş ne kadar karmaşık ise o kadar berrak bir plana ihtiyacımız vardır.

Günlük yaşamda bir çok kişi bir çok durumu planlayabilir.

Örneğin,

- Bir general, savaşı nasıl kazanacağını planlar
- Bir kişi nasıl bir tatil yapacağını planlar
- Bir futbol antrenörü bir maçı nasıl kazanacağını planlar
- Bir aile bir piknik yapmayı planlar

- Bir tren istasyonu müdürü, tren saatlerini organize etmeyi planlar
- Bir genç okuldan sonra yapacağı kariyeri planlar

Örnek

Uygulama-1

“ Bir şehrin merkezi gecekondu mahallesi haline gelmiş olduğundan bu şehrin belediye meclisi, bu konuda bir şeyler yapmak istemektedir. Belediye meclisinin göz önüne alması gereken faktörler nelerdir? (Caf Becerisi), Belediye meclisinin amaçları neler olmalıdır? (Amaçlar üzerinde odaklanma becerisi).

Uygulama-2

“Yukarıdaki problemle ilgili belediye meclisi ne yapmalıdır? Bu konuya yönelik 3 aşamalı bir plan yapınız”.

Uygulama-3

Yukarıda yapmış olduğunuz planlardan birini seçerek bu planın kısa (1-5 yıl) ve orta (5-25 yıl) dönem sonuçlarını yazınız (Sonuçlar üzerinde odaklanma becerisi).

Ders 7: Öncelikler (Priorities)

Yukarıda şimdiye kadar anlatılan etkinliklerde (PMI,CAF, Kurallar, Sonuçlar ve Amaçlar) genellikle daha fazla yeni fikir üretme üzerinde durulurken, önceliklere odaklanma becerisinde ise, en önemli fikirlerin,faktörlerin, hedeflerin ve sonuçların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Doğal olarak düşündüklerimizden bazıları diğerlerinden daha önemli olacaktır. Bunun için önceliklere odaklanma becerisini kullanırken amaç, en önemli ve belirgin fikirler üzerinde odaklanmaktır.

Çünkü, başlangıçta herhangi bir konu hakkında sadece önemli düşünceler üzerinde duracak olursak dar bir bakış açısı geliştirmiş oluruz. Bunun için, başlangıçta mümkün olduğu kadar düşündüklerimizi önem sırasına göre sıralamadan değerlendirebilir ve önem sırasına daha sonra koyarsak daha değerli bir çalışma yapmış oluruz. Çünkü, öncelikle PMI,CAF, Kurallar becerisi, Amaçlar becerisi gibi becerilerle mümkün olduğu ka-

dar herhangi bir konuya yönelik fikir ortaya atılıp daha sonra bunlar içerisinde en önemlileri seçilebilir. Yani “öncelikler becerisi” uygulanabilir. Sonuç olarak, bazı faktörler, sonuçlar, amaçlar diğerlerine göre daha önemlidir. Bir durum hakkında düşünürken bazı fikirler ürettikten sonra hangilerinin diğerlerine göre daha önemli olduğunu düşünmeliyiz. Bunun için başlangıçta PMI, CAF, Amaçlar, Sonuçlar becerilerini kullanıp ve daha sonra “önceliklere odaklanma” becerisini kullanarak hangi fikirlerimizin öncelikli olduğunu ortaya çıkarabiliriz.

Örnek

Kolayca anlaşılamayan faktörler yani CAF becerisini kullanarak meslek seçimi yaparken aşağıdaki faktörler ortaya çıkarılır.

- Ücret
- Ücret artışı
- Meslekte yükselme olasılığı
- Birlikte çalışılabileceğin insanlar
- Çalışma ortamı
- Mesleği sevmek
- Meslekte yetenekli olma
- Mesleğin toplumdaki prestiji
- İş bulma olanağı

Yukarıda verilen 9 faktörden size göre en önemli (öncelikli) 3 faktör hangisidir? Neden?

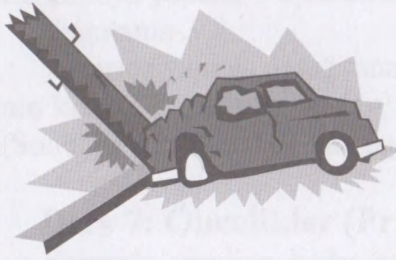
Ders 8: Alternatifler (Alternatives)

Alternatifler üzerinde odaklanma becerisi, alternatifleri belirgin bir şekilde ortaya çıkarma sürecidir. Bir durum hakkında karar verirken veya hareket ederken kısıtlı sayıda alternatifimiz var gibi görünebilir ancak daha değişik alternatifler arama çabası bu yöndeki tüm düşüncelerimizi değiştirebilir. Alternatifler üzerinde odaklanma becerisi, ilk anda düşünemediğimiz tüm alternatifleri, olasılıkları, seçenekleri bulmaya çalışmaktır.

Genellikle bir durum hakkında bize yeterli gelebilecek al-

ternatiflerin dışına çıkmak pek doğal değildir ancak bu yönde özel bir çaba sarf ettiğimizde daha farklı alternatifler olduğunu anlarız. En uygun alternatif, bize ilk anda belirgin gelen bir alternatif olmayabilir. Alternatifler üzerine odaklanma becerisi olaylara duygusal yaklaşımdan çok farklı alternatifleri görüp onları mantıksal açıdan değerlendirme söz konusudur. Bir kişi belirli bir konuda sabit düşünüyorsa o kişiye alternatifler üzerinde odaklanma becerisini kullanması önerilebilir. Çünkü, bu beceriyi kullanan öğrenci farklı alternatifler üzerinde düşünüp farklı bakış açıları geliştirebilir.

Sonuç olarak, bir karar verdiğinizde ya da bir eyleme girecek olduğunuzda başlangıçta tüm seçeneklere sahip olmadığımızı düşünebilirsiniz. Fakat bu konu üzerinde düşünerek ilk

anda bize görünmeyen birçok seçenek bulabiliriz. Bir durumu tanımlarken her zaman ön plana çıkan çok belirgin açıklamalar olur. Bunun için sadece belirgin olan alternatif ya da seçeneklere bağlı kalmadan yeni alternatif veya seçenekler yaratma vardır.

Örnek

Bir uçurumdan yuvarlanmış bir araba bulunur ve şoförü ölmüştür. Ne olmuş olabilir?

Alternatifler

1. Şoför bir kalp krizi geçirmiş olabilir
2. Lastik patlamış veya araba arıza yapmış olabilir
3. Şoför alkollü olabilir
4. Şoför yolun virajını görememiş olabilir
5. Şoför uyumuş olabilir
6. Şoför önce öldürülüp sonra da kaza yapan arabanın içine yerleştirilmiş olabilir.

Ders 9: Kararlar (Decisions)

Bu beceri daha önceki derslerde görülen birçok beceriyi bir araya getirme fırsatı tanır. CAF becerisi ile tüm faktörleri, amaçlar becerisi ile tüm amaçlarımızı, sonuçlar becerisi ile tüm sonuçları, alternatifler becerisi ile tüm alternatifleri göz önüne alarak karar verebiliriz. Ayrıca karar verdikten sonra bir de PMI yaparak daha sağlıklı ve etkili bir karara ulaşabiliriz. Bir başka deyişle, bundan önce görülen bütün becerilerin kullanılarak, hem daha sağlıklı kararların alınması hem de kişiye olaylara daha geniş bir açıdan bakma özelliği kazandırma önemlidir. Ayrıca, karar verme becerisinde karar durumu ortaya çıktığında bireyin kişisel değerlerini kullanarak bir tepki verme söz konusudur.

Sonuç olarak, bazı kararlar kolay bazı kararlar ise zordur. Güncel hayatta, insanın karşısına her zaman karar verilmesini gerektiren durumlar ortaya çıkar. Hangi giysileri giymek, hangi plakaları almak, dışarı gezmeye çıkmak-çıkılmamak, nasıl eğleneceğini düşünmek, ne tür bir kariyer seçmek, bir işte kalıp kalmamak, bir konuda para harcıyıp-harcamama gibi. Bazen karar verirken alternatiflerden sadece bir tanesini seçeriz. Oysa daha sağlıklı ve etkili kararların verilmesi için, karar verirken tüm faktörlerin (CAF), hedeflerin, önceliklerin, sonuçların ve alternatiflerin göz önünde bulundurulması çok yararlıdır.

Örnek

“ Bir komiser, geceleyin bir depoda garip bir ışığın olduğunu görür. Komiser yalnızdır ve ne yapacağı konusunda çok acil bir karar vermek zorundadır. Komiser hangi kararları verebilir? Verilen bu kararlar içerisinde en önemli gördüğümüz bir kararı nedeni ile birlikte belirtiniz.”

Ders 10: Başka İnsanların Görüşleri (Other People's Views-OPV)

Bu beceri, diğer insanların görüşlerinin ortaya çıkarılmasını sağlama açısından önemli bir beceridir. Bundan önceki dersler, düşünenin bakış açısı ile değerlendirmeyi yani bir durumun genişletilmesi ile algılama kabiliyetinin geliştirilmesi üzerine kurulmuştur. Ancak, bir çok düşünce durumu başkalarını da kapsar. Diğer insanların da herhangi bir olaya bakış açıları, bakış açımızı genişletmenin unsurlarından biri olduğu için, bu beceri diğer 9 beceriye temel sağlama açısından önemlidir. Bir başka insanın farklı hedefleri, öncelikleri, alternatifleri, sonuçları vb. olabilir. Diğer insanların bakış açılarını inceleyerek onları anlamak düşünce sürecinin önemli bir bölümüdür. Diğer insanların bakış açılarını anlamak için OPV becerisini uygulayabiliriz. Daha önceki becerilerimiz gibi OPV becerisi de gerek tek başına gerekse bir başka beceriyle kullanılabilir.

Öğrenciler kendi bakış açılarını aştıklarında diğer insanların durumunu da göz önüne almış olurlar. Hatta bu beceri ile öğrenciler bir durum hakkında daha yararlı bir bakış açısı geliştirebilirler. Bu beceri özellikle düşünme de bireyselliğin ortadan kaldırılmasını sağlama açısından çok önemlidir. Çünkü, diğer insanların düşünceleri hakkında şüpheli hisler taşımak yerine bu insanların bakış açılarını anlamaya çalışarak onlar hakkında zihnimizde daha kesin yargılar oluşturabiliriz. Bu becerinin öğretiminde vurgulanacak nokta, aynı durum hakkında bir başka insanın görüşlerinin farklı olabileceğidir. Eğer herkesin bir durum hakkında aynı şeyi düşüneceğini varsayarsak o zaman diğer insanların bakış açılarını incelemek için fazla çaba sarf etmemiş oluruz. Ancak, aynı duruma birçok kişi farklı bakış açısı ile bakabilir. Düşünme de önemli becerilerden biri de diğer insanların görüşlerini anlamaya çalışmaktır. OPV becerisi de diğer insanların görüşlerini anlamaya çalışma açısından önemli bir beceridir.

Örnek

“Bir apartmandaki daire sahiplerinden birisi evini, hasta olan

evsiz insanlara sığınma evi olarak açar. Komşulardan bazıları bu duruma ciddi olarak itiraz eder bazıları da hiç umursamazlar. Bu durum da sığınma evinin sahibi olan kişinin, sığınma evini kullananların, bu duruma itiraz eden komşuların ve bu durumu hiç umursamayan komşuların bu olaya bakış açıları nelerdir?”

Öğretmenler yukarıdaki 10 derse yönelik etkinlikleri sınıfta gerek işledikleri konularla gerekse güncel problemlerle ilişkilendirerek öğrencilere hem eleştirel düşünme becerileri kazandırıp hem de dersi onlar için daha zevkli hale getirebilirler.

ÖĞRETMENLER OKULLARDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ NASIL GELİŞTİREBİLİRLER?

Öğretmenlerin okullarda eleştirel düşünme becerilerine sahip öğrenciler yetiştirebilmesi iki önemli faktörü göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bunlar:

1. Eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik yöntem ve teknikler kullanma
2. Öğretimin yapıldığı sınıf ortamının psikolojik açıdan uygun olması

1. ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ GELİŞTİRMeye YÖNELİK YÖNTEM VE TEKNİKLER KULLANMA

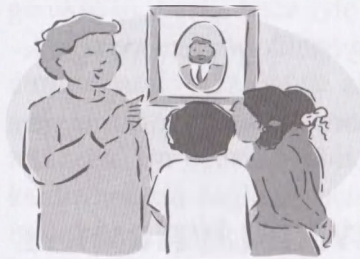
Yukarıda anlatılan Cort1 programına yönelik etkinlikleri sınıfta kullanma dışında genel olarak literatür tarandığında öğretmenlerin aşağıdaki yöntem ve teknikleri kullanarak da öğrencilerde eleştirel düşünmeyi geliştirebileceği görülmektedir (Doğanay,tarihsiz; Şahinel, 2002; Üstündağ, 2002, Demirel,2004).

SORU-CEVAP TEKNİĞİ:

Bu teknik sınıf içinde en çok kullanılan ve öğrencilere düşünme, dinleme ve konuşma alışkanlıkları kazandırma açısından

oldukça önemli bir tekniktir. Sokrates yöntemi olarak da bilinmektedir. Sokrates'in önceden düzenlenmiş bir takım sorularla karşısındakinin zihninde saklı bulunan doğruları açığa çıkarmaya ve böylelikle ona gerçeği buldurma temeline dayanan bir öğretim tekniğidir (Demirel, 2004).

Ancak, soru-cevap tekniğinde öğretmen öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek istiyorsak öncelikle onlara bilgi düzeyinde değil üst düzeylerde sorular sorması gerekmektedir. Ancak bu şekilde öğretmen öğrencilerde de iyi soru sorma becerisi geliştirebilir. Örneğin; Ferret (1997)'e göre eleştirel düşünen bir öğrenci meraklıdır ve sürekli sorular sorar. Bloom'un taksonomisine göre, alt düzey düşünme becerileri bilgi, kavrama ve uygulama, üst düzey düşünme becerileri ise analiz, sentez ve değerlendirmedir. Öğrenciler bilgi, kavrama ve uygulama basamakları temel alınarak hazırlanan soruları önceki bilgilerini

kullanarak, hatırlayarak, yeniden ifade ederek, açımlayarak veya bir işlemi yerine getirerek yanıtlarlar. Analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarına ilişkin sorular öğrencilerin daha karmaşık ve özgün düşüncelerini sağlar (Moore, 1998,279; Akt.Şahinel,2002).

Bloom'un taksonomisindeki basamaklara göre oluşturulan sorulara aşağıdaki örnekler verilebilir:

Bilgi Düzeyi Soruları

- Öğrenme nedir?
- Öğrenme kuramlarının isimleri nelerdir?

Kavrama Düzeyi Soruları

- Eğitim ve öğretim kavramları arasındaki farklılıkları açıklayınız.
- Öğrenilmiş davranışlarla ilgili örnekler veriniz

Uygulama Düzeyi Soruları

- Eğitime Giriş Dersine yönelik kavrama düzeyinde iki kazanım yazınız.

- *Sosyal Bilgiler Dersi'nde "Aile" konusuyla ilgili bir günlük plan hazırlayınız*

Analiz Düzeyindeki Sorular

- *Yapılandırmacı yaklaşım ile bu yaklaşımın dayandığı öğrenme kuramları arasındaki ilişkiyi saptayınız.*
- *Yeni ilköğretim programının dayandığı eğitim felsefesini analiz ediniz.*

Sentez Düzeyindeki Sorular

- *Sosyal Bilgiler dersine yönelik yeni bir program geliştiriniz*
- *Bilimsel araştırma dersinde tutumları ölçmeye yönelik yeni bir ölçme aracı geliştiriniz*

Değerlendirme Düzeyindeki Sorular

- *Size verilen çoktan seçmeli testi çoktan seçmeli testlerde bulunması gereken özelliklere göre eleştiriniz*
- *Ülkemizdeki demokratik değerlerin uygulanış biçimini başka ülkelerdekilerle karşılaştırarak değerlendiriniz.*

Öğretmenler yukarıdaki basamaklardan özellikle analiz, sentez ve değerlendirme basamağında sorular sorarak öğrencileri eleştirel düşünmeye yönlendirebilir.

Genel olarak bakıldığında soru-cevap yönteminde kullanılan sorular dört boyutta ele alınabilir (Yılmaz ve Sünbül, 2003). Bunlar:

1. Tanıma veya hatırlamaya dayalı sorular
2. İlişkisel-birleştirici sorular
3. Genişletme soruları
4. Değerlendirme ve karar vermeye dayalı sorular

Tanımaya veya hatırlamaya dayalı sorular

Bu sorulara kapalı uçlu bilgi düzeyindeki sorular da denilir. Bu tip sorular daha çok bilgi düzeyindeki hedef davranışların kazandırılmasında kullanılır. Genellikle bu tip soruların tek bir cevabı vardır. Cevaplar bir kelime, cümle ya da en fazla kısa bir paragraf uzunluğundadır. Bunun için öğrencileri daha çok ezbere yöneltten sorulardır. Anımsama, çağrışım ve tanıma düzeyleri yüksek olan öğrenciler bu tip sorularda büyük oranda başarılı olmaktadır.

Örnekler

Türkiye'nin nüfusu ne kadardır?

Kurtuluş savaşı hangi tarihte başlamıştır?

İlişkisel- Birleştirici Sorular

Öğrencilerin birden fazla olay, durum ya da probleme ilişkin düşünce ve görüşlerini bir araya getirerek cevaplar vermesini gerektiren sorulardır. Bunun için de bu tür sorular kavrama ve daha üst düzeydeki hedef davranışların öğrencilere kazandırılmasında etkili olarak kullanılırlar. Bu tip sorular iyi bir planlama ve ön hazırlık gerektirir ve öğrenciler bu sorularda uzun süreli belleğine yerleştirdikleri bilgi birimleriyle yeni bilgileri ilişkilendirirler. Dolayısıyla bu tarz sorular öğrencilerin örgütleme, özetleme, anlamlandırma ve şemalar oluşturma gibi etkili stratejiler geliştirmelerini sağlar.

Örnekler

Eğitim ve öğretim arasında ne tür farklılıklar vardır?

İlerlemecilik ile yeniden kurmacılık eğitim felsefesi arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

Genişletme Soruları

Bu tip sorular en az uygulama ve daha üst düzeydeki hedef davranışların kazandırılmasında kullanılmaktadır. Bu sorular, öğrencilerin konuyu derinlemesine öğrenme, konular arasındaki ilişkiyi kavrama, bilgiyi organize etme, konu içeriği ile ilgili sentez yapma, yeni konulara transfer yapma gibi özelliklerinin gelişmesini sağlar.

Örnekler

Yeni ilköğretim programının daha iyi uygulanabilmesi için neler yapılabilir?

Okullarda demokratik değerlerin öğrencilere kazandırılabilmesi için öğretmenler neler yapabilir?

Değerlendirme ve Karar Vermeye Dayalı Sorular

Değerlendirme, bir olay, durum, obje ya da etkinliği yargılama, taktir etme, bunlar hakkında karar ve hüküm verme anlamı taşır. Bu tarz sorular okuyucunun ya da mesajı dinleyenin kişisel yargılarını eleştirme, açıklama, değerlendirme vs. ortaya koyduğu sorulardır. Bunun için de bu sorular en üst düzeydeki sorulardır.

Örnekler

Türkiye’de çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmaları nasıl buluyorsunuz? Çevre kirliliğini önlemek için neler yapılabilir?

Dünyada insan haklarına yönelik yapılan uygulamaları nasıl buluyorsunuz?

Öğretmenlerin öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırabilmesi için yukarıdaki soru çeşitlerinden özellikle genişletme ve değerlendirme tarzındaki sorular sorması gerekmektedir. Ancak, bu tarz soruları öğrencilere sorduktan sonra öğrencilerden hemen cevaplar beklenmemeli onlara düşünmesi için gerekli zaman verilmelidir. Ayrıca öğrenciler cevap hakkı verilirken hep aynı öğrencilere söz hakkı verilmemeli, sınıftaki bütün öğrenciler düşündürmeye yönelterek onlara eşit söz hakkı verilmelidir. Öğrenciler soruları cevaplarken onların cevaplarıyla alay edilmemeli, her öğrencinin vermiş olduğu cevabın değerli olduğu unutulmamalıdır.

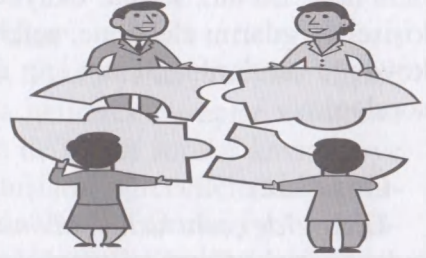
PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ

Problem çözme, gerçek hayattan alınan karmaşık problemlerin çözümü için öğrencilerin etkin katılımını gerektiren yaşantıya dayalı bir öğrenme biçimidir. Öğrencilerin bilimsel yöntemi ve problem çözme aşamalarını kullanarak öğrenmelerini sağlamaktadır. Problem çözme yöntemi öğrencilere bilimsel yöntem, eleştirel düşünme, karar verme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme gibi özellikleri kazandırma açısından oldukça önemlidir. Bu yöntem bir problemin çözümünde genelleme ve sentez yapmada kullanılır. Daha çok araştırma yoluyla öğretim stratejisinde, ana-

liz ve sentez düzeyindeki davranışları geliştirmede kullanılır.

Problem çözme tekniği düşünme ve yorumlama gücünü artırır. Verilen problemler öğrenme konusunun amacına uygun, güncel hayatla ilişkili, öğrencinin düşüncelerini harekete geçirici özelliklere sahip olmalıdır.

Bu yöntem bilimsel araştırma sürecini içerir ve bu sürece göre aşağıdaki basamaklar sırayla yapılmalıdır

1. Problemin farkına varma
2. Problemin ne olduğunu tanımlama ve sınırlama
3. Problemin çözümü için geçici hipotezler (denenceler) oluşturma
4. Veri toplama, toplanan verileri analiz edip yorumlama
5. Denenceleri test edip kabul ya da reddetme
6. Çözümü uygulama, elde edilen sonuçlara göre önerilerde bulunma

Aşağıda bu basamakların daha iyi anlaşılabilmesi için Sosyal Bilgiler Dersi'ne yönelik bir örnek sunulmuştur:

Ders: Sosyal Bilgiler

Konu: Erozyon

Kazanımlar

1. Erozyona yol açan etmenleri açıklar
2. Erozyonun toplumun ekonomik ve sosyal yaşamına getirebileceği zararları kavrar
3. Erozyondan korunma yollarından biri olan ağaçlandırma faaliyetinin önemini kavrar
4. Erozyonun önlenmesinde üzerine düşen görevleri yerine getirir.

Etkinlikler

Erozyon konusu işlenirken, problem çözme yönteminin basamakları dikkate alınarak aşağıdaki etkinlikler sırayla yapılır:

a) Problemin Farkına Varma

Öğrencilerin, ülkemizde erozyonla ilgili bir problemin yaşandığının farkına varabilmesi için, öncelikle onlara erozyonla ilgili bir film seyrettirilir. Filmde, bir köydeki insanların yaşadığı yerdeki ağaçları kesip, ormanları tahrip etmesi ve bunun sonucunda da geçim kaynağı hayvancılığa dayanan köylülerin hayvanları besleyecek yeşil alanlar bulamamaları, toprağın kuraklaşması ve sonuçta insanların geçim sıkıntısı çekerek köyden kente göç etmesi anlatılmaktadır.

Burada verilmek istenen mesaj, ağaçların kesilmesi ve ormanların tahrip edilmesi ile erozyonun toplumun ekonomik ve sosyal yaşantısını olumsuz etkilemesidir. Yine benzer olarak öğrencilere problemi hissettirmek için, onlara erozyonla ilgili kartlar, broşürler, kitapçıklar, gazete kupürleri konuyla ilgili çalışma yapan kurum ve kuruluşlardan (TEMA'dan) elde edilerek gösterilir ve okunur.

Erozyonla ilgili film ve materyaller öğrencilere gösterildikten sonra onlara aşağıdaki sorular sorulur:

- Filmden ve okunan gazete/dergi kupürlerinden ne anladınız?
- Gösterilen broşürlerde, kartlarda neler gördünüz? Soruları sorularak öğrencilerin erozyonla ilgili bilgi ve deneyimlerini aktarmaları istenir.

Ayrıca öğrencilere “erozyon bir sorun mudur?” diye sorularak (genişletilmiş soru) öğrencilerin düşünceleri sağlanır. Daha sonra onların bu konudaki düşünceleri alınır ve erozyonu sorun olarak görenlerin “neden” sorun olarak gördükleri, sorun olarak görmeyenlerin “neden” sorun olarak görmedikleri sorulur ve bunlar üzerinde tartışılır.

b) Problemi Tanımlama

Bu aşamada öğretmen erozyon sorununun ana hatlarını çizer ve sınıftan gelen birçok öneriyi bir düzene koyarak sınıfa aşağı-

daki soruları yöneltir:

- Erozyonla ilgili neler biliyorsunuz?
- Bu bilgileri kanıtlayabilir miyiz ya da bunların doğru olduğundan emin olabilir miyiz?

Yukarıdaki sorularla, öğrencilerin erozyon konusundaki genel görüşleri alınarak erozyon sorununu tam olarak anlayıp anlamadıkları, yeterli kanıt sahibi olup olmadıkları anlaşılmasına çalışılarak öğrencilerin problemi tanımlaması sağlanır.

c) Denenceler Kurma

Bu aşamada öğretmen öğrencilere aşağıdaki soruları sorar ve onların konuyla ilgili hipotezler oluşturmalarını ister.

- Erozyon konusunu nasıl inceleyebilirsiniz?
- Hangi varsayımlardan yola çıkarak araştırmaya başlayalım?
- Problemin belirlenmesi aşamasında neler söylediğinizi düşünün ve söylenenlere dayanarak ayrıntılı bir şekilde incelemek istediğiniz hipotezleri belirtin.

Daha sonra öğretmen öğrencilerin erozyonla ilgili söyledikleri hipotezleri tahtaya yazar ve bu hipotezler sınıfça tartışılarak uygun hipotezler seçilir. Aşağıdaki hipotezlerin seçildiğini varsayalım:

- Yeşil alanların yok olmasıyla erozyon artar
- Yeşil örtü ve toprağın yok olmasıyla jeolojik denge ve iklim bozulur ve doğal varlıklar kaybolarak ekonomik zararlar yaratır
- Toprak erozyonu tarımdaki verimsizliği artırır
- Verimsizleşen tarım arazileri kırsal kesimden kentte göçü artırır
- Göçler ekonomide çok ağır sıkıntılar yaratır

d) Veri Toplama

Sınıf tarafından üzerinde birleşilen 6 hipoteze dayalı olarak öğretmen sınıfı 6 gruba ayırır ve her bir gruba üzerinde araştırma yapılması üzere bir hipotez verir. Öğretmen, öğrencilere, oluşturulan hipotezlerle ilgili gerekli kanıtları toplayabilmesi için aşağıdaki kaynakların isimlerini verir.

- Ders kitabı
- Yardımcı kitaplar
- Ansiklopediler
- Erozyon konusunda ilgili kişilerle görüşme
- Erozyon konusunda istatistikler
- Erozyon konusunda yazılmış raporlar
- Erozyon filmleri
- Erozyon haritaları
- Erozyonla ilgili TEMA'dan alınmış broşürler, resimler
- Diğer ülkelerle ilgili erozyon haberleri varsa alınan önlemlerle ilgili yazılar vb. olabilir.

Bu belgeler ve bulunacakları yerler öğretmen tarafından belirtilir ve öğrencilerin okumaları sağlanır. Daha sonra öğretmen her gruptan üç hafta içerisinde bir grup projesi hazırlayarak bulgularını sınıfa sunmak amacıyla bir rapor haline getirip, sınıfta sözlü olarak açıklamalarını ister.

e) Denencelerin Test Edilmesi

Bu aşamada öğretmen, belli bir zaman dilimi içerisinde kendi sorumluluklarına verilen hipotezler üzerindeki çalışma ve araştırmaları tamamlayan 6 grup öğrenciden genel bir tartışmaya girmelerini ister. Öğretmen her gruba “sınıfça önerilen hipotezi kanıtlayabildiniz mi? Yani yeterli veri ve bilgiyle destekleyebildiniz mi” sorusunu yöneltir. Sonuçta her grup topladığı kanıtlarla varılan hipotezi karşılaştırarak bir sonuca ulaşır ve kanıtların desteklediği hipotezlere göre genellemelere ulaşır.

Aşağıdaki genellemelere ulaşıldığını varsayalım:

- Yeşil alanların yok olması erozyona neden olur
- Toprak erozyonu tarımdaki verimsizliği artırır
- Tarım arazilerinin verimsizleşmesi köyden kente göçü hızlandırır

Öğretmen, yazılı ve sözlü raporları aldıktan sonra sınıfa aşağıdaki soruları sorar;

- Sorunu, sınıfın ortaya attığı hipotezler çerçevesinde doğru ve yeterince belirlediğimizi düşünüyor musunuz?

- Sizce erozyon konusunda eksik ve araştırılmadığını düşündüğünüz bilgiler var mı?
- Erozyonla ilgili seyrettiğiniz filmi hatırlıyor musunuz? Bu filme yönelik fikriniz nedir? Filmin sonucu konusunda ne düşünüyorsunuz?

Öğretmen bu sorularla öğrencilerin erozyon konusunda genel bir değerlendirme yapmalarını sağlayarak onların konuyu ne derece öğrendiğini ve konuya ne derece yoğunlaştığını anlamaya çalışarak dersi bitirir.

Yukarıda görüldüğü gibi öğretmen problem çözme yönteminin basamaklarını kullanarak eleştirel düşünme becerilerine sahip bireyler yetiştirebilirler. Nitekim, problem çözmenin basamakları ile öğrenciler Fisher (1995), Henderson (1973) ve Beyer (1991) gibi eleştirel düşünme alanında çalışan kişilerin eleştirel düşünen bireylerin sahip olması gereken becerilere yönelik ortaya koyduğu özellikleri kazanmış olmaktadır. Bu özellikler “ayırt etme”, “kanıt toplama”, “yorum yapma”, “görüş ortaya koyma” gibi özelliklerdir ki bunları da problem çözme becerisi öğrencilere kazandırmaktadır.

Marzano ve Arredondo’da, güncel problemleri çözme süreci üzerinde durarak, hayatımız boyunca her gün değişik zorlukta problemlerle karşı karşıya kaldığımızı ve bu yüzden de günlük problemleri çözmenin önemli bir düşünme becerisi olduğunu ifade ederek, güncel problemleri çözmek için aşağıdaki “Güncel problem çözme süreçleri” nin izlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (1986).

Güncel problem çözme süreçleri

1. Öncelikle gerçekten bir problem olup olmadığını denetle. Problem sence önemli ya da giderilebilecek kadar kolay mı? Kolaysa onu hemen gider.
2. Eğer problem önemli ise şunlara inan
 - Problemin birden çok çözümü vardır. Onlardan birini ya da daha fazlasını bulabilirim
 - Çözümü aradığımda problemin çözümü için bir çok destek-

leyici şey bulabilirim.

- Problem çözmede yetenekliyim
- 3. Problem hakkında kendi kendine sesli olarak konuş
- 4. Problemi oluşturan şeyin ne olduğunu tanımla ve olan çözümleri sun
- 5. Her bir çözüm için gerekli araç, kaynak veya yapılacak aktiviteleri belirle
- 6. Olası çözümleri denemek için çözüme yardımcı olan seçenekleri tanımla
- 7. Her çözümün riskini ve başarı ihtimalini düşün
- 8. Çözümü dene
- 9. Eğer problem çözülmemişse, aklındakileri sil ve 4-8. adımları tekrar dene
- 10. Çözümü hala bulamıyorsan, problemi küçük problemlere böl, küçük amaçlar belirle ve böylece problemin çözümünde ilerleyebildiğin yere kadar git.

Marzano ve Arredondo (1986)' ya göre yukarıdaki problem çözme sürecini bilme, öğrencilerimizin her gün yüz yüze geldiği problemleri sistematik olarak çözme, düşünerek çözme becerisi kazandıracaktır. Günlük hayatımızda karşılaştığımız kolay, karmaşık ya da zor problemleri çözmek zorunda olduğumuz her durumda yukarıdaki süreçlerin kullanılabileceğini söyleyerek güncel problemlere aşağıdaki örnekleri vermişlerdir:

Örnek-1: Şehirden köye gitmek üzere gece karanlık ve dar bir yolda ilerlemektesiniz. Sabah köyünüzde olmak zorundasınız. Aniden yakıtınız bitti ve yolda hiçbir arabaya rastlamadınız. Ne yaparsınız?

Örnek-2 : İlk ders okulda sınavınız var, otobüs yarım saate bir kalkıyor ve siz de otobüsü kaçırdınız. Ne yaparsınız?

Örnek-3: Evinizin kapısını açıp içeri girdiğinizde evinizde bir hırsız olduğunu hissetiniz. Ne yaparsınız?

ÖRNEK OLAY İNCELEME YÖNTEMİ

Bu yöntem gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin sınıf ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanması ilkesine

dayanır. Öğrenci merkezli olması, öğrencilerin anlama, analiz etme ve yorumlama gibi bir çok yeteneklerini ve belli bir konudaki bilgilerini ve becerilerini uygulamaya koyma olanağı sağlaması açısından yararlı bir yöntemdir. Örnek olay, yazılı bir metin olabileceği gibi, senaryolardan, gazete haberlerinden, anılardan, okuma parçalarından vb. seçilebilir. Ayrıca sunulan örnek olay güncel olması, öğrencilerin ilgilerini çekmesi ve benzer olaylarla karşılaştıklarında nasıl davranmaları gerektiği konusunda bir deneyim kazanmaları bakımından önemlidir (Sönmez, 2007). Örnek olay incelemesi sonucunda katılımcıların eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri gelişir. Örnek olay öğretmen tarafından sınıfa getirilebileceği gibi, öğrencilerin çevrelerinde yaptıkları gözlemler sonucunda da düzenlenebilir. Bu yol izlendiğinde, katılımcıların çevrelerinde süregelen olaylara karşı duyarlılıkları da gelişebilir (Gözütok,2000).

Öğretmen örnek olayları hazır olarak bulabileceği gibi kendisi de yazabilir. Ancak, örnek olay seçilirken ya da yazılırken aşağıdakilere dikkat edilmelidir (Demirel,2004; Küçükahmet,1999):

- **Örnek olay gerçek mi?** örnek olaylar gerçek yaşamdan alınmalıdır. Çünkü öğrenciler günlük hayatta hayal değil gerçek olaylarla karşılaşacaktır.
- **Örnek olay anlamlı mı?**örnek olaylar öğrencilerin seviyelerine ve olgunluk düzeylerine uygun olarak hazırlanarak, onlar için belli bir anlam taşımalıdır.
- **Örnek olay içinde mutlaka bir sorun bulunmalı?** örnek olaylar çözümü içinde taşıyorsa, öğrenciye pek bir katkı sağlayamayacağından, bu olaylar içinde mutlaka çözüm içermeyen bir sorun ya da problem olmalıdır.
- **Örnek olay bir bütünlük taşımalı?** örnek olaylar, değişik görüş açılarına sahip kişilere fırsat verecek şekilde olmalıdır. Tek bir görüşün ya da belli bir mantıksal zincirin bulunduğu ve tek doğru yanıt gerektiren örnek olaylar sınıfa getirilmemelidir.

Örnek olay yönteminin kullanılmasında izlenmesi gereken aşamalar vardır.

Bunlar aşağıdaki aşamalardır (Gözütok, 2000,80)

- Örnek olay yazılı olarak öğrencilere sunulur. Öğrencilere çoğaltılmış materyal olarak verilebileceği gibi, tepegöz ile öğrencilerin görebileceği biçimde perdeye yansıtılır.
- Öğrencilerin varsa soruları yanıtlanır.
- Yönlendirici sorular sorulur
- Alternatif çözümler üretilir
- Yeni çözüm önerileri dikkate alınarak örnek olayın katılımcılar tarafından yeniden yazılması istenir.

Örnek olay yöntemine aşağıdaki örnekler verilebilir.

Örnekler:

Örnek Olay-1 Matematik öğretmeni Birgül Hanım sınıfa girdiğinde sınıftaki öğrencilerden birinin çantasını karıştırdığını görür.

Birgül öğretmenin yerinde siz olsaydınız ne yapardınız?

Örnek Olay-2

Lise 1'inci sınıfta bir öğretmensiniz. Sınıfınızdaki kız öğrencilerden birinin dönem başladıktan sonra ilk iki hafta okula geldiğini ama sonra bir daha okula gelmediğini fark ettiniz. Öğrencinin velisi ile görüştüğünüz de öğrenciyi okuldan aldığını ve nişanlandığını yakında da evleneceğini söyledi.

Siz öğretmenin yerinde olsaydınız ne yapardınız?
Öğrencinin yerinde olsaydınız ne yapardınız?

GÖRÜŞ GELİŞTİRME TEKNİĞİ

Belirgin çelişkiler ve kutuplaşmış tutumlar içeren konuların öğretiminde, katılımcılarda görüşler geliştirmek için kullanılan bir tartışma tekniğidir. Bu teknik özellikle görüşlerini nedenler belirterek ortaya koymada, varolan görüşleri eleştirmede oldukça önemli bir tekniktir. Görüş geliştirme tekniğinin uygulanmasında sırayla aşağıdaki aşamalar izlenir (Gözütok, 2000).

1. Beş ayrı kağıda; “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” yazılır.

KESİNLİKLE KATILİYORUM

KATILİYORUM

KARARSIZIM

KATILMIYORUM

KESİNLİKLE KATILMIYORUM

2. Bu yazılar sınıfın duvarlarına aralıklı olarak bantlanır.
3. Tartışma konusu tahtaya yazılır ve tepegöz saydamıyla gösterilir.
4. Öğrencilere tartışma konusu olarak verilen önermelere ne derecede katıldıkları sorulur ve buna göre, katılma derecelerini belirten duvarlara asılı kağıtların önünde toplanmaları istenir.
5. Öğrencilere teker teker söz verilerek, neden bulundukları yerde oldukları sorulur. Açıklamaları bütün sınıfın dinlemesi sağlanır.
6. Tartışmalar sırasında isteyen öğrencinin bulunduğu yerden başka bir kağıdın önüne gidebileceği, yani görüşünü değiştirebileceği belirtilir.
7. Bütün öğrencilerin tartışmaya katılımı için çaba gösterilir.

Sınıfında görüş geliştirme tekniğini kullanan öğretmenler aşağıdaki noktalara dikkat etmelidir (Gözütok, 2000):

- Konunun geçerli bir çelişki içermesi gerektiğini bilmelidir
- Çelişkilerin çözümü konusunda geçmişte ve bugün izlenen yolların farkında olmalıdır
- Sınıf yönetimi becerilerine sahip olmalıdır
- Slogan kullandırmamalıdır
- Bireylere değil, fikirlere karşı çıkılmalıdır
- Katılımcıların tartışma becerilerini geliştirmeye çalışmalıdır

Görüş geliştirme tekniğine aşağıdaki uygulamalar örnek olarak verilebilir

- Ülkemizde çevre kirliliğini azaltmak için insanlara çevre bilincini aşılayan dernek sayısı artırılmadığı.
- Eleştirel düşünen bireyler yetiştirmek için ilköğretimden itibaren öğrencilere okullarda eleştirel düşünme dersi verilmez.
- Bir ülkenin gelişebilmesi için öncelikle eğitime yatırım yapılması gerekir.

ALTI ŞAPKALI DÜŞÜNME TEKNİĞİ

Edward De Bono'ya göre, düşünmeyi engelleyen en önemli faktör, karmaşıklılıktır. İnsan, düşünme sırasında bir çok şeyi aynı anda yapmak ister. Yani, düşünmenin içerisinde duygular, bilgiler, mantık, hayaller, buluşlar vardır ve bunlar hepsi bir aradadır. Düşünme sırasında bunların hepsi birbirine karışır ve içinden çıkılmaz bir duruma gelir. De Bono, bu durumu bir sürü topu havaya atıp, onları yakalamaya çalışmaya benzetmektedir (1997).

De Bono, yukarıda belirtildiği gibi günlük yaşamda düşünme sırasındaki karışıklığın önlenmesi için Altı Şapkalı Düşünme Tekniğini önermektedir.

Altı değişik şapkanın oluşturduğu sembolik yapı, birisinden (kendimiz dahil) olaya farklı bir açıdan bakmasını istemek için kolayca kullanılabilecek uygun bir yöntem sunmaktadır. Altı şapkalı düşünme tekniğinde değerler mevcuttur. Birinci değer, tanımlanmış rol oynama olanağı sunmasıdır. İkinci değer dik-

kati yönlendirmektir. Üçüncü değer uygunluktur. Dördüncü değer, beyindeki olası kimyasal temeldir. Beşinci değer, altı şapka yönteminin, saptanmış belirli kurallara göre oynanmasından kaynaklanır. Bu şapkaların renkleri ve taşıdığı özellikler aşağıdaki gibidir (1997).

Beyaz Şapka: Bu şapka bilgi, veri ve olguları içerir. Beyaz şapka düşünmesini takip ettiğinde, fikirle-

ri veya argumanları değil, sadece bilgiyi takip edersiniz. Kısaca, bu şapka tarafsız ve objektiftir.

Kırmızı Şapka: Bu şapka, duyguları ve sezgileri kapsar. Kırmızı şapka düşünmesini yapan kişi, konuyla ilgili duygularını herhangi bir gerekçe gösterme veya açıklama gereği duymadan dile getirebilir. Kısaca, bu şapka düşüncelerimizin arkasında bizi bu şekilde düşünmeye iten bazı duyguların korku, nefret ve sevgi gibi ortaya konmasını amaçlar.

Siyah Şapka: Bu uyarı ve yargı şapkasıdır. Siyah şapka ile bakışımızı tehlikelere ve zorluklara çevirir, neden yürümeyeceğine bakarız. Bu şapka karamsarlığı simgelediği için bu şapka-ya şeytanın avukatı da denir. Olaylara olumsuz ve karamsar bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar. Sarı şapka ile tamamen zıt bir düşünme yapısı oluşturur.

Sarı Şapka: Bu, iyimserlik şapkasıdır. Olumlu şapkadır, bir işin neden yürüyeceği, elde edilecek yararların neler olacağı işin yapılmasının nasıl mümkün olduğu şeklinde sorular bu şapkanın alanına girer. Kısaca bu şapka güneş gibi aydınlık ve olumludur.

Yeşil Şapka: Yeşil, çimen bitki, bereket ve verimli büyüme demektir. Bu, yaratıcı şapkadır. Yeni fikirler ve alternatiflerdir. Teklifler ve kışkırtmalardır. Kısaca, Yeşil renk, yeşermeyi ve büyüme enerjisini çağrıştırır.

Mavi Şapka: Mavi serinkanlılığı temsil eder ve aynı zaman-

da her şeyin üstündeki göğün rengidir. Bu şapka düşünme işlemini gözden geçirme şapkasıdır. Mavi şapkayla konu hakkında yürüttüğümüz düşünme faaliyeti hakkında, dışarıdan bakarak değerlendirmede bulunuruz. Kısaca mavi şapka özetleyici şapkadır.

Öğretmenler sınıfta öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırmak için derslerdeki konularla bağlantılı çeşitli olaylar sunarak onların altı şapka rengine göre düşünmesini sağlayabilir. Uygulamada öğrenci hangi renk şapkayı takıyorsa o şapkanın rengine uygun olarak düşünmesi istenir. Kendi düşüncesi değil şapkanın rengine göre düşünmesi istenir.

Altı şapkalı düşünme tekniği için aşağıdaki örnek olaylar verilebilir.

Örnek-1: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi ile ilgili fikrinizi şapkanızın rengine göre açıklayınız.

Örnek-2: Türkiye'de zorunlu eğitim süresinin 12 yıl olması ile ilgili fikrinizi şapkanızın rengine göre açıklayınız.

Ayrıca Altı şapkalı düşünme tekniği'nin öğretmenler tarafından ders planları içerisinde kullanılabilmesi için aşağıda Sönmez (2007) tarafından altı şapkalı düşünme tekniğine uygun olarak geliştirilen örnek ders planları dikkate alınarak yeni bir plan örneğine yer verilmiştir.

ÖRNEK DERS PLANI

A. Biçimsel Bölüm

Dersin Adı: Sosyal Bilgiler

Sınıf:6

Ünite ya da öğrenme alanı: Kitle iletişim Araçları

Öğrenme-öğretme yaklaşımı: Altı şapkalı düşünme tekniği

Kaynaklar:

Araç-gereçler:

İçeriğin örüntüsü:

Ana nokta: Kitle iletişim araçları birey ve toplumu olumlu ve olumsuz yönde etkiler

Yardımcı noktalar:

Kitle iletişim araçları bireyde düşünce ve davranış değişikliği oluşturmada etkilidir.

Kitle iletişim araçları gerçeği yansıtmalıdır (objektif olmalıdır)

Kazanımlar (Hedef davranışlar)

Kitle iletişim araçlarına çok boyutlu bakabilme

B. Giriş Bölümü

Dikkat çekme: Öğretmenin “Kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz? Açıklayınız.” Sorusunu sınıfa sorarak dikkati çekmesi.

Güdüleme: Bir olguya çok boyutlu bakarsanız, daha güvenilir bilgiler elde edebilirsiniz.

Gözden Geçirme: Kitle iletişim araçlarının toplum ve birey üzerindeki etkisini öğreneceksiniz.

Derse Geçiş: Öğretmenin “önceden oluşturduğumuz gruplar şimdi tezlerini savunmak üzere yaptıklarını hazırlasınlar” demesi. Onlara iki dakikalık bir süre vermesi. Sonra Beyaz Şapka” grubunu görüşlerini sunmak üzere davet etmesi. Aşağıdaki etkinlikleri sırasıyla yapması:

C. Geliştirme Bölümü

1. Grup: Beyaz Şapka: Bu grubun kitle iletişim araçları ile ilgili yaptığı araştırmaya göre somut bilimsel verileri sınıfa getirip sunması. Son yıllarda kitle iletişim araçlarındaki gelişimi sınıfa açıklaması ve bu kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin neler olabileceğini belirtmesi

2. Grup: Kırmızı Şapka: Bu grubun, kitle iletişim araçlarının toplum ve bireyin değerlerini, duygusal yaşamını nasıl etkilediğini ortaya koyması. Kitle iletişim araçlarıyla ilgili resimler, gazete küpürleri, dramalar, bilmece ve bulmacalar hazırlayıp sınıfa sunmaları.

3. Grup: Siyah Şapka: Bu grubun, kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ele alıp ortaya koyan bir etkinlik sergilemesi. Bunun için kitle iletişim araçlarının birey ve toplumun sosyal ve psikolojik yapısını,

olumsuz yönde nasıl etkilediğini araştırıp sınıfa sunması.

4. Grup: Sarı Şapka: Bu grubun, kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini örneklerle açıklaması.

5. Yeşil Şapka: Bu grubun, kitle iletişim araçları konusuna yukarıdaki dört grubun dışında farklı bakarak yeni, özgün bakış açıları geliştirmesi

6. Grup: Mavi Şapka: Bu grubun, kitle iletişim araçlarına tüm yönleriyle bakması. Kitle iletişim araçları konusunu yukarıdaki boyutları da dikkate alarak, başka yönlerden inceleyip sunması.

D. KAPANIŞ BÖLÜMÜ

Son Özet: Kitle iletişim araçları bireyde düşünce ve davranış değişikliği oluşturmada etkilidir. Kitle iletişim araçları gerçeği yansıttığında, yerinde ve zamanında kullanıldığında, birey ve toplum üzerinde daha çok olumlu etkiler yaratacaktır.

Tekrar Güdüleme: Çok boyutlu düşünürsek daha sağlıklı kararlar verebiliriz.

E. DEĞERLENDİRME:

Kitle iletişim araçlarının işlevleri, olumlu ve olumsuz etkilerini gerekçesiyle belirten bir proje hazırlayınız.

DİYALOGLAR

Robertson ve Rane-Szostak (1996; Akt. Şahinel,2002,s.66), eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için sınıfta iki tür diyalog çalışması önermektedir. Bunlar;

- a) Yazılı Diyaloglar
- b) Grup Diyaloğu

Aşağıda bu diyaloglar üzerinde kısaca durulmuştur.

a) Yazılı Diyaloglar: Bu teknikte öğrencilere analiz etmeleri için yazılı diyaloglar verilir. Öğrencilerden diyalogda yer alan katılımcıların farklı görüşlerini belirlemeleri istenir. Öğrenciler diyalogdaki görüşlerin yanlı olup olmadığını, önemli kanıtların sunulup sunulmadığını, alternatif yorumların neler olabileceğini, onların yanlıış ifade edilip edilmediğini hata olup olmadığını

araştırırlar. Bir sonuca ulaştıktan sonra öğrenciler diyalogdaki rolleri canlandırıp, diyaloga ilişkin analizi diğer gruplar ile paylaşabilirler.

Yazılı diyaloglara Ennis ve Weir (1985) tarafından hem bir ölçme aracı hem de bir öğretim aracı olarak geliştirilen aşağıdaki Ennis ve Weir Eleştirel Düşünme Yazılı Testi (Aynı zamanda öğretim aracı) örnek verilebilir. Bir çok derste öğrencilere aşağıdaki örnekteki gibi yazılı diyaloglar verilerek öğrencilerin bu diyalogları eleştirmeleri ve böylece onlarda eleştirel düşünme becerilerini geliştirme sağlanılabilir.

Ennis-Weir Eleştirel Düşünme Yazılı Testi (Öğretim İçin Bir Araç)

Teste Yönelik Yönerge

Moorburg Gazetesi'nin editörüne yazılan aşağıdaki mektubu okuyunuz. Daha sonra editöre kendiniz bir mektup yazarak Raywift'in mektubundaki her bir paragrafı inceleyip her bir paragraf hakkında bir paragraflık kadar yorum yaparak Raywift'in mektubunda yazan fikrin doğru olup olmadığını, bu fikre inanıp inanmadığınızı, düşünce sistematığının doğru ya da yanlış olduğu konusunu yazı ile açıklayınız. Yazınızın sonunda bir bitiş paragrafı yazarak tüm mektup içeriğini genel olarak değerlendiriniz. Paragraflara yönelik eleştirilerinizi yazarken bu eleştirilerin gerekçelerini de yazınız. Cevaplarınız **9 tane** numaralandırılmış paragraftan oluşturulmalıdır. **1'inci paragraftan 8'inci paragrafa** kadar sizin Raywift'in mektubundaki fikirlere karşı eleştirileriniz yer almalı, **9'uncu paragrafta** ise sizin mektubun tamamına yönelik genel bir değerlendirme yapmanız gerekmektedir. En son paragraf da dahil tüm paragraflarda gerekçelerinizi yazınız.

Moorburg mektubunu **10 dakika süreyle** okuyup değerlendiriniz. Daha sonra en fazla **30 dakika** olmak üzere her bir paragrafa yönelik yazacağınız eleştiri için **3 dakika** ayırınız. Bütün paragrafları eleştirmek için maksimum süre **40 dakikadır**. Her paragrafta gerekçelerinizi açık ve net bir şekilde belirtiniz.

Adınızı yazıp imzalayınız. Burada siz Moorburg'da yaşayan biri olarak ve bu konunun sizi ilgilendirdiğini düşünerek cevap yazınız.

MOORBURG MEKTUBU

230-Sycamore Caddesi

Moorburg

10 Nisan

Sevgili Editör,

Moorburg'un bütün caddeleri üzerinde arabaların park etmesi yasaklanmalıdır. Bunu sağlayabilmek için Moorburg caddelerinde gece saat 2 ile 6 arasında caddeler üzerine park yasağı getirilmelidir. Her akıllı vatandaşın bu durumu kabul etmesi için bazı sebepler mevcuttur. Bunlar aşağıda verilmiştir.

1. Gece park etmek caddede garaj sahibi olmak gibidir. Şu anda caddede garaj sahibi olmak yasaya aykırıdır. Yani açıkça, cadde üzerindeki gece parkının yasaya aykırı olması gerekir.
2. Lincoln Bulvarı, Marqunad Bulvarı ve Batı Ana Caddesi 3 tane önemli caddedir. Bu caddeler dardır. Arabaların caddelerde parkettiğini düşünenecek olursak, yoğun trafiğin öğleden sonra hareketli saatlerde geçebileceği yeterli yer yoktur. Öğleden sonra iş çıkışında eve doğru giderken normalde 10 dakikada gideceğim yere 35 dakikada ulaşmaktayım. Bu caddelerin kenarlarında parkeden arabalar olmazsa bu sorun yaşanmayacak ve bu caddeler daha fazla trafik kaldırabilecek.
3. Sabah işçiler 6 vardiyası için işe giderken de bazı caddelerde trafik çok kötüdür. Eğer bu caddeler de gece saat 2 ile 6 arasında park eden arabalar olmazsa, trafik için daha fazla yer ayrılmış olur.
4. Genel olarak cadde üzerindeki gece otoparkı istenmeyen, kötü ve kesinlikle karşı gelinmesi gereken bir durumdur.
5. Eğer gece 2 ile 6 arasında caddeler üzerindeki otopark yasaklanırsa hareket halinde olan araçlar ile park halinde olan araçların arasında meydana gelen kazalar neredeyse tamamen engellenmiş olacaktır. Tüm akıllı vatandaşlar bu kazaların önüne geçilmesini yoğun bir şekilde uygun görecektir.

Böylece gece saat 2 ile 6 arasındaki gece otoparkının yasaklanmasından yana olmamız gerekir.

6. Geçen ay emniyet müdürü Burgess Jones, geçici bir deneme yaparak gece saat 2 ile 6 arasındaki parkın yasaklanması gerektiğini öngördü. En işlek caddelerden biri olan Marquand Bulvarı'na deneme amacı ile gece saat 2 ile 6 arasında otopark yasağından ibaret olan tabelaları yerleştirdi. Bu dört saatlik periyotta Marquand Bulvarı üzerinde hiçbir kaza olmadı. Ancak, tabi ki herkes biliyor ki geçen yıl Marquand Bulvarında 400'den fazla kaza olmuştu.
7. Benim önerilerime karşı gelenler, durumun şimdi **"güvenli"** olduğunu söylemektedir. Bu insanlar güvenli kelimesinin anlamını bilmemektedirler. En ufak bir kaza ihtimalinin olması bile durumu güvenli kılmaz. İşte bu **"güvenli"** anlamına gelir. Yani şu anda durum güvenli değildir.
8. Son olarak, Ulusal Trafik Güvenliği Konseyi Başka'nı Kenneth O. Taylor'ın Moorburg büyüklüğündeki şehirlerde de işlek caddelerdeki gece otoparkının yasaklanması gerektiğini tavsiye ettiğini belirteyim. Emniyet Müdürleri Ulusal Birliği'de aynı tavsiyede bulunmuştur. Her ikisi de cadde üzerindeki otoparkın engellenmesi için gece saat 2 ile 6 arasındaki park yasağını öngörmüşlerdir.

Benim bu fikrime katılmayanlar dahil katılanları da bu gazetenin Editörü aracılığıyla cevap vermeye davet ediyorum. Bu sorun böylece açığa çıkmış olsun.

Saygılarımla
Robert R. Raywift

b) Grup Diyaloğu: Tartışmayı yöneten ve yönlendiren “lider” görüşleri açıklayan “konuşmacı” bu görüşleri anlamaya çalışan “dinleyen” ve sunulan görüşler ile aynı görüşte olamayan “muhalif” rolleri dört kişiden oluşan gruba dağıtılır. Sınıftaki diğer öğrenciler de bu rolleri canlandıran bireylerin ifadelerinde ve davranışlarında yer alan yanlışlığı, düşünme hatalarını ve etik doğurguları değerlendirme ve inceleme gibi görevler verilerek, dört ayrı gruba ayrılır. Bu dört ayrı grupta yer alan öğrenciler gözlemlerinin sonuçlarını kendi aralarında tartışır (Robertson ve Rane-Szostak, 1996; Akt. Şahinel,2002,s.66).

Yukarıdaki yöntem ve teknikler dışında Marzano ve Arrendo (1986)’da düşünme için bazı taktikler önermişlerdir. Bu taktikler hem eleştirel düşünmeyi hem de yaratıcı düşünmeyi geliştirme açısından önemlidir. Aşağıda bu taktiklerin bazılarına yer verilmiştir.

DETAYLANDIRMA (AYRINTILAMA) TAKTİĞİ:

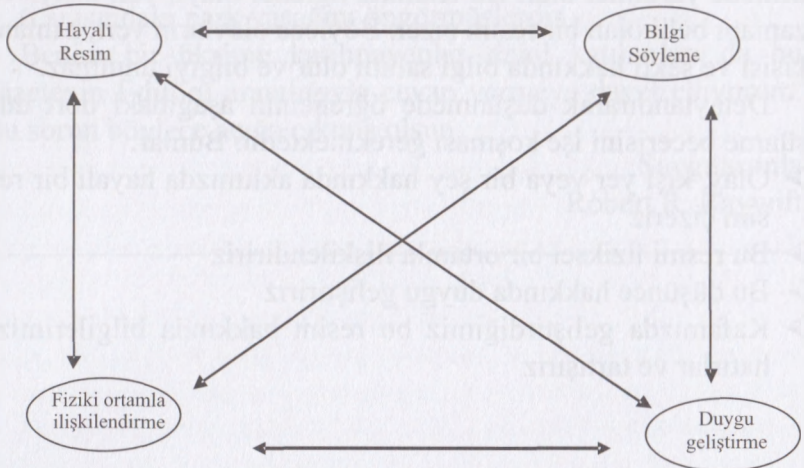
Detaylandırma taktiği, hayali resimler, duygu düşünce ve bilgi üretmede kullanılan bir tekniktir. Bu teknik eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmede ve bilgiye yönelik duyguyu geliştirmede yardımcı olur. Bu teknikte öğrenci olayı, yer, kişiyi ve zamanı belli olan bir resim çizer. Böylece olayların yeri, zamanı kişisi ve şekli hakkında bilgi sahibi olur ve bilgiyi unutmaz.

Detaylandırarak düşünmede öğrencinin aşağıdaki dört düşünme becerisini işe koşması gerekmektedir. Bunlar:

- Olay, kişi yer veya bir şey hakkında aklımızda hayali bir resim çizeriz
- Bu resmi fiziksel bir ortamla ilişkilendiririz
- Bu düşünce hakkında duygu geliştiririz
- Kafamızda geliştirdiğimiz bu resim hakkında bilgilerimizi hatırlar ve tartışırız

Örneğin, bu sabah ne yapacağımızla ilgili aklımızda hayali bir resim çizelim. Önce yataktan kalkışınızı, sonra yüzünüzü yıkamanızı ve daha sonra da elbiselerinizi giyinişinizin hayali olarak resmini canlandırın. Sonra bunları evde nerede ve nasıl yapacağınızı ayrıntılı olarak düşünün. Örneğin, öğrencilere George Washington ile ilgili detaylı bilgi edindirmek istiyorsak önce G.W.'nın atı üzerindeki resmini hayal ettiririz (hayali resim) sonra; öğrencilerin G.W.'nin atının semerinin deri koktuğunu rengi ve desenleri hakkında fiziki bir ortamda düşünme geliştirmeleri sağlanır (fiziki ilgilendirme) daha sonra, öğrencilere G.W.'ın ilk başkan olduğunu hatırlatmaları, bunu kendi kendilerine söylemeleri ve tekrar akıllarında bunu duymaları sağlanır (bilgiyi dillendirme), en son öğrencilerin G.W.'ın yurt severliği hakkında duygu geliştirmeleri sağlanır (duygu geliştirme). **Böyle bir örnek ülkemizde öğrencilere Atatürk'ü anlatırken de verilebilir.**

Öğretmen öğrenciye “detaylandırarak düşün” dediğinde öğrenci otomatik olarak yukarıdaki dört beceriyi işe koşacaktır. Bunun için de öğretmen öğrencinin kafasında aşağıdaki düşünce diyagramını oluşturmalıdır. Aşağıdaki diyagramdakilerin 2'si ya da 3'ü birlikte de kullanılabilir (Marzano ve Arredondo ,1986, 13).

Şekil 2: Düşünce Diyagramı.

Öğrencilere Neden Detaylandırmayı Taktiğini Öğretmeliyiz?

Detaylandırma öğrencilere aşağıdaki yararları sağlar

- Güçlü bir belleğe sahip olmalarını sağlar
- Bilgiyi elde etmelerini kolaylaştırır
- Yaratıcı düşünme becerilerini artırır

Detaylandırma Taktiğini Ne Zaman Kullanmalıyız?

- Bir bilgiye öğrencilerin dikkatini çekmek ve o bilginin önemini vurgulamak için kullanılabilir
- Öğrencilerin daha önce öğrendikleri bir bilgiyi tekrar ederken kullanılabilir
- Okuma ve yazma olmadan beynin içinde oluşturulacak düşünme ve öğrenmelerde kullanılabilir

Detaylandırmayı Öğretmek İçin Bazı Stratejiler

1. Öğrencilerin beraber ya da bireysel olarak yaşadıkları bir olay hakkında (ya da geçen ders) bir grup ya da sınıf oluşturarak dikkat ölçen detaylı sorular sorulabilir.
2. Büyük sınıf tartışmaları yapılarak öğrencilerin kafalarında hayali bir resim oluşturma, fiziksel imgelendirme duygu geliştirme ve bilgileri hatırlamaları sağlanabilir.
3. Öğrencilerin bu dört beceri ile ilgili durumlar bulmaları sağlanabilir. Örneğin, hayali resimle ilgili olarak öğrencilerin idealindeki bir yatak odasını hayalinde geliştirmeleri sağlanabilir. Düşüncelerini fiziki ortamla ilişkilendirmeleri için bir elmanın tadını hatırlatmak ya da yumuşak bir koltuğa oturduğunda ne hissettiğini düşünmeleri sağlanabilir. Duyguyu geliştirmeye ilgili olarak, geçen yılki doğum gününde ne hissettiği sorulabilir. Bilgiyi hatırlamaları ve tartışmaları için, öğrencilerin ilerde girecekleri büyük bir sınavda neler yapması gerektiğini kendi kendilerine söylemelerini sağlayabiliriz.
4. Öğrencilerimize zaman zaman detaylandırma ile ilgili soru soracağımızı söyleyebiliriz.

Detaylandırma Süreçleri

1. Ayrıntılanacak bilgi hakkında hayali ve güçlü bir resim oluşturma
2. Bilgiyi bu resim üzerine koyma. Sonra kendi kendine bu konu hakkında konuşma ve söylediklerini duyma
3. Öğrenilen bilgi hakkında his, tat, koku yer vb. fiziki bir durum oluşturma
4. Bilgi hakkında duygu üretme (heyecanlı, kızgın, üzgün, keyifli, güzel vb.)

Marzano ve Arredondo (1986, 15-16) detaylandırma taktiği ile ilgili aşağıdaki örnekleri vermişlerdir.

Detaylandırma Taktiği İle İlgili Örnekler:

- Fen Bilgisi dersinde öğrencilere deney yapmadan önce, deneyi detaylandırma taktiği ile hayalinde yapmaları sağlanılabilir. Deneyden önce deneyin sonucu ile ilgili hipotez ortaya atması ve deneyin ayrıntılarını düşünmeleri sağlanılabilir. Deney yapılır ve hipotezin doğrulanıp doğrulanmadığı kontrol edilir. Doğrulanmamışsa deneyin tahmininde hangi ayrıntılara dikkat etmediği tartışılabilir.
- Resim dersinde öğrencilere kar tanesiyle ilgili resim yapılacağı söylenir. Sonra öğrencilere gözlerini kapatmaları söylenir. Öğrencinin bir kar tanesine binerek gökyüzünde süzülerek indiği hayal ettirilir. Öğrencilere “ne duyduğu, nelere rastladığı, tadının ve kokusunun nasıl olduğu, havada yüzmenin nasıl bir duygu olduğu, kendisini mutlu mu üzgün mü hissettiği soruları sorularak kar tanesi hakkında geniş bilgi edinmeleri ve bunu resmetmeleri sağlanılabilir. Bu tekniği kompozisyon dersinde de kullanarak yazı yazdırılabilir.
- Fen Bilgisi dersinde denizin dibindeki hayatı anlatırken; onlara hayali olarak su geçirmez ve batmaz bir elbise giydirilir. “Suyun ne kadar soğuk olduğunu hissedin” denir. Sonra on-

ların dikkatleri deniz anemilerine çekilir. Onların renkleri, yumuşaklıkları uzun dokunaçları ve suda kendilerini nasıl sakladıkları anlatılır. Öğrenciler, bu süre içerisinde bu hayvanlar hakkında bilgi ve duygu sahibi olurlar, onları fiziki imgeleme ile hissederler. Sonra öğrencilerin öğrendiklerini defterlerine yazmaları sağlanır.

DÜŞÜNME GÜCÜ TAKTİĞİ

Düşünme gücü, öğrenmeyi yüksek dereceye çıkarmak için kişinin tutumlarını kontrol etme taktiğidir. Bu taktik iki varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlar;

- Tutumlar davranışı etkiler
- Tutumlarımızı değiştirebiliriz

Bu iki varsayım psikoloji ve psikiyatride kabul görmektedir. Buna dayanarak düşünme gücünün süreçleri aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

1. Yaşamınıza geçirmek istediğiniz bir tutum veya inancı tamamlayın
2. Bu tutum veya inanca karşı olumlu onay geliştirin
3. Bu doğruyu sistematik olarak her gün söyleyin
4. Onu söylerken aynı zamanda bu tavır veya inancı gerçekleştirmek için ayrıntılayın

Bazı insanlar duyguların makinesi olduğuna inanırlar. Dolayısıyla bizler öğrencilerimizde güçlü düşünme becerisine ilişkin duygular geliştirirsek bunu onun hayatında davranışa dönüştürebiliriz. Bunu yapmak için öğrencinin kendisinde keşfedeceği tavırlar şunlardır:

- Ben yaşamımda değer ve ilgi geliştirmekle sorumluyum
- Problemlerle yüz yüze gelip çözersem, onları kendim için avantaja dönüştürebilirim.
- Bu performansımı çeşitli yollarla devam ettirmeliyim
- Yaşamda öğrendiğim birçok tecrübe, bir gün bana yine gerekecektir.

Öğrencilere Düşünme Gücü Taktiğini Neden Öğretmeliyiz?

1. Öğrencilerin bu taktiği kazanması, onların verilen görevleri başarmaları için gerekli davranışları geliştirmelerini sağlar.
2. Öğrenci sahip olduğu davranışları yargılayarak yeni davranışlar geliştirebilir.

Düşünme Gücü Taktiğini Ne Zaman Kullanmalıyız?

1. Bir şey hakkında fikir geliştirebileceğimiz zaman kullanabiliriz.
2. Bazı zor işler ve günlere hazırlanırken kullanabiliriz (Üniversite sınavına hazırlanırken)
3. Yaşamımızda yeni deneyimler edineceğimiz zaman kullanabiliriz.

Sınıf Uygulamaları

Bu taktiği sınıfta uygularken Marzano ve Arredondo (1986, 24)'nın aşağıdaki örneğine benzer örnekler öğretmenler sınıfta kullanabilir.

1. Öğrencilere Marilyn King'in öyküsünü örnek veriniz. Marilyn üç tür düşünme gücü geliştirmiştir.
 - Keşke.....olsam
 -olacağım
 -'ım

O genç bir kızken, “keşke olimpik bir atlet olsam” dedi. O bunu çok istemesine rağmen o noktaya yönelik çaba göstermedi. Sonra “olimpik bir atlet olacağım diye karar verdi”. Bunu sık sık düşündü, yıllar sonra bir olimpik takıma girdi ve olimpik bir atlet oldu. Marilyn bu başarısını amaçlarına ulaşmada düşünmenin gücüne borçlu olduğunu söylüyor.

2. Öğrencilere, geliştirecekleri tutumların performanslarını arttıracaklarını öğretiniz. Böylece öğrencinin bu tutumu göz önünde canlandırması ve o tutuma karşı kendi kendine olumlu karar almasını sağlayabiliriz. Onlara kendi alanında zirveye çıkan insanların bu performanslarını nasıl kazandığını anlatan “zirvedeki yıldızların” filmleri seyrettirilir. Bu şekilde öğrencilerin “eğer istersem yapabilirim” şeklinde tutum geliştirmele-

rini sağlayabiliriz.

3. Öğrencilerin Matematik dersine karşı olumsuz tutumlarını değiştirmek için ;
 - Onların Matematik dersindeki olumsuz deneyimlerini hatırlamalarını sağlayın.
 - Öğrencilerin akıllarından dev bir silgi hayal etmelerini sağlayın
 - Sonra onların bu silgi ile en kötü tecrübelerini akıllarından silmelerini sağlayın
 - Onların şu andan itibaren Matematikten başarılı olabileceklerini sağlayıcı konuşmalar yapın ve onları odaklayın
 - Onlara bu imajı kazanmalarını ve göstermelerini sağlamak için isimlerini tahtanın başına yazın
 - Onların Matematik dersinde başarılı olanların yaptıkları çalışmalarını benimsemelerini ve çalışma şeklini kabullenmelerini sağlayın
 - Onların sorulan sorular karşısında, kendi kendine soru sorabilen, öğretmen açıklamalarını dinleyen, not alan ve problem çözebilen bireyler olmalarını sağlayın
 - Öğrencilerin iyi tutum geliştirebilmeleri için onların kendi kendileriyle olumlu konuşmalarını sağlayın. Örneğin, benim özelliğim var, bana benden başka kimse benzemez, ben rakamları severim ve rakamlarda beni çok severler vb.
 - Öğrencinin “yapmayacağım”, “yapamayabilirim”, “bilmem”, “keşke yapabilseydim” tutumlarının yerine “yapabileceğimi düşünüyorum”, “yapabilirim”, “yapacağım” ve “yaptım” vb. tutumlara sahip olmasını yukarıdaki düşünme gücü süreçlerini işe koşarak yapabiliriz.

KAVRAM KAZANMA TAKTİĞİ

Kavram kazanma edinilen yeni deneyimlere ad verme ve bunları eski tecrübelerle birleştirme taktiğidir. Bir çok öğretmen kavram kazanmanın önemli olduğunu ve eğitimde kavramların çok anlaşılır olmadığı üzerinde durur. Kavram kazanmak için

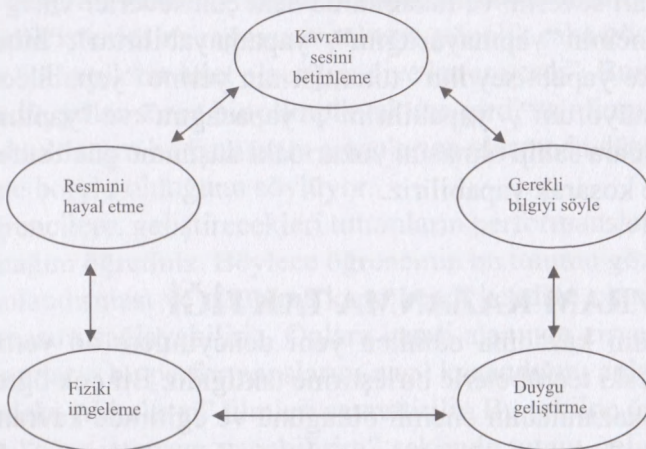
yukarıda anlatılan detaylandırma (ayrıntılama) taktiğini iyi bilmek gerekir. Yani aklında resimlendirmek, fiziki imgeleme, duygu geliştirme ve bilgi edinme o kavramın edinilmesinde önemlidir. Örneğin; “kurt” kavramını oluştururken, onu öğrencilerin akıllarında resimlemesi için gerekli bilgiler verilmeli (köpek gibi 4 ayaklı, kuyruklu, tüylü vb.) sonra, onun vahşi ve saldırgan olduğuna ilişkin duygu hissettirilmeli (kırmızı başlıklı kızın hikayesi vb.) ve kurt hakkında bilgi verilmeli (yaşadığı yer, yedikleri şeyler, çeşitleri vb.)

Eğitmciler, bir kavram kazanıldığında şu dört boyutun geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedirler:

- Kavramı dinleme: Her duyduğu yerde tanıma
- Kavramı söyleme: Kavramı konuşmalarda kullanma
- Kavramı okuma: Kavramı gördüğü her metinde tanıma ve doğru okuma
- Kavramı yazma: Yazılarında bu kavramı kullanabilme

Kazanılan bir kavramı ne kadar çok söyler, dinler, okur ve yazarsak onun ifade ettiği özellikleri daha iyi anlamış oluruz. Özellikle dinleme ve söyleme onun beynimizde ayrıntılamamıza neden olur.

Marzano ve Arredondo (1986, 36) bu taktiği aşağıda şekilde şemalaştırmıştır.

Şekil 3: Kavram Kazanma Taktiği

Kavramı söylemek ve duymak kadar onu kurallarına uygun yazmak da önemlidir. Dolayısıyla kavram oluşturmada ayrıntılamaya kavramı imlasına uygun olarak kullanmayı da katmalıyız. Kavramların duyguları, fiziki duyumları, resimleri ve içerdği bilgi vardır.

Bu doğrultuda da kavram kazanma ve kullanmada şu modeli kullanabiliriz:

1. Yeni kavramı direk ya da dolaylı olarak deneyimlerle ilişkilendirin
2. Öğrencinin yeni kavramı kendi kendine tanımasını sağlayın
3. Öğrencinin kavramı hayalinde resimlemesi için gerekli bilgiyi verin. Böylece onun hayalindeki bu kavramı güçlendirin
4. Öğrencinin bu kavramı kendi kendine doğru olarak seslendirmesini ve içinden onu duymasını sağlayın
5. Öğrenciye bu kavramı hayal etmesini söyleyin
6. Öğrencinin yeni kavramı sistematik olarak gözden geçirmesini, gerekli eklemeleri ve çıkarmaları yapmasını sağlamak için bilgi verin

Kavramları Kazanmayı Niçin Öğretmeliyiz?

1. Kavram kazanma hemen hemen her alanda başarılı olmanın anahtarıdır
2. Öğrenciler her yıl bir çok kavramla karşı karşıya kalırlar bu nedenle de kavram kazanma becerisine sahip olmaları gerekmektedir.
3. Öğrencilerin kavram kazanma becerisi edinmeleri, onların yeni kavramlar edinmelerini, geliştirmelerini sağlayabilir

Kavram Kazanmayı Ne Zaman Kullanmalıyız?

1. Okuma parçaları içinde direk kavramı öğretebiliriz
2. Bir konuyu anlatırken, o konu ile ilgili geçen kavramları belirleyerek konu içinde öğretebiliriz.

Aşağıda öğretmenin atom çekirdeği kavramını öğretmesiyle ilgili Marzano ve Arredondo (1986, 37-38) tarafından hazırlanmış örnek bir ders planına yer verilmiştir.

Öğretmenin “Atom Çekirdeği” Kavramını Öğretmesiyle İlgili Örnek Bir Ders

Öğretmen: Bugün “çekirdek” adlı bir kavram öğreneceğiz. Çekirdek denildiğinde aklınızda ne canlanıyor?

Öğrenciler: Akıllarına gelen düşünceleri tahtaya yazarlar

Öğretmen: Çekirdek göremeyeceğiniz kadar küçük bir parçadır. Sıranıza baktığınızda katı olduğunu görürsünüz fakat sıranızı çok büyüttüğünüzde atomlardan oluştuğunu görürsünüz. Öğretmen atomun şeklini tahtaya çizer. Öğrencilere atom hakkında ne bildiklerini sorar.

Öğrenciler: Birkaç öğrenci cevaplar

Öğretmen: İyi şimdi atomun parçalarını görelim. Gerçek atomun yapısı güneş ve gezegenlerine benzer. Güneş gibi atomun merkezindeki parçaya çekirdek diyoruz (öğretmen ve öğrenciler atomu güneş sistemine benzeterek hayal ederler).

Şimdi atom kelimesini kendi kendinize söylemenizi ve atomla ilgili bir cümle yazmanızı istiyorum. Bazıları, “çekirdek güneşe benzer” bazıları “çekirdek atomun merkezidir” vb. cümleler kurar ve tartışır.

Öğretmen: Öğrencilerde fiziki imgeler oluşturmak için, öğretmen öğrencilerle birlikte gözlerini kapatarak çekirdek güneşe benzemekte, fakat güneş gibi sarı ve sıcak değil, aynı zamanda çok küçük. Şimdi size bir çekirdek örneği verelim. Örneğin, çelik atomunun çekirdeği katı ve karanlık. Şimdi çekirdeğin kokusunu ve tadını hayal edin. Çekirdeğin kokusu, tadı ve görüntüsü neye benziyor?

Öğretmen: Öğretmen daha sonra “çekirdek” kelimesini doğru söylemek için onu birkaç kez söyletir, içinden söyleyip kendi kendilerini duymaları sağlanır. Öğrenciler daha sonra çekirdek kelimesinin yazılışını hayal eder ve inceleyerek belleklerini güçlendirirler. Sonra, önce havada sonra defter ve tahtaya yazarlar. Böylece öğretmen “çekirdek” kavramını kapsadığı bilgi, duygu, fiziksel etki, söylenmesi yazılması gibi alt özellikleriyle birlikte öğretmiş olur.

Öğrencilere kazandıracığımız kavramları yukarıdaki kavram

kazanma taktiği ile kazandırabiliriz.

SENTEZLEME (ÖĞRENME HARİTALARI) TAKTİĞİ

Sentezleme, çok fazla olan bir bilgiyi daha az kelimeyle ya da şekilde özetleme taktiğidir. Sentezlemenin özünde az kelime ile çok bilgiyi ifade etme vardır.

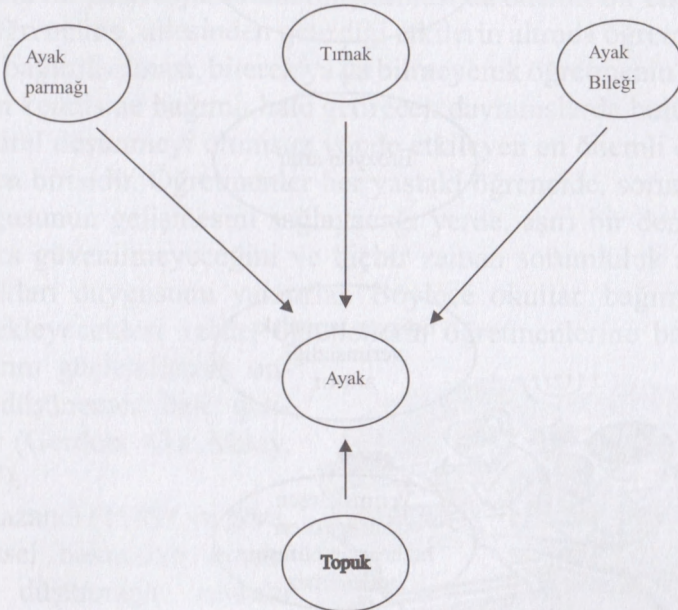
Sentezleme Süreçleri

1. Önemli bilgileri içine alacak bir model (şekil) geliştirin
2. Bilgiyi modelin içine yazın
3. Bir iki cümleyle bilginin ana hatlarını tekrar yazın

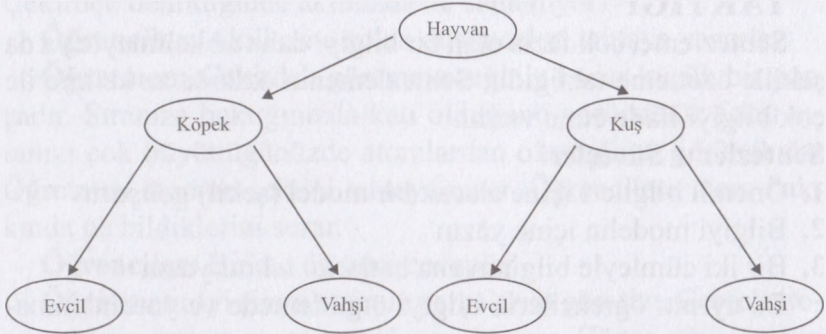
Bu ayrıntı öğrencilerin bilgiyi örgütlemeye ve yorumlanmasına olanak sağlar.

Hiyerarşik Sentezleme Modeli

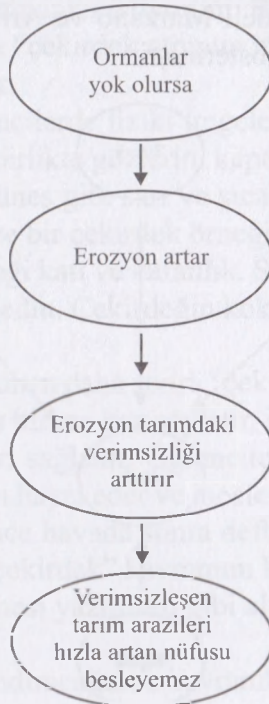
- a) **Parçadan Bütüne Hiyerarşisi:** Burada bir kavramı oluşturan parçalardan kavrama doğru bir hiyerarşik sıralama söz konusudur. Bu modeli Marzano ve Arredondo (1986, s.60) aşağıdaki örnekle göstermiştir.

b) Sınıflama Hiyerarşisi: Burada bir kavramı kendi içinde sınıflama söz konusudur. Bu modeli Marzano ve Arredondo (1986, 60) aşağıdaki örnekle göstermiştir:

c) Sebep-Sonuç İlişkisi: Burada olayları daha çok sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklama söz konusudur. Bu modeli Marzano ve Arredondo (1986, 61) aşağıdaki örnekle göstermiştir:

Öğrencilere Sentezlemeyi Niçin Öğretmeliyiz?

1. Sentezleme taktiği, kapsamlı bilgilerin kısaltılarak organize edilmesini sağlar
2. Öğrencilere bilgileri istedikleri gibi organize etme yolunu gösterir

Sentezlemeyi Ne Zaman Kullanmalıyız?

1. Ders çalışma sırasında
2. Öğrencilerin özet çıkarmasını istediğimizde

2. ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÖĞRETİMİN YAPILDIĞI SINIF ORTAMININ PSİKOLOJİK AÇIDAN UYGUN OLMASI

Yukarıda da belirtildiği gibi eleştirel düşünmeyi okullarda sınıf ortamında geliştirmek için kullanılacak öğretim yöntem ve teknikleri yanında, sınıf ortamında öğretmenin davranışlarıyla olumlu bir psikolojik ortam oluşturmaları da önemli bir etkidir.

Öğrencinin, ailesinden getirdiği etkilerin altında öğretmenine aşırı bağımlı olması, bilerek ya da bilmeyerek öğretmenin öğrencisini kendisine bağımlı hale getirecek davranışlarda bulunması eleştirel düşünmeyi olumsuz yönde etkileyen en önemli etmenlerden birisidir. Öğretmenler her yaştaki öğrencide, sorumluluk duygusunun gelişmesini sağlayacağı yerde, aşırı bir denetimle onlara güvenilmeyeceğini ve hiçbir zaman sorumluluk alamayacakları duygusunu yaratırlar. Böylece okullar, bağımsızlığı destekleyecekleri yerde, öğrencilerin öğretmenlerine bağımlılıklarını güçlendirerek onları düşünemez hale getirirler (Gordon, Akt. Aksay, 1997).

Kazancı (1989)'ya göre, zihinsel bakımdan esneklik, düşünmeyi olumlu

yönde etkileyen etmenlerin en önemlilerinden birisidir. Zihinsel esnekliğin yokluğu ya da eksikliği, eleştirel düşünme açısından öğrenciler için olumsuz bir etmendir. Zihinsel katılık, yalnızca eleştirel düşünme gücünün değil, pek çok kişilik özelliklerinin de yokluğuna neden olur. Çünkü, araştırma sonuçlarına göre, zihinsel katılık duygusal gerginlikler arttırmaktadır. Bunun içinde öğretmenin sınıftaki yaşam biçimini olabildiğince kaygıdan ve korkudan uzaklaştırması gerekir.

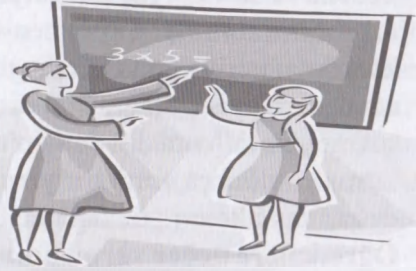
Nitekim öğretmenin sınıftaki temel görevi, etkili bir öğrenme için gerekli sınıf koşullarını oluşturmaktadır. Bunlardan biri de sınıftaki duygusal havadır. Sınıfın havası, özellikle ilişkilerde gözlenebilir. Bu hava gergin, resmi, otoriter olabileceği gibi, samimi, sıcak ve demokratik de olabilir. Sınıfın havası sınıftaki öğrenme ve öğretme etkinliklerini olumlu ya da olumsuz bir biçimde doğrudan etkiler.

Öğretmen sınıfta etkili bir öğrenme-öğretme sürecinin gerçekleşebilmesi için rahat bir psikolojik ortam oluşturmalıdır. Tüm öğrencilerin kaygı ve korkudan uzak derse katılımını sağlamalıdır. Otoriter bir hava sınıftaki etkileşim ve iletişimi en düşük seviyede tutarak öğrencilerde endişe ve gerginlik yaratıp, onların sağlıklı bir şekilde düşünmesini engeller (Büyükkaragöz ve Çivi, 1999).

Fisher (1995)'a göre de öğretmen çocuklarda iletişim sağlamaya çalışırken, onların yaptığı hatalardan çok, onların çabaları ve olumlu davranışları üzerinde odaklanmalıdır. Öğretmen çocukları yaratıcı ve eleştirel düşünmeye özendirmeli ve bunun için de sınıfta öğrenciyi yargılamak yerine herkese eşit davranarak ve etkin bir dinleyici olarak onlara bağımsız bir ortam yaratmalıdır. Fisher, sınıf ortamında olumsuz tutumların yerine, aşağıdaki ifadelerin kullanılmasının eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmede daha etkili olduğunu belirtmektedir (1995):

- İlginç bir fikir!
- Bunu başarabileceğine eminim
- Çok güzel bir soru
- Bunu kendi kendine düşünebilmen çok güzel!

Yine, Rath, Wasserman, Jonas ve Rothstein (Akt. Akınoğlu, 2001) öğretmenin sınıfta öğrencilerini kendisine bağımlı kılacak şekilde davranmasının, onlara karşı düşük beklentiler içerisinde olmasının ve katı tutumlar sergilemesinin eleştirel düşünmeyi engellediğini belirtmişlerdir.

O halde öğretmenin sınıfta eleştirel düşünmeyi geliştirebilmesi için, aynı zamanda geçerli ve güvenli olan sınıf yönetimi ilkelerini benimsemesi gerekmektedir. Aytekin (200, 73-75)'e göre geçerli ve güvenli bir sınıf yönetimi ortamı oluşturacak bir öğretmenin de aşağıdaki niteliklere sahip olması gerekmektedir:

- **Güvenilir kişiliği olmalıdır:** Öğretmenin söyledikleri ile yaptıkları birbiriyle tutarlı olmalıdır. Benzer olaylar karşısında benzer tepkiler verilmelidir.
- **İnsan sevgisi ile dolu olmalıdır:** Öğrenciye sevgi ile yaklaşmalı ve öğrencinin sınıf ortamına uyumuna yardımcı olmalıdır.
- **Öğrencilerin bireysel farklılıklarının bilincinde olmalıdır:** Bireysel farklılıklar kavramı fiziksel özelliklerden, ilgi, algı ve beklenti gibi psikolojik faktörlere kadar bir dizi değişkenleri kapsar. Ayrıca her öğrencinin ailesinin sosyoekonomik durumları, onun kişiliği ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öğretmen öğrencilerini bu boyutuyla tanımayla çalışırsa öğrencileriyle olan ilişkileri de daha başarılı olacaktır.
- **İnsan hakları ve demokrasi ilkelerine saygılı olmalıdır:** Öğretmen sınıfta demokratik bir ortam oluşturmalı, öğrettikleri öğrencinin öğrenme, düşünme ve davranış özgürlüğünü en az düzeyde sınırlandırmalıdır. Öğrencilerin özgürlüğü ve

karar verme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır.

➤ **Tehtid ve korku yaptırımı yerine, sevgi ve saygı yaptırımı kullanmalıdır:** Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde tehdit ve korkunun yerini saygı ve sevgi almalıdır. Öğrencilerini tehdit eden, azarlayan, gelişigüzel disiplin cezası veren, öğrencisini sevmeyen ve hatta döven öğretmenin sağlıklı bir sınıf ortamı kurması oldukça zordur. Ayrıca sınıf kurallarını düzenlerken de çağdaş ilkeleri göz önünde bulundurmalıdır.

➤ **Öğrencilere değer vermelidir:** İster çocuk, ister büyük, ister fakir, ister güzel, ister çirkin olsun her insanın aynı derecede saygıya değer olduğu öğretmen tarafından kabul edilmeli ve sınıfta öğrenciler arasında çifte standartlardan kaçınılmalıdır.

➤ **Öğrencilerin sınıf içinde haklarının bulunduğunu kabul etmelidir:** Öğretmenler sınıf içinde öğrencilerin haklarının bulunduğunu kabul etmeli ve bunlara işlerlik kazandırmak için çaba göstermelidir. Öğrencilerin sınıf içindeki haklarından bazıları şunlardır:

- Öğretmenlerden ve arkadaşlarından saygı görme
- Tercih edilen isimle çağrılma
- Olumlu bir ortamda öğrenim görme
- Başarma ve başarısız olma
- Dürüst, adil ve etkili öğrenim görme
- Dolaysız ve açık bir şekilde iletişim kurma
- Hakları koruyan toplumsal yapıları talep etme
- Tehdit edildiğinde yardım isteme
- Beklenmeyen olaylarda ya da durumlarda, yardım için otoriter sahibi diğer kimselere gitme.

Kısaca, eleştirel düşünmeyi geliştirmede sınıfta öğretmenin yarattığı güven ortamı çok önemlidir. Eğer öğrenci sınıfta kendini güvende hissettirmiyorsa, düşündüklerini söylediğinde, öğretmenin bu duruma iyi bakmayacağına inanıyorsa bu durum öğrencilerin kendilerine olan güvenlerini azaltacaktır. Öğretmenin tepkisinden korkma, öğretmenin istediği şekilde düşünememe, ya da öğretmenin istediği cevapları verememe kaygısı öğrenci-

lerin eleştirel düşünme çabasını azaltacaktır. Çünkü, ülkemizde genellikle öğretmenden farklı düşünen, meraklı olan ve soru soran öğrencilere öğretmenlerin tepkileri çok olumlu değildir. Hatta çoğu zaman bu tip öğrencilerle öğretmenler alay ederek onların bu fikirlerinin “saçma, komik, aptal” olduğunu söyleme eğilimindedirler. Oysa, amaç eleştirel düşünen bireyler yetiştirmekse öğretmenler bu tür davranışlardan kaçınarak sınıf ortamını otorite kurdukları bir yer değil, öğrenci merkezli demokratik bir ortam haline getirmelidirler.

Yıldırım, R.(1999). *Öğrenmeyi Öğrenmek*. (4. Baskı), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Yılmaz,H.; Sünbül,A.M.(2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Konya: Gün Ofset

DOKTORA TEZİ ÇALIŞMASINDAKİ EKLER

EK 1: KONU TEMELLİ OLARAK HAZIRLANMIŞ ELEŞTİREL DÜŞÜNME DERS PLANI ÖRNEKLERİ

A. SOSYAL BİLGİLERİN BİLGİ TEMELİ KONUSUNA YÖNELİK KONU TEMELLİ ELEŞTİREL DÜŞÜNME DERS PLANI

Sınıf: Üniversite 3

Ders: Sosyal Bilgiler Öğretimi

Konu: Sosyal Bilgilerin Bilgi Temeli

Süre: 180 Dakika (4 ders saati)

Geleneksel Ders Planı

Özet

Öğrenciler, Sosyal Bilgilerin bilgi temeli ve Sosyal Bilgileri oluşturan Sosyal bilimlerin temel kavram ve genellemeleri konusunu ders kitabından okurlar. Amaç, Sosyal Bilgilerde bilginin olgu, kavram ve genelleme olmak üzere üçe ayrıldığını ve Sosyal Bilgileri oluşturan Sosyal bilimlerin temel kavram ve genellemelerini açıklamaktır. Daha sonra öğretmen sınıfta konuyu anlatır ve onların konuyu anlayıp anlamadığını onlara çeşitli sorular sorarak öğrenmeye çalışır. Öğrenciler öğretmenin sorduğu sorulara ders kitabından okudukları açıklamalardan yola çıkarak cevap verirler.

Geleneksel Ders Planının Eleştirisi

Bu derste bilgiye dayalı bir öğretim etkinliği ağırlıklı olarak

yer almakta ve bu da dersi öğrenciler için etkisiz ve anlamsız hale getirmektedir. Çünkü, öğrenciler Sosyal Bilgilerdeki olgu, kavram ve genellemeleri ve Sosyal bilgileri oluşturan Sosyal bilimlerin temel kavram ve genellemeleri ders kitabından okuyarak ve öğretmenin kullandığı geleneksel düz anlatım ve soru-cevap yöntemlerine dayalı olarak kalıcı bir şekilde öğrenemezler. Bu durumda öğrenciler, öğretmen tarafından sorulan sorulara beklenen cevaplar verme dışında pasif ve kitapsal bilgilerin tekrarlayıcısı durumundadır. Oysa, bu konu öğrencilerin, çeşitli kaynaklardan incelemeler yaparak ve sınıfa getirerek üzerinde tartışabilecekleri bir konudur.

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Amaçları

1. Olgu, kavram ve genellemenin ne olduğuna yönelik farklı kaynaklardan yaptığı araştırmaları eleştirel okuma yoluyla açıklama.
2. Sosyal Bilimlerle ilgili olgu, kavram ve genellemelere örnek vererek açıklama

Ele Alınacak Konular

1. Sosyal Bilgilerin Bilgi Temeli
2. Sosyal Bilgilerde Bilgi
 - a) Olgu
 - b) Kavram
 - c) Genelleme
3. Sosyal Bilgileri oluşturan Sosyal Bilimlerin temel kavram ve genellemeleri

Yeni Ders Planında Yer Alan Eleştirel Düşünme Becerileri

- S-21 Eleştirel Okuma
- S-29 Önemli olan benzerlik ve farklılıkları tespit etme
- S-13 Çeşitli sorun, sonuç ve inançları açık hale getirme
- S-23 Disiplinlerarası ilişki kurma
- S-25 Farklı görüşleri kıyaslama

S-12 Kendi görüşlerini geliştirme

S-32 Akılcı yorumlar yapma

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Ana Hatları

1. Öğrencilerin bu konuya yönelik olarak daha önceden ders kitapları ve diğer kaynaklardan okudukları bölümler üzerinde irdeleyici ve düşünmeyi teşvik edici sorular sorulur. Örneğin, olgu, kavram ve genelleme nedir? ve bu tanımlar arasında nasıl bir ilişki vardır? (S-21, S-29).
Bu ve benzeri sorulara gelen cevaplara göre belirtilen ifadelerin ne anlama geldiği tartışılır (S-13).
2. Farklı Sosyal bilim dallarının kapsam ve amacını karşılaştırmak için her sosyal bilim dalı için bir öğrenci seçilerek, o sosyal bilimin kapsam ve amacını anlatması ve o alan yönelik olgu, kavram ve genellemelere örnekler vermesi istenir (S-23,S-25)
3. Öğrencilerin, Sosyal Bilgiler dersinde önemli gördükleri ve kazandırılması gereken olgu, kavram ve genellemeler yazmaları istenir (S-12) ve daha sonra yazılanların nedenleri üzerinde tartışılır (S-32)

Değerlendirme

İşlenen konunun özetlenmesi için öğrencilerden bugün derste tartışılan konudan yola çıkılarak birkaç cümle ile ortaya çıkan sonuçları yazmaları istenir. Daha sonra ise öğrencilerin sonuçlara yönelik yazdığı cümleler üzerinde tartışılarak o gün işlenen konunun bir sonraki derste işlenecek konuyla bağlantısı kurulur.

Bu ders planında yer alan S-21, S13 gibi kısaltmalarla belirtilen becerilerin tamamı aşağıda verilmiştir.

Eleştirel Düşünme Becerileri

A)Duyuşsal Stratejiler (Beceriler)

1. Bağımsız düşünme,
2. Ben merkezli veya toplum merkezli iç görüşler geliştirme,

3. Adil ya da tarafsız düşünme,
4. Duygu ve düşünceler arasındaki ilişkiyi anlama,
5. Ön yargılı olmama-yargıyı geciktirme
6. Sorgulama cesareti geliştirme
7. İyi niyetli ve dürüst düşünme
8. Düşünme azmi geliştirme
9. Düşünme becerisine güven duyma

B) Bilişsel Stratejiler (Beceriler)

10. Geçerli ve geçersiz genellemeleri fark etme,
11. Öğrendiklerini transfer etme
12. Kendi görüşlerini geliştirme
13. Çeşitli sorun, sonuç veya inançları açık hale getirme,
14. Çeşitli kavramları açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi
15. Değerlendirme için ölçüt geliştirme
16. Bilgi kaynağının güvenilirliğini sorgulama
17. Sorunu derinlemesine inceleme
18. Görüşleri analiz etme ve değerlendirme
19. Çözüm üretme ve değerlendirme
20. Eylem ve politikaları analiz etme ve değerlendirme
21. Eleştirel okuma
22. Eleştirel dinleme
23. Disiplinlerarası ilişki kurma
24. Soru sorma
25. Farklı görüşleri kıyaslama
26. Diyalektik düşünme
27. İdeal ile gerçeği birbirinden ayırt etme
28. Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma
29. Önemli olan benzerlik ve farklılıkları tespit etme
30. Varsayımları inceleme ve değerlendirme
31. Sorunla ilgili olan ve olmayan olguları ayırt etme,
32. Akılcı yorumlar yapma
33. Kanıtları ya da verileri açıklama ve değerlendirme
34. Tutarsızlık ya da çelişkileri fark etme
35. Doğurguları ve sonuçları keşfetme

B. SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENİ KONUSUNA YÖNELİK KONU TEMELLİ ELEŞTİREL DÜŞÜNME DERS PLANI

Sınıf : Üniversite 3
Ders : Sosyal Bilgiler Öğretimi
Konu : Sosyal Bilgiler Öğretmeni
Süre: 180 dakika (4 ders saati)

Geleneksel Ders Planı

Özet

Öğrenciler, Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken yeterlilikleri ders kitabından okurlar. Amaç, Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken özellikleri açıklamaktır. Daha sonra, öğretmen konuyu sınıfta anlatır ve öğrencilerin konuyu okuyup okumadığını anlamak için onlara sorular sorar. Öğrenciler öğretmenin sorduğu sorulara ders kitabından okuduklarından yola çıkarak cevaplar verirler.

Geleneksel Ders Planının Eleştirisi

Bu dersin etkisiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü, öğrencilerin kendi mesleki alanlarıyla çok yakından ilgili olan Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken nitelikler gibi önemli bir konu sadece düz anlatım ve soru-cevaba dayalı yöntemle öğretilmektedir. Öğrenciler, öğretmen tarafından sorulan sorulara beklenen cevaplar verme dışında pasif öğrenci ve kitapsal bilgilerin tekrarlayıcısı durumundadır. Oysa, bu konu öğrencilerin bu alana yönelik çeşitli uygulamalar, araştırmalar, incelemeler yapıp, sınıfa bir çok örnek getirip tartışabilecekleri bir konudur.

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Amaçları

1. Bir öğretmende bulunması gereken yeterliliklerle ilgili farklı kaynaklardan yaptığı araştırma ve ilgili ders kitabındaki bölümü eleştirel okuma yoluyla açıklama.

2. Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler (tarih, coğrafya vb.) öğretmenliği arasındaki farkı ayırt etme.
3. Daha önce, “Öğretmenlik Mesleğine Giriş” dersinde gördüğü, bir öğretmende bulunması gereken yeterlilikler ile Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken özel yeterlilikleri karşılaştırma.
4. Mevcut Sosyal bilgiler öğretmenlerinin belirtilen özellikleri ne derece taşıdığı ile ilgili Sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşerek bilgi toplama ve sonuçları sınıfta değerlendirme.

Ele Alınacak Konular

1. Bir öğretmende bulunması gereken yeterlilikler.
2. Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler öğretmenliği arasındaki fark.
3. Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken özel yeterlilikler.
4. Toplumun Sosyal Bilgiler öğretmeninden beklentileri.
5. Sosyal Bilgiler öğretmenin kendini iş başında yetiştirmesi.

Yeni Ders Planında Yer Alan Eleştirel Düşünme Becerileri

S-21 Eleştirel okuma

S-11 Öğrendiklerini transfer etme

S-29 Önemli benzerlikleri ve farklılıkları tespit etme

S-13 Sorunları, sonuçları açık hale getirme

S-17 Derinlemesine inceleme

S-33 Kanıtları ve iddia edilen olguları değerlendirme

S-25 Farklı görüşleri karşılaştırma

Yeniden Modellenmiş Ders Planının Ana Hatları

1. Daha önceden öğrencilerin ders kitabından ya da diğer kaynaklardan okuduğu bölümler üzerinde irdelleyici ve düşünmeyi teşvik edici sorular sorulur. Bir öğretmende bulunması gereken yeterlilikleri birkaç cümle ile ifade etmek istersek ne söyleyebiliriz? (**S-21**). Bu soruya gelen cevaplara göre, belirtilen ifadelerin ne anlama geldiği tartışılır (**S-13**).

2. Bir ööretmende bulunması gereken nitelikleri öörencilerin kendi kelime ve cümleleriyle açıklamaları için onlara bazı sorular sorulur. Örneğın, taradığınız kaynaklar dışında size göre bir ööretmende ne gibi yeterlilikler olmalıdır? Neden? (S-17). Belirttiğınız yeterliliklere sahip olmayan bir ööretmeniniz olsaydı neler hissederdiniz? (S-12, S-4)
3. Öörencilere, sosyal bilgiler ve sosyal bilimler (tarih, coğrafya vb.) ööretmenliğı arasında benzerlik ve farklılıkların olup olmadığını nedenleri ile birlikte söylemeleri istenir (S-29). Soruyu cevaplayan öörenciye, bu görüşü hangi temele dayandırdığı ve diğeri öörencilerin de bu görüşe katılıp katılmadığı sorulur (S-12).
4. Öörencilerden, “Ööretmenlik Mesleğine Giriş” dersinde gördükleri bir ööretmende bulunması gereken yeterlilikler ile Sosyal Bilgiler ööretmeninde bulunması gereken özel yeterlilikleri karşılaştırması istenir (S-11). Önemli benzerlik ve farklılıkların neler olduğı sorulur (S-29).
5. Mevcut Sosyal bilgiler ööretmenlerinin belirtilen özellikleri ne derece taşıdığını saptamak amacıyla her öörencinin bir Sosyal bilgiler ööretmeniyle görüşerek, ööretmenlerin yeterlilikleri ve branş, mezun olunan okul gibi konularda bilgi toplaması sağılanır (S-33). Daha sonra öörencilerin, bu konuya yönelik olarak bulduğı farklı görüşleri karşılaştırmaları istenir (S-25).
6. İşlenen konunun özetlenmesi ve bir genellemeye ulaşılması için öörencilerden bugün derste tartışılan konudan yola çıkılarak birkaç cümle ile ortaya çıkan sonuçları yazmaları istenir (S-33).

Değerlendirme

İşlenen konunun özetlenmesi ve bir genellemeye ulaşılması için öörencilerden bugün derste tartışılan konudan yola çıkarak birkaç cümle ile ortaya çıkan sonuçları yazmaları istenir. Daha sonra ise öörencilerin sonuçlara yönelik yazdığı cümleler üzerinde tartışılarak o gün işlenen konunun bir sonraki derste işle-

necek konuyla bağlantısı kurulur.

Bu ders planında yer alan S-11, S-21 gibi kısaltmalarla belirtilen becerilerin tamamı aşağıda verilmiştir.

Eleştirel Düşünme Becerileri

A) Duyuşsal Stratejiler (Beceriler)

1. Bağımsız düşünme,
2. Ben merkezli veya toplum merkezli iç görüşler geliştirme,
3. Adil ya da tarafsız düşünme,
4. Duygu ve düşünceler arasındaki ilişkiyi anlama,
5. Ön yargılı olmama-yargıyı geciktirme
6. Sorgulama cesareti geliştirme
7. İyi niyetli ve dürüst düşünme
8. Düşünme azmi geliştirme
9. Düşünme becerisine güven duyma

B) Bilişsel Stratejiler (Beceriler)

10. Geçerli ve geçersiz genellemeleri fark etme,
11. Öğrendiklerini transfer etme
12. Kendi görüşlerini geliştirme
13. Çeşitli sorun, sonuç veya inançları açık hale getirme,
14. Çeşitli kavramları açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi
15. Değerlendirme için ölçüt geliştirme
16. Bilgi kaynağının güvenilirliğini sorgulama
17. Sorunu derinlemesine inceleme
18. Görüşleri analiz etme ve değerlendirme
19. Çözüm üretme ve değerlendirme
20. Eylem ve politikaları analiz etme ve değerlendirme
21. Eleştirel okuma
22. Eleştirel dinleme
23. Disiplinlerarası ilişki kurma
24. Soru sorma
25. Farklı görüşleri kıyaslama
26. Diyalektik düşünme
27. İdeal ile gerçeği birbirinden ayırtetme
28. Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma
29. Önemli olan benzerlik ve farklılıkları tesbit etme

30. Varsayımları inceleme ve değerlendirme
31. Sorunla ilgili olan ve olmayan olguları ayırtetme,
32. Akılcı yorumlar yapma
33. Kanıtları ya da verileri açıklama ve değerlendirme
34. Tutarsızlık ya da çelişkileri farketme
35. Doğurguları ve sonuçları keşfetme

EK:2 ÖĞRENCİLERİN HAZIRLAMIS OLDUĞU CORT1 DÜŞÜNME ETKİNLİĞİ ÖRNEKLERİ PMİ ETKİNLİĞİ ÖRNEKLERİ

Fikir: Bütün gecekonducular yıkılmalıdır

P(Artı) Yönleri:

- Şehirler gecekonduyunun oluşturduğu görüntü kirliliğinden kurtulur
- Belediye hizmetleri vatandaşlara daha kolay ulaştırır
- İş makinesi ve kamyon sahipleri daha çok para kazanır
- Ormanlar, ovalar gecekonduların işgalinden kurtulur

M(Eksi) Yönleri:

- Gecekonduların hepsi birden yıkılırsa insanlar evsiz kalır ve konut sorunu doğar
- Ev yıkımları sosyal çatışmayı doğurabilir
- Bu gecekonduculara harcanan emek ve para boşa gitmiş olur
- Hem yıkıma hem planlanmaya yüksek derecede maliyet çıkar

I(İlginç) Yönleri:

- Gecekonduların yerine ağaçlık ve yeşil olan ağırlıklı planlı şehir yapılabilir
- Gecekondularda yaşayanlar başka yerlerde mülteci konumuna düşebilir mi?

Fikir: Korsan kitap satışı yasaklanmalıdır

P(Artı) Yönleri:

- Yazarlar böylece daha fazla kazanç sağlar
- Kitaplar gerçek değerini bulur

- Kitapçılar ve yayınevleri daha fazla kazanır
- Korsan kitapların oluşturduğu görüntü kirliliği ortadan kalır

M(Eksi) Yönleri:

- Korsan kitap satanlar işsiz kalır
- Bu insanlarla birlikte aileleri de aç kalır
- İnsanlar daha az kitap okur

İ(İlginç) Yönleri:

- Korsan kitap okumak tercih edilmeyebilir
- Korsan kitap satıcıları başka yollarla bu işi yapabilir

CAF (BÜTÜN FAKTÖRLERİ GÖZÖNÜNE ALMA) ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ

Yerel seçimlerde oy kullanacak olan bir kişi oy kullanmadan önce hangi faktörleri göz önüne almalıdır?

- Oy vereceği kişinin kişilik özelliklerine
- Geçmiş yaşantılarına
- Projelerine
- Hangi partiden aday olduğuna
- Söz konusu partinin tüzüğüne
- Gelecek hakkındaki düşüncelerine
- İdeolojisine
- Yetiştirdiği toplumsal ve kültürel çevrenin özelliklerine
- Statüsüne
- Çevrede nasıl bilindiğine
- Cinsiyetine
- Diğer adaylara bakış açısına
- Adaylığını koyduğu partinin genel seçimlerde yüzde kaç oy aldığına bakılmalıdır

KURALLAR ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ

Korsan kitap satışı birtakım endişeler yaratmaktadır. Bu endi-

şeleri ortadan kaldırmak için ne tür kurallar belirlenebilir?

- Korsan kitap satışı yasaklanmalıdır
- Korsan kitap satanlara ceza verilmelidir
- Verilen cezaların yaptırımı olmalıdır
- Yayınevleri kitap fiyatlarına yasa ile sınır koyarak insanları bu yönde teşvik etmelidir
- Korsan kitaplarının basımıyla ilgili denetlenmeler yapılmalıdır
- İnsanlar korsan yayınların olumsuz yönleri konusunda bilinçlendirilmelidir

PLANLAMA ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ

Şehrin dışına bir alışveriş merkezi kurmak isteyen bir iş adamının göz önüne alması gereken faktörler nelerdir?

- Arazinin yeterli olup olmadığı
- Arazinin yapısı
- Ulaşım imkanlarının yeterliliği
- Malzemenin ulaştırılması
- Müşterinin gelip gelmeyeceği
- Yeterli ekonomik gücün olup olmayacağı
- Yasal süreçlerin gerçekleştirilmesi
- Kurulduğu bölgenin gelişimine katkısı
- Yeterli araç-gereç ve işgücünün olup olmaması
- Çevredeki sivil toplum kuruluşlarının tutumları

“İş adamının amaçları neler olmalıdır?”

- Para kazanmak
- Halkın ihtiyacını karşılamak
- O bölgenin gelişimine katkıda bulunmak
- İş alanı oluşturmak
- Şehrin merkezindeki küçük esnafı olumsuz etkilememek
- Her türlü ihtiyacı karşılayabilmek
- Ülke ekonomisine katkı sağlamak

“Yukarıdaki problemle ilgili işadamı ne yapmalıdır?”

I. Aşama: Önce her yönden imkanların oluşturulması (yasal

süreç,işgücü, araç-gereç)

II.Aşama: Malzemenin o bölgeye taşınması, arazinin inşaata hazır hale getirilmesi

III.Aşama: Alışveriş merkezi yapılır, müşteriye sunulacak mallar getirilir,reklam yapılır, çalışacak kadro oluşturulur

“ Bu alışveriş merkezinin kısa ve orta vade sonuçları neler olabilir?”

Kısa Vade Sonuçları

- Yeni bir alışveriş merkezi açılmış olur
- İnsanlar yeni bir yerden alışveriş yapar
- Yeni iş imkanı oluşmuş olur

Orta Vade Sonuçları

- Bölgenin gelişimine katkı sağlar
- Ulaşım ağı gelişir
- Ticaret gelişir
- Ülke ekonomisine katkısı olur
- Küçük esnafa zarar vermemiş olur